

МОСКОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени М. В. ЛОМОНОСОВА
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ВИЗАНТИЙСКОЙ И НОВОГРЕЧЕСКОЙ ФИЛОЛОГИИ
АССОЦИАЦИЯ НЕОЭЛЛИНИСТОВ (РОССИЯ)

ΚΡΑΤΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΛΟΜΟΝΟΣΟΦ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΤΑΙΡΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΡΩΣΙΑ)

Россия и Греция: языковые и культурные связи

Международная научная конференция

Москва, 2–5 декабря 2020 года

Тезисы конференции

Ρωσία και Ελλάδα: γλωσσικές και πολιτιστικές σχέσεις

Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο

Μόσχα, 2–5 Δεκεμβρίου 2020

Περιλήψεις ανακοινώσεων

Издание сетевого распространения

Москва – 2020

УДК 372.8:811.14
ББК 74.268.1(4Гре)
P76

Организационный комитет конференции:
А. А. Липгарт (председатель), М. В. Бибиков (заместитель председателя), К. А. Климова (ответственный секретарь),
Ю. Б. Мантова, И. В. Тресорукова, Е. Ю. Бобрышева,
Е. В. Тупикина, В. А. Давыдов, А. А. Варламов

Научный комитет конференции:
Д. Е. Афиногенов, МГУ имени М. В. Ломоносова (Москва)
М. В. Бибиков, МГУ имени М. В. Ломоносова (Москва)
Д. А. Черноглазов, СПбГУ (Санкт-Петербург)
З. Гавришидзе, Университет имени Демокрита (Комотини)
А. Ю. Гришин, Ассоциация неоэллинистов России (Москва)
К. А. Климова, МГУ имени М. В. Ломоносова (Москва)
Ю. Б. Мантова, МГУ имени М. В. Ломоносова (Москва)
Н. Маврелос, Университет имени Демокрита (Комотини)
Н. Матиудакис, Университет Гранады (Испания)
Е. А. Сартори, Афинский национальный университет (Афины)
А. А. Торопова, МГИМО (У) МИД России (Москва)
И. В. Тресорукова, МГУ имени М. В. Ломоносова (Москва)
Э. Варвунис, Университет имени Демокрита (Комотини)
В. Сабатакакис, Университет Лунда (Швеция)

Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου
A. Lipgart (πρόεδρος), M. Bibikov (αντιπρόεδρος), K. Klimova (γραμματέας), Yu. Mantova, I. Tresorukova, E. Bobrysheva, E. Tupikina, V. Davydov, A. Varlamov

Επιστημονική Επιτροπή του Συνεδρίου
Dmitry Afinogenov, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας
Mikhail Bibikov, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας
Dmitry Chernoglazov, Κρατικό Πανεπιστήμιο της Αγίας Πετρούπολης
Ζοή Γαβριηλίδην, Δημοκράτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Alekssey Grishin, Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών της Ρωσίας
Ksenia Klimova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας
Yulia Mantova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας
Νικόλαος Μαυρέλος, Δημοκράτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Νικόλαος Μαθιουδάκης, Πανεπιστήμιο της Γρανάδας
Elena Sartori, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Anna Tropova, Πανεπιστήμιο Διεθνών Σχέσεων, Μόσχα
Irina Tresorukova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας
Εμμανουήλ Βαρβούνης, Δημοκράτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Βασίλειος Σαμπατακάκης, Πανεπιστήμιο της Λούντ, Σουηδία

Россия и Греция: языковые и культурные связи. Международная научная конференция. Москва. 2–5 декабря 2020 года. Тезисы конференции. Москва : МАКС Пресс, 2020. – 97 с. – 1,393 Мб. (Издание сетевого распространения).

e-ISBN 978-5-317-06507-2

<https://doi.org/10.29003/m1735.978-5-317-06507-2>

В сборник входят тезисы докладов, представленных на филологическом факультете МГУ имени М. В. Ломоносова 2–5 декабря 2020 г. в рамках Международной конференции «Россия и Греция: языковые и культурные связи». Доклады посвящены темам, охватывающим связи между русской и греческой культурой в области языка, литературы, фольклора, истории, театра, изобразительного искусства.

Ключевые слова: греческий язык, греческая литература, русско-греческие связи, Византия, Греция.

УДК 372.8:811.14
ББК 74.268.1(4Гре)

Russia and Greece: Linguistic and Cultural Relations. International Scientific Conference. Moscow, December 2th–5th, 2020. Moscow : MAKS Press, 2020. – 97 p. – 1,393 Mb. (Comprehensive distribution edition).

e-ISBN 978-5-317-06507-2

<https://doi.org/10.29003/m1735.978-5-317-06507-2>

The volume contains the abstracts of papers presented at the International Scientific Conference “Russia and Greece: Linguistic and Cultural Relations” at the Lomonosov Moscow State University, Faculty of Philology, December 2–5, 2020. The papers cover topics concerning the relations between the Russian and the Greek culture in the domains of language, literature, folklore, history, theatre, and art.

Keywords: Greek language, Greek literature, Russian-Greek Relations, Byzantium, Greece.

Научное издание
РОССИЯ И ГРЕЦИЯ: ЯЗЫКОВЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ
Международная научная конференция
Москва. 2–5 декабря 2020 года
Тезисы конференции

Все материалы публикуются в авторской редакции

Издательство «МАКС Пресс»
Главный редактор: Е. М. Бугачева
Издательство ООО «МАКС Пресс»
Лицензия ИД N00510 от 01.12.99 г.
119992, ГСП-2, Москва, Ленинские горы,

МГУ им. М. В. Ломоносова, 2-й учебный корпус, 527 к.
Тел. 8(495) 939-3890/91. Тел./Факс 8(495) 939-3891

СОДЕРЖАНИЕ

<i>О.Л. Ахунова.</i> «Мартышка, думают дети, красива, красива»: басенний образ в контексте эпиники (Pi. Pyth. 2, 72)	5
<i>М.В. Бибиков.</i> Потестарная терминология Руси в поздневизантийских актах	8
<i>О.Б. Боброва.</i> Семантические категории зооморфных языковых метафор в новогреческом языке	11
<i>Д.А. Гришин.</i> Особенности анализа старославянских агиографических текстов на примере Жития Николая Студита.....	14
<i>А.А. Евдокимова.</i> Коллекция «О древних христианских надписях в Афинах» Антонина Капустина. Особенности и новые прочтения	17
<i>А.Ю. Енбекова.</i> Перевод, комментарий и вопрос датировки «Слова на чудеса архангела Михаила» Михаила Пселла (Psellus Michael. <i>Orationes hagiographicae</i> . Ed. E.A. Fisher. Lipsiae, 1994. P. 230–256)	22
<i>Я.Л. Забудская.</i> «Жизнь есть сцена»: становление театральной терминологии и образности в греческой литературе	25
<i>К.А. Климова, Д.А. Яламас.</i> Современные переводы новогреческой литературы в России	29
<i>К.А. Климова.</i> Пита, гиро и сувлаки: что делает ресторан греческим? Этнолингвистическое исследование греческих ресторанов Москвы.....	32
<i>Н.В. Комаровская.</i> Рентоориентированное поведение и клиентелизм как характерные черты политического рынка Греции	35
<i>Л.Н. Мирошниченко.</i> Этнокультурные характеристики концепта «внешность человека».....	38
<i>А.А. Соловьева.</i> Перспективы применения коммуникативно-функционального подхода к изучению синтаксиса новогреческого языка	41
<i>И.Н. Харламов.</i> <i>Ἄχιλλοντις, μαρή:</i> русские говоры как дополнительный инструмент сохранения стилистической симметрии при переводе	45
<i>Я.Б. Яхонтова.</i> Терминология масленичного карнавала Греции на балканском фоне	48
<i>Α. Αφεντουλίδην, Ν. Κοντομήχης-Αφεντουλίδης.</i> Αλεξάνδρα Κολλοντά (1872–1952) και Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού (1880–1952): βίοι παράλληλοι. Οι βιογραφίες γυναικών της Τρίδος Αυδή-Καλκάνη	51
<i>Μ. Ζαφειρίου, Ν. Ματοσπιάν.</i> «Από τη Χώρα των Εν στη Χώρα του Σήμερα»: Μία σύγχρονη γλωσσική αναβίωση του πλατωνικού φιλοσοφικού μύθου	54
<i>Α. Ζήρας.</i> Η Σόνια Ιλίνσκαγια και η πολιτικο-θηθική ανάγνωση των ποιητών του ελληνικού μεταπολέμου	58
<i>Θ. Καραγκιοζόπουλος.</i> Η ταξιδιωτική εμπειρία της Ρωσίας στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη	61
<i>Ε. Καραπούλη.</i> Το ΚΜΣΤ και ο ρόλος του στην οικοδόμηση ελληνορωσικού διαπολιτισμικού διαλόγου	63
<i>Θ. Κουτσογιάννης, I. Tresorukova.</i> «Τα Καραγκιόζικα» του Βασίλη Ρώτα. Καραγκιόζης σατιρικός και ιδεολογικά στρατευμένος	67
<i>Α.Μ. Λάκκα.</i> «Η αλήθεια είναι πράξη»; Η φιγούρα του Πόντιου Πιλάτου στο έργο του Γιώργου Θεοτοκά και του Μιχαήλ Μπουλγάκαφ	70
<i>Φ.Π. Μανακίδην.</i> Αρκαδία στον ρωσικό κόσμο; Κάποιες σκέψεις για το Βουκολικό είδος και την πραγματικότητα	73
<i>Στ. Μουζάκης.</i> Ο αφορισμός, η απόδοσή του και οι βρικόλακες σε ανέκδοτους Νομοκανόνες, μεσαιωνικά κείμενα και λειτουργίες	75
<i>T.I. Samoilenco.</i> Μετάφραση κειμένων του “ρωσικού Διγενή” στη Νέα Ελληνική γλώσσα: εμπειρία ερμηνευτικής ανάγνωσης του Μεσαιωνικού Ρωσικού έργου	78
<i>I. Σαραντάκης.</i> Η μουσική προσφορά των καλλιτεχνών της Ρώσικης Επικράτειας στην Ελλάδα	81
<i>Κ. Δ. Σχοινά, M. Ζωγραφάκη.</i> Ο «Ελληνικός» Δανιήλ Χαρμς	85
<i>I. Τρεσορούκοβα, E. Σαρτόρι.</i> Για το ζήτημα των «ψευδόφιλων λέξεων»: η περίπτωση του γλωσσικού ζεύγους ελληνικά — ρωσικά	89
<i>B. Τσάιτα-Τσιλιμένη.</i> Σταμάτης Πολενάκης – Αρσένι Ταρκόφσκι: ένας διαχρονικός διάλογος πάνω στο πώς η ιστορία συνομιλεί με τη ζωή	93
<i>Χ. Χαρακόπουλος, T. Τσιλιμένη.</i> Ρώσοι συγγραφείς στα εγχειρίδια Λογοτεχνίας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα	95

CONTENTS

<i>O. Akhunova.</i> “The ape, you know, is beautiful in the eyes of children, always beautiful”: a fable image in epinician context (Pi. Pyth. 2, 72–73).....	5
<i>M.V. Bibikov.</i> The terminology of power in Late Byzantine documents	8
<i>O. Bobrova.</i> Semantic categories of stereotypical metaphors-zoomorphisms in Modern Greek.....	11
<i>D.A. Grishin.</i> Features of the analysis of the Old Slavonic hagiographical texts on an example of Life of St. Nicholas the Studite.....	14
<i>A.A. Evdokimova.</i> “About ancient Christian inscriptions in Athenes” — the collection of Antonin Kapustin. The particularities and new readings.....	17
<i>A. Enbekova.</i> The Russian translation and dating of Michael Psellos’ encomium in honor of Archangel Michael (Psellos Michael. <i>Orationes hagiographicae</i> . Ed. E.A. Fisher. Lipsiae, 1994. P. 230–256)	22
<i>Y.L. Zubudskaya.</i> “Life is a scene”: the formation of theatrical terminology and imagery in Greek literature	25
<i>K.A. Klimova, D.A. Yalamas.</i> New translations of Modern Greek literature in Russia	29
<i>K.A. Klimova.</i> Pita, gyros and souvlaki: what a Greek restaurant stands for? Ethnolinguistic research of Greek restaurants in Moscow	32
<i>N.V. Komarovskaya.</i> Rent-seeking behaviour and clientelism as characteristic features of Greek political market.....	35
<i>L.N. Miroshnichenko.</i> Ethnocultural characteristics of the concept of “human appearance”	38
<i>A.A. Soloveva.</i> Perspectives on the use of the communicative-functional approach in the study of the syntax of Modern Greek	41
<i>I.N. Harlamoff.</i> <i>Αχιλόνις, μαρή</i> : Russian dialects as an auxiliary instrument for achieving stylistic symmetry in translation	45
<i>Ya.B. Yakhontova.</i> Greek carnival terminology on Balkan background	48
<i>A. Afentoulidou, N. Kontomichis-Afentoulidis.</i> Alexandra Kollontai (1872–1952) and Athina Gaitanou-Giannou (1880–1952): parallel lives. Biographies of women by Iris Avdi-Kalkani	51
<i>M. Zafeiriou, D. Matossian.</i> “From the country of unique to today’s country”. A modern linguistic revival of the platonic philosophical myth	54
<i>A. Ziras.</i> Sonia Ilinskaya and her politico-moral reading of the Greek postwar poetry	58
<i>Th. Karagkiozopoulos.</i> The travel experience of Russia in the work of Nikos Kazantzakis	61
<i>E. Karapouli.</i> The State Museum of Modern Art in Thessaloniki and its role in building Greek-Russian intercultural dialogue	63
<i>Th. Koutsoyannis, I. Tresorukova.</i> «Karagkiozika» of Vassilis Rotas. Karagkiozis satirical and ideologically engaged	67
<i>A.M. Lakka.</i> “Action is the only truth”? The figure of Ponce Pilate in the works of Yiorgos Theotokas and Mikhail Bulgakov	70
<i>F.P. Manakidou.</i> How much of <i>Arcadia</i> in Russian world? Some thoughts on Bucolics and reality	73
<i>S. Mouzakis.</i> The aphorism, and the vrikolakes (vampires) in unpublished Nomokanones, medieval texts and liturgies	75
<i>T.I. Samoilenko.</i> The translation of the “Devgenijevo dejanije” to Greek language as an interpretation experience	78
<i>I. Sarantakis.</i> The musical offer of the artists of the Russian territory in Greece	81
<i>K.D. Schoina, M. Zografaki.</i> A “Greek” Daniel Harms	85
<i>I. Tresorukova, E. Sartori.</i> On the question of “false friends”: the case of the Greek – Russian language pair	89
<i>V. Tsaita-Tsilimeni.</i> Stamatis Polenakis – Arseni Tarkovsky: a timeless dialogue on how history engages in conversation with life	93
<i>Ch. Charakopoulos, T. Tsilimeni.</i> Russian writers in Literature textbooks of Secondary Education in Greece	95

«Мартышка, думают дети, красива, красива»: басеный образ в контексте эпиникия (Pi. Pyth. 2, 72)

О.Л. Ахунова

Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Москва, Россия
levinskaja@mail.ru

Доклад посвящен одному стиху из 2-й Пифийской оды Пиндара, образность и содержание которого необычно не только для публично исполняемого эпиникия, но даже для личного поэтического послания, адресованного правителю Сиракуз Гиерону.

Ключевые слова: Пиндар, Гиерон, басня, обезьяна, Архилох, ямб

1. Введение

Ст. 72 завершает третью, предпоследнюю триаду оды. Главная особенность этого стиха – неожиданность. Кажется, что Пиндар, замкнув кольцо похвал своему адресату – Гиерону Сиракузскому, вполне мог закончить оду пожеланием: *γένοι', οἷος ἐστὶ μαθών* – «Узнав, кто ты есть, останься собой» (здесь и далее пер. Г. Старицкого). Но Пиндар продолжает в том же стихе: *καλός τοι πίθων παρὰ παισίν, αἰεί / καλός* – «Мартышка, думают дети, красива, красива». Образ обезьяны странно выглядит в контексте похвал, зато хорошо вписывается в контекст следующей, четвертой триады, где появляются и лиса, и волк, и пес, и бык, хотя и не в развернутой фразе, а просто в сравнениях (*ἀλωπέκων ἵκελοι* – ст. 77 и *λύκοι / δίκαν ύποθεύσομαι* – ст. 83–4) или метафорах (*ὅμως μὲν σαίνων ποτὶ πάντας ἄ- / ταν πάγχυ διατέκει* – ст. 82; *φέρειν δ' ἐλαφρῶς ἐπαυχένιον λαβόντα ζυγόν / ἀρῆγει* – ст. 93–94). Этую специфическую образность последней триады исследователи характеризуют как «басенную» или «квази-басенную» [Morgan 2015: 195]. В басенный контекст хорошо вписывается и сама форма гномы, в которую заключена фраза про обезьяну. Эта гнома естественно воспринимается как назидание Гиерону, а главный вопрос состоит в том, какой именно урок, по замыслу Пиндара, должен был извлечь Гиерон.

2.

Схолисты видели это по-разному. Schol. Pi. Pyth. 2, 132 a: «Как обезьяна, слушая детей, которые говорят, что она красива, гордится, так люди никчемные гордятся и чванятся, но разумным это не подобает, поскольку они знают, что хвалят их не искренне, но из лести и корысти». Следовательно, Пиндар иносказательно предостерегает Гиерона: не уподобляйся глупой обезьяне, не слушай льстецов.

132 c: «Как дети всерьез относятся к обезьяне, хоть она ничтожна, так и Вакхилида пусть ценят неразумные дети, а для тебя, поскольку ты мудр, пусть он будет обезьянкой».

132 d: «Иносказательно против Вакхилида, что-то вроде: детям кажется, что обезьяна красива, а взрослым уже нет – они хорошо знают это животное».

132 e: «Как обезьяна кажется детям красивой и смешной, так и Вакхилид».

132 f: «Детям кажется, что Вакхилид мудр, а взрослым – уже нет».

Из четырех последних схолиев следует, что высказывание об обезьяне имеет целью объяснить Гиерону, как ему нужно воспринимать соперника Пиндара – поэта Вакхилида. И аналогии тут таковы: обезьяна – это Вакхилид, дети – это неразумные и незрелые слушатели, а смысл предостережения, следовательно, можно сформулировать так: «Гиерон, будь истинным ценителем, мудрым и взрослым, а не ребенком малым и неразумным, не воспринимай Вакхилида всерьез».

3.

Заданный схолиастами способ истолкования предполагает проведение аналогий между Гиероном и обезьяной или Гиероном и неразумными детьми. Этим же путем шли современные комментаторы, хотя трактовки различались. Различия были связаны, в первую очередь, с тем, какая черта в образе обезьяны воспринималась как доминирующая. Так, С.М. Боура видел эту доминанту в имитаторских способностях и на этом основании развивал концепцию профессионального соперничества, так что за обезьянкой, подобно схолиастам, предлагал видеть Вакхилида как подражателя или плагиатора Пиндара [Bowra 1937: 74]. А Бёртон полагал, что главная черта обезьяны – это умение делать всякого рода фокусы, и за фокусницей-обезьянкой видел придворных льстцов Гиерона [Burton 1962: 126]. Но в обоих случаях смысл назидания сводится к тому, что Гиерону не следует быть ребенком, что он должен избегать глупых и нелепых суждений.

4.

Есть еще одна линия истолкования. В 1-й строфе этой же триады (ст. 54–55) Пиндар упоминает Архилоха: он отказывается идти по стопам архилохова злоречия, не желая разделить его тяжелую участь. В образе Архилоха исследователи не только видят ключ к «животной» образности последней триады, но и проводят параллель между гномой об обезьяне и той басней, которую Архилох разворачивает в одном из эподов. Это басня о том, как звери выбрали обезьяну царем за то, что она лучше всех плясала, а лиса, позавидовав, заманила в ловушку и страшно опозорила (fr. 185–7 W). Мысль о том, что в гноме обыграна именно эта басня, была впервые высказана И. Хушке в 1803 г. [Huschke 1803: 28–35], но отвергнута последующими kommentаторами на том основании, что такая аналогия могла быть оскорбительна для Гиерона – и, следовательно, опасна для Пиндара [Mezger 1880: 59–60; Gildersleeve 1885: 264; Schroeder 1922: 119–124].

5.

В статье 1990 г. Т. Хаббард предложил вернуться к старой идеи про архилохову басню, хотя бы ради того, как он пишет, чтобы понять, что в архаической Греции обезьяна воспринималась вовсе не как фокусница, а как животное некрасивое и глупое [Hubbard 1990: 77–78]. По мысли Хаббарда, смысл гномы таков: обезьяна – это глупое, неспособное осознать себя создание, жертва притворной, издевательской лести. А назидательное назначение этой гномы состоит в том, чтобы показать Гиерону отрицательный пример. Таким образом, логика пиндаровской мысли, по Хаббарду, выглядит так: сначала Пиндар призывает Гиерона осознавать себя, свою природу («*узнав кто ты есть, останься собой*»), потом дает ему отрицательный пример в виде обезьяны, которая не осознает своей натуры и делается жертвой льстецов, а потом дает пример положительный – это Радамант с его безупречным умом (*φρενῶν ἔλαχε καρπὸν ἀμόητον* – ст. 73). Г. Мост тоже видит назначение гномы в том, чтобы подать Гиерону пример отрицательный, но акцент здесь, по мысли Моста, не на обезьяне, а на детях: дети неспособны к различению, не видят уродливости обезьяны, а наслаждаются ее ужимками [Most 1985: 104–105]. Дети и должны служить отрицательным примером Гиерону, который обязан видеть все в истинном свете и не принимать за чистую монету ужимки придворных льстецов (или, может быть, поэтов). Эту линию толкования поддерживает К. Морган [Morgan 2015: 195]: она считает, что Пиндара занимает здесь общая проблема – проблема способности к правильному суждению, к умению отвергать клевету и лесть, а гнома про обезьяну, таким образом, как бы вводит эту тему с помощью отрицательного примера.

6.

Тут встает проблема непосредственного эмоционального восприятия. Мог ли Пиндар быть уверен, что подозрительный Гиерон сразу поймет сказанное правильно – сразу увидит, что это просто отрицательный пример? Не примет ли он на свой счет уродливую обезьяну или глупых детей? Ведь пример положительный и лестный в виде Радаманта еще не появился. Между тем, в процессе исполнения или даже чтения, когда текст воспринимается по мере своего разворачивания, в диахронии, адресат поневоле воспринимает сначала эту яркую гному и отреагирует на нее. Тем более, что эта гнома не просто прымкает к пожеланию быть собой – она связана с этим пожеланием метрически, образуя с ним единство в рамках одного стиха, а если ода исполнялась и пелась – то, возможно, и в рамках одной музыкальной фразы. Кроме того, сама гнома подана так, что побуждает адресата к реакции. Роль такого мягкого требования играет здесь частица *toi*. В составе поговорочного выражения или сентенции эту частицу принято понимать как своего рода призыв к солидарности, когда говорящий хочет, чтобы адресат признал справедливость некой универсальной истины применительно к частному случаю [Denniston 1954: 542–543]. В нашем случае Пиндар призывает Гиерона разделить с ним соображение про детей и обезьяну вместе со всеми теми отрицательными смыслами, которые, по мнению kommentаторов, там заложены, и всеми нелестными аналогиями, которые эта гнома, по мнению kommentаторов, провоцирует.

7. Заключение

Можно предположить, что Пиндар рассчитывал на чувство юмора Гиерона, о котором мы ничего не знаем, или на его тонкое восприятие поэзии. Но можно сделать иное предположение: гнома об обезьяне и не должна была провоцировать никаких неприятных или даже сомнительных для Гиерона истолкований – она имела положительный смысл, если не лестный, то хотя бы приятный для Гиерона. Анализ лексических особенностей гномы и предшествующего ей контекста позволяет представить этот гипотетический положительный смысл.

Список литературы

- Bowra C.M. Pindar. Pythian 2 // Hellenic Studies in Classical Philology 48, 1937. P. 1–28.
 Burton R.W.B. Pindar's Pythian Odes: Essays in Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 1962.
 Denniston J.D. The Greek Particles. Oxford: Clarendon Press, 1954.

- Gildersleeve B.L.* Pindar: The Olympian and Pythian Odes. New York, London: Harper, 1885.
- Hubbard T.K.* Hieron and the Ape in Pindar. Pythian 2.72–3 // Transactions of the American Philological Association 120, 1990. P. 73–83.
- Huschke I.G.* Dissertatio de fabulis Archilochi // A. Matthiae (ed.). Miscellanea philologica. Altenburg, 1803.
- Mezger F.* Pindars Siegeslieder. Leipzig: B.G. Teubner, 1880.
- Morgan K.A.* Pindar and the Construction of Syracusan Monarchy in the Fifth Century. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Most G.W.* The Measures of Praise: Structure and Function in Pindar's Second Pythian and Seventh Nemean Odes. Goettingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1985.
- Schroeder O.* Pindars Pythien. Leipzig, Berlin: B.G. Teubner, 1922.

“The ape, you know, is beautiful in the eyes of children, always beautiful”: a fable image in epinician context (Pi. Pyth. 2, 72–73)

O. Akhunova

HSE University, Moscow, Russia

levinskaja@mail.ru

The paper describes the problems concerning interpretation of one verse in Pyth.2, its specific imagery and didactic intentions.

Keywords: *Pindar, Hieron, fable, monkey, Archilochus, iamb*

References

- Bowra C.M.* Pindar. Pythian 2 // Hellenic Studies in Classical Philology 48, 1937. P. 1–28.
- Burton R.W.B.* Pindar's Pythian Odes: Essays in Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 1962.
- Denniston J.D.* The Greek Particles. Oxford: Clarendon Press, 1954.
- Gildersleeve B.L.* Pindar: The Olympian and Pythian Odes. New York, London: Harper, 1885.
- Hubbard T.K.* Hieron and the Ape in Pindar. Pythian 2.72–3 // Transactions of the American Philological Association 120, 1990. P. 73–83.
- Huschke I.G.* Dissertatio de fabulis Archilochi // A. Matthiae (ed.). Miscellanea philologica. Altenburg, 1803.
- Mezger F.* Pindars Siegeslieder. Leipzig: B.G. Teubner, 1880.
- Morgan K.A.* Pindar and the Construction of Syracusan Monarchy in the Fifth Century. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Most G.W.* The Measures of Praise: Structure and Function in Pindar's Second Pythian and Seventh Nemean Odes. Goettingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1985.
- Schroeder O.* Pindars Pythien. Leipzig, Berlin: B.G. Teubner, 1922.

Потестарная терминология Руси в поздневизантийских актах

М.В. Бибиков

*Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
mbibikov@mail.ru*

Анализ официальной терминологии поздневизантийских актов применительно к суверенам (князьям, великим князьям, позже – царям) и духовным владыкам (митрополитам, позже – патриархам) Древней Руси демонстрирует эволюцию самих представлений политической элиты Византии об изменениях характера, существа и форм светской и церковной власти контрагентов. При этом свою роль сохраняет традиция как словоупотребления, так и менталитета.

Ключевые слова: *поздневизантийские акты, архонт, экзарх, рекс, митрополит, василевс*

Работа подготовлена в рамках гранта РФФИ № 20–09–41007.

Византийцы распространяли в той или иной мере в своих представлениях собственную модель, проецируя ее на соседние народы и государства. В этой связи показательна проблема генезиса идеи светской и церковной власти в средневековой Руси, рассматриваемая из Константинополя и отразившаяся в текстах официальной дипломатической переписки XIV–XV и затем XVI–XVII вв.

Тема возвышения Руси тесно переплетена в поздневизантийской дипломатической переписке с темой возвышения Москвы, куда переводится с благословения константинопольского патриарха митрополичья кафедра «всех Руслан». Об этом свидетельствует целая серия патриарших актов, в том числе 1326 и 1354 гг., связанных с русскими митрополитами Петром и Алексеем, а великий князь Симеон (Гордый) и великий король («гех») Московии и всея Руси — Иоанн (Иван Калита), а затем его сын Иоанн, и далее Дмитрий (Донской), а также Василий (Дмитриевич I) — представляются оплотом христианского благочестия.

Государственно-центристский традиционализм и ориентация на римские административно-иерархические ценности, подразумевавшие *stabilitas loci* и в отношении понятия столицы, «столичного города», заставляют и в XIV в. средневековых греков поддерживать идею континуитета древней столицы Руси. Подобно тому, как в XIII в. столичная византийская церковь в лице патриарха, находясь в никейской эмиграции, упорно продолжает именовать себя «вселенской» и «константинопольской», через столетие та же модель переносится в сознании цареградских иерархов на Россию. Это проявляется наиболее отчетливо в патриарших документах, памятниках церковного законодательства константинопольского патриархата, связанных с изменениями в политической (и церковно-политической) ситуации в России, её митрополии.

С одной стороны, патриарший акт 1347 г. утверждает, что «народ Росов... издавна — уже почти 400 лет — признает одного митрополита, того, кого выбрали митрополитом в соответствующее время в Киеве» (II. 490: 170. 11–12). Но примерно в это же время византийский эрудит, церковный деятель, полемист и гуманист, историк Никифор Григора свидетельствует, что «существовавший издревле у этого народа (т.е. русских) святой храм в столичном граде (дол. «митрополии») Киеве..., недавно, после набега северных скифов (т.е. татаро-монголов), был превращен по поговорке в скифскую пустыню» (Ромейская история, III. 513. 13–16). Именно митрополит Киева, подчеркивается в патриарших документах, именуется экзархом «всех Руслан». Ему должны подчиняться и все епископии «Малой России» (в данном случае Западной Руси, части современной Украины). Епископ Владимира Алексей, ставший митрополитом «всех Руслан», всё равно, как подчеркивает патриаршая грамота 1354 г., именуется «святейшим митрополитом Киева и всея Руси», каковым он «остается» в многочисленных посланиях этого времени из Константинополя. Хотя чуткая к политико-административным переменам в далекой, но контролируемой патриархатом, митрополии патриаршая канцелярия в 1354 г. четко фиксирует, что «кастрон» (характерно, что уже не «полис»!), называемый Киевом, находится в «Малой России», центр же «Великой России» перемещается на северо-восток.

Это вызывает незаметные на первый взгляд, но очень показательные изменения в официальной титулатуре русских митрополитов, зафиксированные в законодательных актах патриархата. Так, в 1380 г. (наряду с традиционным «митрополитом Киева и всея Руси») Пимен именуется официально «досточтимейшим иеромонахом, любезным митрополитом Киева и Великой России», а в 1389 г. патриарший акт утверждает хиротонию Киприана в качестве «митрополита Киева, России и Литвы».

Акты константинопольского патриархата первыми среди греческих текстов XIV в. фиксируют изменение и официальной титулатуры русских правителей. На смену традиционного именования князей (и великих князей) Руси, будь то Владимир Святой, Ольга, Святослав или Ярослав Мудрый, Роман Галицкий или Рюрик на рубеже XII–XIII вв., общим титулом «архонты», в документах XIV в. появляется совершенно новый в отношении России титул римско-латинского происхождения, применявшийся в ранневизантийской средневековой греческой номенклатуре до XIII в. исключительно для именования царей Древнего Рима, а затем императоров Священной Римской империи и западноевропейских королей. Это транслитерированный титул «гех». Патриаршие документы 1347 г. содержат ссылки и выдержки из грамоты Киевского митрополита и императорского акта василевса Иоанна VI Кантакузина, адресованных «благороднейшему королю («рекс») *вся России, ... державному и святому самодержцу кир Симеону*» — в первом случае, и упоминающих «благороднейшего великого короля *России и любезнейшего зятя моей царственности кир Симеона*», — во втором. Это — великий князь Московский Симеон Иванович Гордый (1340–1353). «Королевский» титул закрепляется за русскими государями, сидящими в «новом» центре страны — Москве. В 1380 г. в различных официальных актах Константинопольского патриархата неоднократно уже прямо называются «великий король («рекс») *Московии и всея России покойный Иоанн*», т.е. великий князь Московский (1353–1359) Иван II («Красный»), а также «*нынеший великий король («рекс») всея России Димитрий*», т.е. Дмитрий Донской (1362–1389). Затем, в 1389 г. Иоанн и Дмитрий именуются просто «великими королями («рекс») *Московии*». Обращаясь в патриаршем послании 1393 г. уже к великому князю Василию I (1389–1425), константинопольский патриарх вновь указывает полный титул адресата — «благороднейший великий король («рекс») *Московии и всея России*».

Соответственно и русский митрополит благословляет теперь, как засвидетельствовано в патриарших актах 1354 г., «*мосховиотов*», т.е. жителей Москвы (I. 581; 584). В других актах 1354 г. говорится о «*митрополите России во Владимире*», ибо во Владимире теперь происходит настолование великого князя — правителя Руси.

Двусмысленность титулования митрополита России в качестве «традиционного» митрополита Киева и одновременно «актуального» митрополита Московского наглядно проявляется не в официальных документах, но в источнике тем не менее более показательном и тем самым ценном. Это — собственноручные рукописные записи самих носителей этих титулов. Так, в Апостолической библиотеке в Ватикане хранятся несколько греческих рукописных кодексов, в которых имеются пометы и записи русского митрополита Фотия (1408–1431). В Cod. Vatic. gr. 394, на л. 213 об., имеется запись, датируемая временем около 1410 г. и свидетельствующая, что «*Настоящая книга принесена в дар всесвященнейшим митрополитом Киева и всея России кир Фотием в митрополию Московии*». Служение Фотия в Киеве относится к периоду с 1 сентября 1409 г., а с марта 1410 г. он уже в Москве. Тем не менее, традиционализм титулования заставляет изготовителей большого саккоса Фотия из Оружейной палаты Московского Кремля, датируемого 1414–1417 г., вышить надпись под изображением самого владельца саккоса «*Всесвященнейший митрополит Киева и всея Руси Фотий*».

Под непосредственным наблюдением митрополита Фотия, бывшего по происхождению монемвасийским греком, в Москве начинается, как показал Б.Л. Фонкич, книгописание греческих рукописей. Об этом свидетельствуют также записи в Ватиканских манускриптах — от 1411 г., в Cod. Vat. gr. 717 на л. 175 об. — «*Завершена (книга) в Московии России в году 6919, индикта 4, месяца мая*», и от 1423 г. — в Cod. Vat. gr. 1892 на л. 243 об. — «*писаны эти две тетради в Московии в 6931 году, инд. 1-ом, в марте месяце, в монастыре Спаса*».

Наконец, московский правитель в XV в. начинает именоваться титулом, применение которого к кому-либо, кроме византийского императора, на протяжении всего предыдущего тысячелетия могло считаться в Византии почти государственным преступлением — посягательством на величие. В рукописной записи того же Никифора Григоры приводятся слова русского посла к императору Андронику Палеологу (неясно, II или III), что он выполняет миссию «*моего правителя императора («vasilevs») Росов и стольника твоей Царственности*». А в текстах Константина Ласкаря, относимых ко времени после 1472 г., правитель России уже назван только императорским титулом «*vasilevs*» (PG 161, col. 964; 968). Официальное же обращение к русскому царю и великому князю Московскому мы находим опять-таки в грамотах константинопольской патриаршей канцелярии, адресованных Ивану III Васильевичу (1462–1505) — «*vasilevsi*» *Rossii*.

В свою очередь перемены касаются и духовных владык. Утверждая патриаршество в Москве в конце XVI в., константинопольский патриарх Иеремия II обуславливает данную привилегию Руси ее «*святыстью*». Так смена центров царства проходила одновременно с изменением официальной титулатуры, отражаясь в ней.

The terminology of power in Late Byzantine documents

M.V. Bibikov

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

mbibikov@mail.ru

The study of official terminology of Late Byzantine documents concerning sovereigns (princes, great princes, later on – tsars) and Church rulers (metropolitans, then – patriarchs) of medieval Russia proves the evolution as of images of political ideas so of the character and forms of State and Church in Russia. But the tradition of use of words and mentality remains unchangeable.

Keywords: *Late Byzantine acts, archonts, basileus, metropolitan, patriarch*

Acknowledgments: The research is financially supported by the Russian Foundation for Humanities, project No. 20–09–41007.

Семантические категории зооморфных языковых метафор в новогреческом языке

О.Б. Боброва

*Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
boberdober88@mail.ru*

Как и в других современных языках, в новогреческом языке метафорически употребляемые лексемы-зоонимы относятся к периферии семантического поля ЧЕЛОВЕК и содержат в себе положительную, отрицательную или нейтральную оценку описываемой личности на основании некоторого общего комплекса черт (общеоценочные метафоры) или отдельных ее характеристик (частнооценочные метафоры). В работе рассматриваются перспективы комплексного исследования семантики зооморфных языковых метафор новогреческого языка и возникающие в этой связи проблемы и вопросы. В частности, показано, что в ряде случаев для успешного анализа семантики зооморфных языковых метафор данных словарных дефиниций недостаточно: требуется привлечение как контекстного анализа, так и использование метода полного компонентного анализа.

Ключевые слова: языковая метафора, зоонимы, зооморфная метафора, языковая картина мира, метафоры-зооморфизмы

1. Введение

Под языковой метафорой (далее – ЯМ) в советской и российской лингвистике понимается лексема, имеющая метафорическое значение и широко употребляющаяся в речи для придания ей большей эмоциональности [Скляревская 1993: 31]. В отличие от метафоры поэтической (художественной), ЯМ стереотипна, хранится в сознании носителей языка в готовом виде и не «изобретается заново» в каждом конкретном случае языкового общения [Скляревская 1993: 32].

Одной из самых многочисленных групп ЯМ являются метафоры, по семантическому типу представляющие перенос качеств животного на человека [Телия 1988: 26], т. е. метафоры семантического типа ЧЕЛОВЕК-ЖИВОТНОЕ, или зооморфные метафоры (например, русские лексемы *гадина* или *баран*, используемые для характеристики человека).

2. Постановка проблемы

Наблюдаемый в последнее время рост интереса к исследованию зооморфных метафор вполне объясним, поскольку в литературе по теме отмечается, что метафорически употребляемая эмоционально окрашенная лексика всегда имеет национально-специфический характер [Корнилов 2014: 242], «является средством структурирования понятийной системы» [Цивьян 2016: 33], вследствие чего рассматривается как один из путей изучения соответствующей национальной языковой картины мира. Авторы работ, посвященных зооморфным метафорам, в зависимости от поставленных целей выбирают различные стратегии исследования. К таковым можно отнести «инвентаризацию» зооморфных метафор определенного типа в рассматриваемом языке (см., напр., [Голодов 2005]); сравнительный анализ данных двух и более языков с точки зрения роли зооморфной ЯМ в языковой культуре (см., напр., [Qun Wang 2019; Корнилов 2014; Устунье 2004]); изучение одного конкретного аспекта зооморфных метафор, например, их связи с гендером (см., напр., [Шарова 2010]). Основным источником материала при этом становится содержание дефиниций соответствующих лексем в толковых словарях или словарях ассоциаций, основными методами – метод дефиниционного анализа или экспериментальный метод с использованием компонентного анализа для представления результатов (см., напр., [Шумилина 2014]).

Основанием для семантической категоризации зооморфных метафор становятся, как правило, либо качество выражаемой ими оценки (по этому признаку выделяется негативно-оценочная, позитивно-оценочная и нейтральная образная лексика) [Голодов 2005: 122], либо свойственный им способ описания человека (на этом основании различаются общеоценочные или частнооценочные ЯМ как описывающие человека в целом или некоторое качество его внешности или характера соответственно [Устунье 2004: 143–144]).

Предлагаемый доклад представляет собой попытку комплексно рассмотреть зооморфные ЯМ новогреческого языка и определить наиболее эффективный метод исследования их семантики.

3. Материал и методы исследования

В целях исследования проанализировано 104 ЯМ-зоонима. Данные о метафорическом употреблении зоонимов с метафорическим значением получены из их дефиниций в наиболее современных словарях новогреческого языка («Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας» Г. Бабиньотиса и «Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας») и представлены с помощью метода компонентного анализа. Для контекстного анализа указанных зооморфных метафор привлекаются материалы корпусов новогреческого языка Corpus of Modern Greek, Σάμα Ελληνικών Κειμένων (ΣΕΚ) Национального Университета И. Каподистрии (Афины) и Университета Кипра (Нicosia), публикации электронных версий крупных новогреческих СМИ («Καθημερινή», «Το Βήμα», «Ελευθεροτύπια», «Ναυτεμπορική», «Ριζοσπάστης» и др.), а также данные сети Интернет, полученные с помощью поисковой системы Google, ограниченной греческим поисковым сегментом.

С целью проведения максимально полного семантического анализа учитывались следующие факторы:

1. Тип характеристики (положительная, отрицательная, нейтральная).
2. Основание для метафорического переноса (частная или общая оценка).
3. Взаимосвязь биологического пола и грамматического рода обозначаемого ЯМ лица, а также семантические различия ЯМ, обозначающих животных одного биологического вида, дифференцированных семами ‘самец’ и ‘самка’.
4. Случай полисемии ЯМ-зоонимов.

4. Заключение. Полученные результаты и перспективы исследования зооморфных ЯМ новогреческого языка

На основании данных дефиниционного, контекстного и компонентного анализа ЯМ-зоонимов были выявлены некоторые их аспекты, которые необходимо учесть в дальнейших исследованиях.

1. Тип характеристики. Из всех возможных вариантов характеристики (положительная, отрицательная, нейтральная) преобладающей является характеристика отрицательная, что, по всей видимости, объясняется более высоким положением человека в иерархии живых существ, отводимым ему традиционным языковым сознанием. Соответствующие семы (‘положительная оценка’, ‘отрицательная оценка’) в семантической структуре ЯМ-зоонимов легко устанавливаются с помощью дефиниционного и компонентного анализа.

2. Основание для метафорического переноса. В большинстве случаев рассмотренные ЯМ являются частнооценочными, т. к. мотивированы внешним сходством человека и животного (напр., *καΐδια* ‘верблюдица’ – о высокой и некрасивой женщине) либо сходством характерных черт их поведения (напр., *αρνί/αρνάκι* ‘овца/овечка’ – о слабом и незлобивом человеке). Соответствующие семы (‘отсутствие изящества’, ‘полнота’ и т. п.) также легко устанавливаются с помощью дефиниционного и компонентного анализа, однако, учитывая расплывчатость, характерную для значения слова в целом и семантики ЯМ в особенности, в ряде случаев одного только определения дифференциальных сем метафоры недостаточно и требуется полный дифференциальный анализ (напр., для определения семантической структуры ЯМ *αγελάδα* ‘корова’, *αλόγα* ‘кобыла’, *φοράδα* ‘кобыла’, *φάλαινα* ‘кит’, *γαιδούρα* ‘ослица’, *γουρούνα* ‘свинья’, *μούλα* ‘мулица’, *φόκια* ‘тилонь’, описывающих некрасивую и неприятную женщину).

3. Связь грамматического рода зоонима и гендера обозначаемого им лица. Как показал анализ, ЯМ могут описывать человека как независимо от его биологического пола (напр., *γάτα* ‘кошка’ (грамматический ж. р.) – о хитром и изворотливом человеке любого пола; *ψάρι* ‘рыба’ (грамматический ср. род) – о наивном и легковерном человеке любого пола), так и быть связанными с конкретной характеристикой по полу (напр., *πέρδικα* ‘куropатка’ (грамматический ж. р.) – о женщинах с красивой походкой и горделивой осанкой; *χιμπαντζής* ‘шимпанзе’ (грамматический м. р.) – о мужчине отталкивающей внешности). При этом парное сопоставление метафорических употребляющихся лексем, обозначающих самца и самку животного одного и того же биологического вида, показывает, что параметр биологического пола в ряде случаев также является немаловажным. Это можно показать на примере ЯМ *σκύλος* ‘кобель’ и *σκύλα* ‘сукка’, различающихся не только семами ‘самец’ и ‘самка’, но и другими дифференциальными признаками.

4. Полисемия ЯМ-зоонимов. Нередки случаи, когда коннотативное поле зоонима настолько широко, что включает в себя самые разнообразные представления и оценки, от положительных до резко отрицательных (напр., ЯМ *μυρμήγκι* ‘муравей’ в зависимости от контекста способна обозначать как трудягу и неутомимого работника с однозначно положительной оценкой, так и незначительного, мелкого человека, и в этом случае знак оценки меняется на противоположный. Примечательно, что полисемия некоторых ЯМ-зоонимов не отражена в словарях и устанавливается только с привлечением данных корпусов новогреческого языка, что свидетельствует о том, что семантика зооморфных метафор не является величиной постоянной, сильно зависит от контекста и допускает индивидуальное языковое творчество.

Список литературы

- Голодов А.Г. Зооморфные метафоры в разговорно окрашенной специальной лексике и проблемы их перевода (на материале разговорного варианта немецкого языка футбола) // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация» 2, 2005. С. 117–123.
- Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: КДУ, 2014.
- Скляревская Г.Н. Метафора в системе языка. СПб: Наука, 1993.
- Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Телия В.Н. Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. С. 26–51.
- Устун'ер И. Зооморфная метафора, характеризующая человека, в русском и турецком языках : дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2004.
- Цивьян Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы. М.: Ленанд, 2016.
- Шарова А.А. Зооморфизмы как средство репрезентации гендерных концептов в английской лингвокультуре // Ярославский педагогический вестник 2, 2010. С. 144–148.
- Шумилина О.С. Русская мышь или английская собака (к попытке описания зооморфного портрета человека) // Вестник ТвГУ. Серия «Филология» 4, 2014. С. 241–247.
- Qun Wang. Η ελληνική και η κινέζικη γλώσσα: συγκριτική ανάλυση των πολιτισμικών στοιχείων στις ονομασίες ζώων // V Международная конференция по эллинistique памяти И.И. Ковалевой: Тезисы конференции. Москва, 15–18 апреля 2019 г. М.: MAKС Пресс, 2019. С. 163–164.

Semantic categories of stereotypical metaphors-zoomorphisms in Modern Greek

O. Bobrova

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

As in other modern languages, the stereotypical metaphors-zoomorphisms in Modern Greek belong to the periphery of the PERSON semantic field and may contain a positive, negative or neutral evaluation of the described personality based on a set of features (metaphors of general evaluation) or on a separate feature (metaphors of particular evaluation). The paper discusses an integrated study of zoomorphic stereotypical metaphors semantics in Modern Greek and the problems and questions that arise from it. The paper reveals that in some cases dictionary definitions data is not sufficient for the semantic analysis of stereotypical zoomorphic metaphors and both contextual analysis and full component analysis are required.

Keywords: stereotypical metaphor, zoonyms, zoomorphic metaphor, linguistic picture of the world, zoomorphisms

References

- Golodov A.G. Zoomorfnye metafory v razgovorno okrashennoj special'noj leksike i problemy ih perevoda (na materiale razgovornogo varianta nemeckogo jazyka futbola) // Vestnik VGU. Seriya «Lingvistika i mezhekul'turnaya kommunikaciya» 2, 2005. P. 117–123.
- Kornilov O.A. Yazykovye kartiny mira kak proizvodnye nacional'nyh mentalitetov. Moscow: KDU, 2014.
- Sklyarevskaya G.N. Metafora v sisteme jazyka. Saint-Petersburg: Nauka, 1993.
- Teliya V.N. Metafora kak model' smysloproizvodstva i ee ekspressivno-ocenochnaya funkciya // Teliya V.N. Metafora v jazyke i tekste. Moscow: Nauka, 1988. P. 26–51.
- Ustun'er I. Zoomorfnaya metafora, harakterizuyushchaya cheloveka, v russkom i tureckom jazykah. Doctoral dissertation. Ekaterinburg, 2004.
- Civ'yan T.V. Model' mira i ee lingvisticheskie osnovy. Moscow: Lenand, 2016.
- Sharova A.A. Zoomorfizmy kak sredstvo reprezentacii gendernyh konceptov v anglijskoj lingvokul'ture // Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik 2, 2010. P. 144–148.
- Shumilina O.S. Russkaya mysh' ili anglijskaya sobaka (k popytke opisaniya zoomorfnogo portreta cheloveka) // Vestnik TvGU. Seriya «Filologiya» 4, 2014. P. 241–247.
- Qun Wang. I elliniki kai i kineziki glossa: sygkritiki analysi ton politismikon stoixeion stis onomasies zoon // V Mezhdunarodnaya konferenciya po ellinistike pamяти I.I. Kovalyovo: Tezisy konferencii. Moskva, 15–18 aprelya 2019 g. Moscow: MAKС Press, 2019. P. 163–164.

Особенности анализа старославянских агиографических текстов на примере Жития Николая Студита

Д.А. Гришин

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
grdimitris@mail.ru

В данном исследовании приводится ряд наблюдений, сделанных в процессе исследования славянского текста Жития Николая Студита на предмет выявления характерных особенностей, позволяющих сопоставить его с утраченным греческим оригиналом.

Ключевые слова: византистика, агиография, древнерусская литература, перевод, Николай Студит

1. Введение

Значение греческого языка для формирования русской словесности сложно переоценить. На всем протяжении ее становления ученые неоднократно говорили о его роли и можно сказать, что эта тема достаточно хорошо и многосторонне рассмотрена. Тем не менее, до сих пор существуют вопросы, которые требуют если не разъяснения, то более подробного уточнения.

Давно установлено, что произведения, положенные в основу славянской литературы, являлись либо оригиналными переводами греческих текстов, либо переписанными или переведенными уже на славянской почве сочинениями. В связи с этим многие из таких произведений содержат большое количество черт, как исходного оригинала, так и последующих копий.

Исследование самих текстов произведений, причем проводимое сразу по нескольким аспектам, представляется весьма целесообразным, поскольку позволяет не только выявить целый ряд отличительных особенностей, присущих каждой группе сочинений, но и подтвердить (а в ряде случаев и опровергнуть) некоторые выводы, полученные другими методами. Кроме того, многими исследователями, в том числе М.И. Чернышевой подчеркивается важность определения единой и общепринятой терминологии именования приемов переводческой техники, которой пользовались авторы и на греческой, и на славянской почве [Чернышева 2018: 13]. Данная проблема является особенно актуальной в контексте выявления некоторых особенностей переводных текстов, таких как авторские ошибки, явившихся следствием неправильного применения того или иного приема.

2. Важность сопоставления славянских текстов и их греческих оригиналов

В рамках данного исследования мы будем говорить в первую очередь о памятниках древнерусской агиографии, а именно о тексте Жития Николая Студита, приведенного в списке февральской четвертей минеи, датируемом по филиграням концом 20-х гг. XV в., – рукопись Российской государственной библиотеки (РГБ №92) из собрания Московской Духовной Академии. Академическая минея выгодно отличается от остальных подобных памятников по нескольким причинам. Во-первых, в ней нет ни одного текста славянского происхождения, что является чрезвычайно важным при определении черт, присущих оригинальным текстам, поскольку материал, возникший на славянской почве, не имеет большого значения при выявлении особенностей перевода. Во-вторых, Академическая минея является одним из наиболее древних сохранившихся церковнославянских календарных собраний и имеющийся в ней агиографический материал дублируется в более поздних минеях [Афиногенов 2000: 273]. Более того, как указывает Д.Е. Афиногенов, большая часть текстов данного собрания, в частности Житие Николая Студита, представлены здесь в том виде, который максимально приближает их к оригинальным произведениям, причем в первоначальной редакции, до того, как они подверглись позднейшей литературной переработке. Таким образом, на примере Жития Николая Студита мы можем в деталях рассмотреть, как именно происходил процесс перевода греческих текстов на старославянский язык, и какие побочные эффекты могли при этом возникать.

3. Отличительные особенности текста Жития Николая Студита

Как уже было сказано выше, славянский перевод Жития Николая Студита отличается от бытующего в позднейшей греческой традиции (BHG 1365), поскольку он был выполнен с более ранней версии текста. Житие, послужившее основой для славянского перевода, было значительно короче, не изобиловало таким количеством

риторических оборотов и пространных библейских отсылок. Более того, в нем даже отсутствовал целый фрагмент, повествующий о целомудренном воине, который впоследствии сформировал самостоятельное произведение. Тем не менее, сам славянский текст выглядит вполне цельным в отношении фактического материала и во многом практически идентичен сохранившемуся греческому варианту.

Тем не менее, при более пристальном рассмотрении можно сделать ряд весьма любопытных замечаний, некоторые из которых будут рассмотрены нами ниже. Несмотря на явную сравнительную художественную безыскусность оригинального текста, переводчик допускает серию весьма характерных ошибок. Так например, в греческом тексте присутствует сентенция *ὅν καθ' ὄσον οἶόν τε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀπειμήσατο* (Migne J.-P. Vita S. Nicolai Studitae), на месте которой в славянском тексте мы читаем *не якоже непыщоють, ч^{<е>}л^{<овъ>}чъскоу естьствоу подражая* (Академическая миная, Житие Николая Студита). Судя по всему, переводчик принял форму винительного падежа указательного местоимения *ὅς* за форму отрицательной частицы *οὐ*, что повлекло за собой неизбежное изменение смысла и вынудило автора привлечь глагол *непыщевати*, чтобы хоть как-то разрешить проблемное место, что, впрочем, ненамного упростило понимание данного фрагмента по сравнению с остальным текстом.

Неправильная интерпретация греческого текста может приводить к совершенно неожиданным результатам при переводе, которые, все же, весьма ярко выделяются на фоне остального повествования, вынуждая исследователя задуматься о природе выбора того или иного подозрительного эпитета. Примером подобной ошибки служит следующий фрагмент славянского текста: *Яко ключемъ бо твердъ д^{<ь>}невное д^{<оу>}ша б^{<о>}жїи страхъ бастрастіемъ заключивъ добръ* (Академическая миная, Житие Николая Студита). Вопрос вызывает, конечно, в первую очередь употребление эпитета *д^{<ь>}невное*, и разгадка обнаруживает себя в греческом тексте, в котором мы можем видеть следующее: *Κλεῖδας γὰρ ὥσπερ τὸ τριμέρες τῆς ψυχῆς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον διὰ τῆς ἀπαθείας περιστοιχίας καλώς* (Migne J.-P. Vita S. Nicolai Studitae). Предложения можно считать практически идентичными, за исключением самого эпитета, и как раз в греческом тексте мы находим ответ – изначально это была форма прилагательного *τριμέρης*, ошибочно истолкованного переводчиком как *триμерос*, что, судя по всему, уже в дальнейшем преобразовалось на славянской почве из прилагательного *тридъневънь* в два отдельных слова.

Наконец, следует упомянуть и о случаях, когда очевидные ошибки в рукописи не всегда являются следствием неправильного прочтения греческого оригинала. Более того, гораздо более логично было бы предположить их появление уже непосредственно при копировании славянского текста в результате своего рода гиперкоррекции со стороны переписчика. Так, например, упоминая настоятеля Студийского монастыря Ахилла, писец именует его весьма оригинально – *Архилл*. У подобной ошибки есть весьма логичное и простое объяснение: славянские авторы явно были знакомы с очень большим количеством греческих имен, начинающихся с *αρχ-*, но явно впадали в замешательство, встречая античную, практически эпическую, номинацию. Очевидно, свою роль играла и нехватка классического образования. В любом случае, едва ли можно предположить, что подобное буквосочетание было переписано напрямую из греческого текста, а значит возникло оно уже на славянской почве.

4. Заключение

Приступая к анализу древнерусского агиографического материала, исследователь подчас может потешиться в обилии материала, где славянские жития перемежаются с греческими, а агиографический материал соседствует с гомилетическим. При этом, задача реконструкции максимального количества особенностей греческого оригинального текста представляется весьма важной, особенно если учитывать, что сами византийские древние тексты зачастую не прошли проверку временем, потому что показались современникам недостаточно выразительными. Более того, исследование процесса перевода агиографических сборников, равно как и изучение природы самого материала, представляет огромный интерес и для истории, поскольку позволяет косвенным образом восстановить хронологию событий в том или ином скриптории.

Список литературы

- Афиногенов Д.Е. Новгородское переводное четье-минейное собрание: происхождение, состав, греческий оригинал // *Monumenta linguae slavicae. Dialecti veteris fontes et dissertationes*. Т. XLIV. Freiburg im Briesgau: Weiher Verlag, 2000. Р. 270–283.
- Февральская Миная-Четья. РГБ, собрание МДА (фонд 173), № 92.1.
- Чернышева М.И. Традиционные и новые аспекты изучения роли греческого языка на раннем этапе становления лексики письменного русского языка // Славянская историческая лексикология и лексикография: сб. научных трудов. Вып. 1. СПб.: Институт лингвистических исследований РАН, 2018. С. 13–33.
- Migne J.-P. Patrologia Graeca CV. Paris, 1862.

Features of the analysis of the Old Slavonic hagiographical texts on an example of Life of St. Nicholas the Studite

D.A. Grishin

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

grdimitris@mail.ru

This study provides a number of observations, which were made in the process of investigating of the Church Slavonic text of the Life of St. Nicholas the Studite with a view to identifying the key features that allow it to be compared with its lost Greek original.

Keywords: *Byzantine studies, hagiography, Old Russian literature, translation, Nicholas the Studite*

References

- Afinogenov D.E. Novgorodskoje perevodnoje chetije-mineinoje sobranije: proishoždenije, sostav, grecheskij original // *Monumenta linguae slavicae. Dialecti veteris fontes et dissertationes. T. XLIV.* Freiburg im Briesgau: Weiher Verlag, 2000. P. 270–283.
- Fevralskaja Mineja-Chetija. RGB, sobranije MDA (fond 173), №92.1.
- Chernyševa M.I. Tradicionnyje I novye aspekty izuchenija roli grecheskogo jazyka na rannem ètape stanovlenija leksiki pismennogo russkogo jazyka // *Slavianskaja istoricheskaja leksikologija i leksikografija. Vol. 1* Saint-Petersburg: Institute for Linguistic Studies RAS, 2018. P. 13–33.
- Migne J.-P. Patrologia Graeca CV. Paris, 1862.

Коллекция

«О древних христианских надписях в Афинах»

Антонина Капустина.

Особенности и новые прочтения

A.A. Евдокимова

*Институт языкоznания РАН, Москва, Россия
arochka@gmail.com*

Коллекция Антонина Капустина была собрана автором в 1850–1853 годах и представляет собой более 200 надписей и граффити Афин VI–XII вв., найденных в Парфеноне, Ликодиме (св. Никодима, нач. XI в.), Фисионе и в других старых христианских храмах. При сопоставлении найденных Антонином Капустиным надписей с другими корпусами византийских надписей были выявлены следующие особенности.

- 1) Для некоторых надписей Антонин предлагает более полные тексты, содержащие уточнения, которые по всей видимости не дошли до поздних исследователей.
- 2) В других надписях встречаются орфографические расхождения с более поздними фиксациями и публикациями.
- 3) Для еще одной группы памятников разночтения более серьезные и предлагаются разные интерпретации.

Ключевые слова: греческие надписи, византийские граффити, Антонин Капустин, Афины, византийская эпиграфика

1. Введение

Коллекция Антонина Капустина была собрана автором в 1850–1853 годах и представляет собой более 200 надписей и граффити Афин VI–XII вв., найденных в Парфеноне, Ликодиме (церковь св. Никодима, нач. XI в.), Фисионе и в других старых христианских храмах. Поскольку часть этих памятников позднее была утрачена или стала худшей сохранности, то опубликованный Капустиным материал не только является свидетельством развития византийской эпиграфики середины XIX века, но и ценным источником византийских надписей. Сама коллекция представляет собой публикацию надписей с прорисовками автора, расшифровкой текста, переводом на русский язык и краткими комментариями. В своей структуре статья пойдет за автором и его описанием надписей в разных церквях [Капустин 1874].

2. Надписи Ликодима

У Питтакиса [Pittakés 1835, № 1574–1589] опубликовано 15 надписей из этого храма, которые были без проверки скопированы в CIG, у Капустина на 6 надписей больше, которые не дошли до поздних исследователей и были пропущены его современниками. Среди уникальных надписей, одна посвящена Богородице и не имеет аналогов в опубликованных источниках, представленных в базе PHI7: *Η γέννησις Λέσποινα. δόξα τοῦ κόσμου*. Рядом с ней справа от арки фрагмент *ροτῶν εἰσ*, который исследователь считает возможной частью этой надписи, но не предлагает никаких вариантов толкования. На наш взгляд первое слово может быть *βροτῶν*.

Остальные уникальные надписи: две поминальные, адресатом которых был *Ιω(άννου) λειτουργοῦ*, Капустин предполагает в начале второй из них также слово *μνήσθητι*. Три погребальных, одна с формулой *έκομιήθη ἐν κυρίῳ* и с умершим *Ιω(άννου) ὁ Κόκκος* 1231 г., вторая с глаголом *ἐτελιώθη* и умершим *Ιω̄ ὁ Λύζακας* 1062 г., третья *ἐτελιώθη ἐν Κυρίῳ* и *Νικόλαος* 1071 г. Любопытно, что Капустин указывает, что все надписи были переданы им в археологическую газету и были изданы в ней в 1853 году, однако часть текстов претерпела изменения и исправления редакторов.

Большинство опубликованных исследователем чтений совпадает с другими изданиями, кроме 8 надписи, где *ψαρευτὴς* вместо *Ψυρμύτ(τ)ης*, *Ἐκημιήθη* вместо *ἐ<τ>ηλη(ώ)θ(η)*, *τριάδος* вместо *τριακοστῆ*. Питтакис и вслед за ним другие исследователи явно предполагал чтение *ἐ<τ>ηλη(ώ)θ(η)* по аналогии с другими надписями из этого памятника. В 14 и 16 надписи у Капустина дополнил надписи названиями месяцев *Δεκεμβρίω* и *(Αὐγούστω*. В №10 разночтения у всех трех источников после имени *Φίλιππος* у Капустина: *τοῦ (Νικίτα) Καλοῦ. μ(ηνὶ)*, в CIG [Boeckh 1859, 9323] *πρωτοκαγκελλάριος*, а у Питакиоса *Τ.ικα Κυλουράλλιος*.

3. Надписи церкви св. Феодоров

Эта часть коллекции представлена всего двумя надписями. Обе были опубликованы в CIG [Boeckh 1859, 8803] объединенными в одну по изданию Чандлера [Chandler 1774, 58–59, часть 2 №49] года, когда надпись еще была целой. Судя по всему, издание Чандлера не было известно Капустину на момент издания надписей. А потом она разбилась на несколько частей и в этом виде ее застал архимандрит Антонин, что и привело к его различиям в прочтении, которые приходятся ровно на утраченные места. Так в тексте появилась *Μαρί(α)* вместо *μάρτυς, [καὶ μικρ]ὸν, καλὸς* вместо *Καλό[μαλος, (κ)αθαροκανδιδάτος* вместо *σ]παθαροκανδιδάτος* и три других фрагмента, где восстановления в CIG передаются по изданию Чандлера.

4. Надписи Фисиона

Для Фисиона исследователь помимо опубликованных в археологической газете 6 надписей, которые позже вошли в Corpus inscriptionum graecarum, опубликовал 7 надписей и 23 погребальных граффити, которые уже при нем были плохо читаемы. При этом у первой же совпавшей надписи, он отмечает детали, которые не вошли в другие издания, а именно приписку автора надписи «малыми» буквами: *χνε βοήθη τῷ γράψαντι* и в датировке расходится с CIG [Boeckh 1859, 9345], где X–XI вв., предлагая 499 год.

3 женские погребальные надписи с глаголом *έτελιόθη* не вошли в другие издания, две без даты, одна 1040 г. Рядом с ними была надпись сделанная чернилами, которую автор и приводит под №4: ...*ια λέγεται ἐβραηστὴ.. μαρία ὁ ἐρμενένετε. λαλῆσασ τοῦ θεμελειόσαντι τὰ πάντα.*

Капустин публикует также в этом разделе 23 неизданных ни у кого граффити с двух столбов, которые он называет «скорописными» и датированными с 987 по 1136 гг. Большая часть из них погребальные с формулой *έτελειόθη ἐν Κυρίῳ* (13 надписей) и *ἐκυμήθη ἐν Κυρίῳ* (4 надписи).

5. Надписи Пропилей

Неопубликованными в других источниках оказались 7 женских погребальных надписей (*Ἄννα* 1066 г., *Ἄννα* 1065 г., *Εἰρήνη* 1065 или 1071, *ἡ δούλη* 1065 или 1071, *Ἔρων* 1108, *Μαρίνη Καμποκίλου* 1171, *Ἄννα* 1145) и 6 мужских (*Νηκήτας πρεσβύτερος* 1073 г., *Δημήτρος πρεσβύτερος* без даты, *Τω(άννης) πρωτοψάλτης* 1064 г., *Κοσμᾶς Χαρτούλαριος ὁ Καμπόκιλ(oς)* 1171, *Μελέτιος* 1151, *ὁ Τω(άννης) 6601 или 6680*), все они с формулой *Ἐτεληόθη ἐν Κυρίῳ*. Также 3 надписи с перечислением имен, одна из которых датирована 1154 г. и одна с годом без имен. И одна, не имеющая аналогов по формулам в других изданиях: *Ἡς τὰς κγ' Αὐγούσου ἀπῆλθεν ὁ Κοσμᾶς ἡς τὴν Κωνστ.ν...* (перевод Капустина: 23 Августа отправился Косма в Конст.... (т.е. в Константинополь)).

6. Надписи Эрехфиона

Для Эрехфиона Капустин нашел три недатированные надписи, которые не дошли до поздних исследователей или были ими не замечены. Одна с классической формулой *Κύριε βοήθει τοῦ δούλου σοῦ*, адресованная *Εύτυχειανοῦ Δομεστείκου*, вторая с другой молитвенной формулой *'Υπὲρ ἡγήας κὲ σοτηρίας κὲ αφέσεος ἀμαρτιῶν*. А третья предполагает традиционную для Парфенона молитву к Богородице *Θεηδῶχε Δέσπονα πηγῶν τὸ κέρας σόζε φύλατε τὸν σὸν ύκ(έτην)*, адресатом которой оказывается *Ιωάννην ταπηνὸν καὶ ψάλτην καθοληκῆς ἐκλησίας Ἀθηνῶν*.

7. Надписи Парфенона

Сопоставление корпусов Орландоса [Orlandos 1973] и Капустина по надписям Парфенона показало, что Орландос обнаружил еще 142 надписи дополнительно. Однако, среди тех же надписей, которые дублируются у Орландоса есть следующие различия:

1. Другие варианты орфографии: 1 — η № 11 *Ἀθηνῶν* вместо *Αθηνῶν* (без даты, 169¹), №31 *λογικώ(v)* вместо *λογηκώ(v)* (без даты, 197), №31 *προσευχὴν* вместо *προσευχήν* (без даты, 197), №54 *Ιουλήφ* вместо *Ηουλήφ* (959 г., 61), № 58 *Δημήτριος* вместо *Δημήτρηος* (929 г., 65), № 71 *Νικήτα* вместо *Νηκήτας* (без даты, 78), №72 *ἴνδ.* вместо *ήνδ(ικτιῶνος)* (841 г., 79), № 87 *Οίουλήφ* вместо *Οίουλήφ* (1314 г., 26).

ο — ω № 6 *Μαήρ* вместо *Μαήφ* (919 г., 160), № 31 *τῶν χειρῶν* вместо *τῶν χειρον* (без даты, 197), № 44 *Αθηνῶν* вместо *Ἀθηνῶν* (без даты, 87), № 45 *ἀναγνόστου* вместо *ἀναγνώστου* (без даты, 88), № 48 *ἀγιότατος* вместо *ἀγιώτ(ατος)* (1068/9 гг., 55), № 56 *ἀγιότατος* вместо *ἀγιώτατο(s)* (926 г., 63), № 79 *Σκευοφύλακις* вместо *σκευωφύλακι* (без даты, 46), № 87 *Νικώλαος* вместо *Νικόλ(αος)* (1314 г., 26), № 88 *ἀμαρτυῶν* вместо *ἀμαρτυῶν* (без даты, 7), № 90 *καιχαριτομένη* вместо *καιχαριτωμένη* (без даты, 9).

η — ι № 7 *μηνὴ* вместо *μηνὶ* (919 г., 161), № 7 *ἐπίσκοπον* вместо *ἐπίσκοπο(s)* (919 г., 161), № 16 *Μηχαῖλ* вместо *M(i)χ(a)ὴλ* (893–991 гг., 192).

¹ В скобках дата и номер по изданию Orlandos'a.

η — ει № 10 λητουργῷ вместо λειτουργῷ (без даты, 168), № 31 κημίλι(ον) вместо κειμιλι(ον) (без даты, 197), № 55 Ετεληθή вместо ἐτελειώθ(η) (1103 г., 62), № 95 βωείθη вместо βωείθ(ει) (без даты, 14), № 98 Βοήθη вместо βοήθ(ει) (без даты, 17).

ι — ει № 60, № 75, № 76 и № 78 ἐτελιάθη вместо ἐτελειώθη (768 г. или 813 г. 67; 779 г., 82; 713 г., 83; 819 г., 85), № 62 Έτελιοθη вместо ἐτελειόθ(η) (841 г., 69).

ω — о № 53 Δωμέστικος вместо δωμέστικο[ζ] (1060 г., 60).

ου — οу № 87 Αθηνῶν вместо Αθηνοῦ(ν) (1314 г., 26).

ον — ω № 90 γαμοῦнта вместо γαμδнта (без даты, 9).

αι — ε № 96 Χαιρετ... вместо χερετ, πραστερεαχερεт вместо πρα στερεа χαιρεт (без даты, 15).

υ — ει № 95 Οξυδάν вместо Οξειδᾶν (без даты, 14).

υ — ι № 97 Δέσπονα вместо δέσπινα (без даты, 16).

οι — ι № 88 ἄφαισοιν вместо ἄφαισιν (без даты, 7).

ι — ρ № 89 Μηζότειος вместо μηζότερος (912 г., 8).

υ — β № 53 Δανιὸд вместо Δα(βι)δ (1060 г., 60), № 54 Φευρον(αρίω) вместо Φεβρουαρίω (959 г., 61), № 87 δεντερεύон вместо δεντερέβω(ν) (1314 г., 26).

вставки букв: № 5 γεννοήσασα вместо γεννήσασα, Άλληλούа вместо ἀλληλούϊα (без даты, 145), № 23 Δηπτάτο вместо δηπ(ο)τάτ(ω) (без даты, 211), № 35. Ιωάννηн вместо Ιωάννη (без даты, 198), № 44 φύλαττе вместо φύλατ(ε) (без даты, 87), № 46 ἐμὲ вместо μ(ε) (без даты, 89), № 54 χαρτοφύλαξ вместо χαρ[ι]τοφύλαξ (959 г., 61), № 89 Σετενβρίю вместо Σε(π)τενβρήјω (912 г., 8).

2. Лексические замены: № 4 Λερνίκου вместо Λεοντίου (без даты, 144), № 5 τῷ δοῦλῳ σου ιδούκα вместо τῷ δούλῳ σου Λουκῆ² (без даты, 145), № 15 Χαρτον вместо διάκ(ονος) (918 г., 188), № 17 (πας)ὰς Θεοῦ вместо ναὲ θ(εο)ῦ (без даты, 183), № 31 Κατευθύνθη вместо κατεύθυνον (без даты, 197), № 39 Σκε(υοφύλαξ вместо οἰκ(ονόμος) (Х в., 221), № 41 Μητροπολίτης Αθηνῶν вместо μ(η)τροπο(λίτης) κ(ῦρ) (1103 г., 62), № 43 καὶ πρεσβυτέρ(ο)υ Κηπρηνοῦ вместо Ιω(άννου) πρεσβυτέρ(ου) ΚΗΤΡηνΓοῦ (без даты, 94), № 48, № 51, № 82, 83 κύριος вместо κῦρ (1068/9 г., 55; 1086 г., 58; 1160 г., 40; 1175 г., 48), № 48 Δέν вместо Λέ(ων) (1068/9 г., 55), № 52 Δέων вместо Λέ(ων) (1060 г., 59), № 55 κύριος вместо κ(ῦρ) (1103 г., 62), № 57 Ιωάννου вместо τῷ (без даты, 64), № 71 καὶ Γ)ραμμα(τικός) вместо ἀμαρτ[ωλός] (без даты, 78), № 81 κύριος Γεώργιος вместо κῦρ Λέ(ων) (1153 г., 39), № 87 τῆς ἀγίας Έκ(κλησίας) вместо τῆς ἀγιωτ(ά)τ(ης) μ(ητρο)πώλ(εως) (1314 г., 26), № 90 κημήτην вместо κηλήτην (без даты, 9), при этом Капустин предполагал, что это не имеет смысла, даже если считать это κοιμήτην.

3. Не до конца расшифрованные места, понятые поздними исследователями: № 5 αρεμον вместо παρ' ἐμοῦ (без даты, 145), № 10 βεια τ...πηζ... вместо π[ρεσ]β[υ]τ[έρω] τ(ηζ) μ[εγάλης τ[ε] καὶ (без даты, 168), № 38 κ. β. вместо [καὶ σ]κ(ε)β[οφύλακ(ος)] (без даты, 220), № 69 ημα вместо ἀμα[ρτωλός] (без даты, 76).

4. Более полное прочтение у Капустина: № 17 (ἐν)τάθα вместо —]ταθα[(без даты, 183), № 41 νικα (1103 г., 62), № 49 ἵνδ. θ', ἔτονς ςφμθ' в конце надписи (1041 г., 56), № 98 τῶν δοῦλον σου Γεώργιν τὸν Συλεάτην (без даты, 17).

5. Дополнение в более позднем источнике: № 13 χαῖρε (без даты, 185), № 15 καὶ οἰκονόμ(ος), μ(η)ν(ι) Νοεμβρ(ίω) κα (918 г., 188), № 18 καὶ κουράτορι вместо τάχα καὶ κουράτ(ορι) (без даты, 184), № 29 Μητροπ(ολίτης) вместо μητροπ(ολίτης) Αθηνῶν (1006 г., 196), № 41 ἡμ(ερα) γ (1103 г., 62), № 59 τῶν δούλων вместо τῶν σῶν δούλων (без даты, 66), № 54 Φευρον(αρίω) η Φεβρουαρίω [εἰς τ(ης)] η (959 г., 61), № 57 Θωμᾶ (без даты, 64), № 75 Ι(ησοῦ)ς Χ(ριστό)ς νικᾶ (779 г., 82)

6. Использование другого падежа: № 31 Εκέκρα(ξά) σου вместо ἐκέκρα<ξά> σοι (без даты, 197), № 33 τοῦ Θεῶ εместо τοῦ θ(εο)ῦ (1055 г., 217), № 46 Θεοτόκου вместо θ(εοτό)κον (без даты, 89), № 57 Διακόνου, Πρωτοψάλτου καὶ Σκευοφύλακος вместо διακ(όνω), (πρωτο)ψάλτ(η) καὶ σκευοφύλακ[η] (без даты, 64), № 88 δὸς αὐτῷ вместо δός αὐτὸν (без даты, 7).

7. Другой род и падеж: № 79 ψάλτῃ вместо ψάλτο (без даты, 46), № 97 τοῦ δού(λον σου) Βασιλονν вместо τὴν δού(λην σου] Βασιλοῦн (без даты, 16), № 101 Π.σιδίας ἀδελφῶν вместо <τῆ>ς ιδίας ἀδελφ(ης) (без даты, 20).

8. Разница в дате: № 54 Ιουλήφ κθ вместо Ηουλήφ κδ (959 г., 61), № 60 Μηνὶ Ιουλίφ ζ' ἡμέρᾳ γ' ἵνδ. ζ' вместо μ(η)ν(ι) Ιουλίφ, ἡμ(ερα) δ, ἵνδ(ικτιῶνος) (768 или 813 гг., 67), № 62 Ιαννοναρίφ ις ἵνδ. ιάς ζτη вместо Ιαννοναρίφ ι ἵνδ(ικτιῶνος) ια, ζτη (841 г., 69), № 81 ἵνδ. ἔτ. ξχζ вместо ἵν(ικτιῶνος) α ἔτονς ξχζ[α] (1153 г., 39), № 82 μηνὶ Μαίφ ζ', ωρα ζ', ἔτονς ,ξχζή. μ(η)ν(ι) Μαίφ ι, ὥρ(η) ἔ(τονς) ξχζη (1160 г., 40), № 83 μηνὶ Μαίφ вместо μηνὶ Ιουνίφ, № 87 ζωκή вместо ζωκβ (1314 г., 26).

² «Имени писавшего, к сожалению, нельзя прочитать с ручательством за верность чтения. Начальное: ι представляется обломком другой какой-то буквы. После δ видится малое ι, которое принадлежит ли надписи, или составляет часть других налётших на неё черчений или наконец есть выемка в мраморе, решить трудно. Судя по расстоянию между δ и ο, кажется, впрочем, что оно может не принадлежать имени, которое потому будет: δούκа – фамилия известная из времён Империи. Предшествующее ему ι могло бы быть остатком сокращения Ιω., т.е. всё вместе: Ιωанну Дуке. Но есть возможность более смелого предположения – считать слово: δούκ за Λουκί, а в следующем затем искать речения: Αθηνῶν». А. Капустин.

8. Надписи отдельные

Первые три надписи, приведенные Капустиным как отдельные неопознанные обломки мрамора, были в 1932 году собраны Палласом с другими фрагментами [Pallas 1932, 19–32] и продатированы XII веком. № 4 в таком же варианте, как у Капустина, была опубликована Беесом в 1912 году [Bees 1912]. № 8. позже была опубликована у Куманудиса [Koumanoudes, 1871, 3587], единственное разночтение касается названия монастыря. Капустин предлагает *μονῆς τῆς ἀγίας Τριάδος*, хотя и пишет, что исторические источники такого не засвидетельствовали такого названия, у Куманудиса в этом месте *μονῆς τῆς ἀγίας Γ——άδος*, без какого-то комментария к названию. № 9, № 10, № 13 и № 14 были опубликованы также у Байета [Bayet 1878, 45, 49, 50, 35 соответственно], а также в IG III [Dittenberger 1882, 3536, 3458, 3439 и 3518]. В № 9 *δούλους Σου* у Байета [Bayet 1878, 45, Dittenberger 1882, 3536] *δούλου θεοῦ*, к № 10 у Байета есть дополнение *κὲ Νίκη[ς]* [Bayet 1878, 49, Dittenberger 1882, 3458]. В № 13 и № 14 надписи разнотечений нет. У надписи № 12 отличается орфография, падеж и род имени: *Ἀλ(ε)ζ(άν)δρος* у Капустина и *Ἀλαιζ[άν]δρας* в других публикациях [Creaghan 1947, Dittenberger 1882, 3437, 3481b]. Нигде впоследствии не были опубликованы три надписи № 5, № 11 и № 21.

9. Заключение

Как показало сопоставление коллекции Капустина с другими источниками, большинство разнотечений приходится на надписи, найденные в Парфеноне. В других памятниках часто Антонин публикует те надписи, которые не вошли ни в какое другое издание, хотя позже эти же памятники были повторно исследованы другими учеными. Большая часть этих неопубликованных надписей оказалась погребальными и построенными по классическим формулам с глаголами *ἐτελειώθη ἐν Κυρίῳ* и *ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ*, но встречаются и молитвенные. Что касается разнотечений с изданиями других исследователей, то они представлены в нескольких категориях: орфографические, лексические, морфологические вариации, а также разница в датировках и дополнения разного рода. Где-то более полный текст оказался у Капустина, где-то у других исследователей. К сожалению, поскольку в основном, фотографии надписей отсутствуют в этих публикациях, а в лучшем случае представлены только прорисовки самих авторов, выяснить до конца, кто же был точнее в своих чтениях, не представляется возможным. Ибо очень многие памятники, к сожалению, утрачены, а часть недоступны сейчас для исследования.

Список литературы

- Kapustin A.* О древних христианских надписях в Афинах. Санкт-Петербург: Тип. Имп. АН, 1874.
- Bayet Ch.* De titulis Atticae christianis antiquissimis commentatio historica et epigraphica. Paris: E. Thorin, 1878.
- Bees N.* Βυζαντιακαι επιγραφαι Αττικής // Römische Quartalschrift 26, 1912. P. 61–77.
- Boeckh A.* Corpus inscriptionum graecarum. V. 4. Berlin: Officina Academica, 1859.
- Chandler R.* Inscriptiones antiquae, pleraque nondum editae, in Asia Minor et Graecia, praesertim Athenis collectae: cum appendice. Oxonii: E typographo Clarendoniano, 1774.
- Creaghan J.S., Raubitschek A.E.* Early Christian Epitaphs from Athens // Hesperia 16, 1947. P. 1–52.
- Dittenberger W.* Inscriptiones Graecae, III. Inscriptiones Atticae. Berlin: Reimer, 1882.
- Koumanoudes S.A.* Αττική επιγραφαι επιτύμβιοι. Αθήνα: K. Αντωνιάδης, 1871.
- Orlando A.K., Vranoussis L.* Τα χαράγματα του Παρθενώνος. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1973.
- Pallas D.I.* Η φιαλη του χριστιανικου Παρθενωνος // Πρακτικά της εν Αθήναις Χριστιανικής αρχαιολογικής εταιρείας. Ser. 3, 1, 1932. P. 19–32.
- Pittakés Kyriakos S.* L'ancienne Athènes, ou, La description des antiquités d'Athènes et de ses environs, Athens: M.E. Antoniades, 1835.

“About ancient Christian inscriptions in Athenes” — the collection of Antonin Kapustin The particularities and new readings

A.A. Evdokimova

Institute of linguistic of Russian academy of sciences, Moscow, Russia
arochka@gmail.com

Antonin Kapustin gathered his collection at 1850–1853 years. It contains the 200 Greek inscriptions and graffiti of Athenes VI–XII centuries, which the author found in Parthenon,

Licodime (st. Nicodime beg. XI cent.), Theseion and other ancient Christian churches. While comparing the obtained by Kapustin inscriptions with of the other corpora of Byzantine inscriptions, we revealed the sequential trends. 1) For some inscriptions Antonin submitted more complete texts with the details, which missed and couldn't be seen by other researchers. 2) In some inscriptions are orthographical differences with other fixations and publications. 3) For one else group of the monuments there are the more serious variant readings and different interpretations.

Keywords: *Greek inscriptions, Byzantine graffiti, Antonin Kapustin, Athenes, Byzantine epigraphy*

References

- Kapustin A.* O drevnih hristianskih nadpisyah v Afinah. Saint Petersburg: Publishing House of Imperial Academy of Sciences, 1874.
- Bayet Ch.* De titulis Atticae christianis antiquissimis commentatio historica et epigraphica. Paris: E. Thorin, 1878.
- Bees N.* Byzantiakai epigraphai Attikis // Römische Quartalschrift 26, 1912. P. 61–77.
- Boeckh A.* Corpus inscriptionum graecarum. V. 4. Berlin: Officina Academica, 1859.
- Chandler R.* Inscriptiones antiquae, pleraeque nondum editae, in Asia Minori et Graecia, praesertim Athenis collectae : cum appendice. Oxonii: E typographeo Clarendoniano, 1774.
- Creaghan J.S., Raubitschek A.E.* Early Christian Epitaphs from Athens // Hesperia 16, 1947. P. 1–52.
- Dittenberger W.* Inscriptiones Graecae, III. Inscriptiones Atticae. Berlin: Reimer, 1882.
- Koumanoudes S.A.* Attiki epigraphai epitymbioi. Athens: K. Antoniadis, 1871.
- Orlandos A.K., and L. Vranoussis.* Ta Xaragmata tou Parthenonos. Athens: Academy of Athens, 1973.
- Pallas D.I.* I fiali tou khristianikou Parthenonos // Praktika tis en Athenes Khristianikis arheologikis eterias. Ser. 3, 1, 1932. P. 19–32.
- Pittakés Kyriakos S.* L'ancienne Athènes, ou, La description des antiquités d'Athènes et de ses environs, Athens: M.E. Antoniades, 1835.

**Перевод, комментарий и вопрос датировки
«Слова на чудеса архангела Михаила» Михаила Пселла
(*Psellus Michael. Orationes hagiographicae. Ed. E.A. Fisher. Lipsiae, 1994.*
Р. 230–256)**

A.YO. Енбекова

*Санкт-Петербургская классическая гимназия, Санкт-Петербург, Россия
gello@list.ru*

Автор доклада представляет перевод и материалы к комментарию «Слова на чудеса архангела Михаила» – одного из *scripta minora* агиографического корпуса сочинений византийского писателя XI века Михаила Пселла. Опираясь на филологический анализ, автор доклада предлагает идентификацию упомянутых Пселлом, но не названных по имени исторических персонажей: императора Михаила VII Дуку, норманнского мятежника Русселя де Байоля, что, в свою очередь, дает возможность предложить нижнюю границу датировки самого энкомия.

Ключевые слова: Михаил Пселл, агиография, архангел Михаил, император Михаил VII Дука, Руссель де Байоль

1. Введение

«Слово на чудеса архангела Михаила» Михаила Пселла³ – произведение необычное по своему жанровому решению: автор балансирует между собственно похвальным словом и реестром чудес. Между тем, «вопреки опасениям, речь не представляет собой комбинацию общих мест о величии или силе ангелов» [Halkin 1937: 404]. Таким образом, исследователю не приходится рассчитывать на проходные детали. Представляется важным собрать по крупицам все то, что могло бы послужить материалом к комментарию, который позволил бы определить место «Слова на чудеса» как в контексте творчества Пселла, так и в его биографии.

2. Предмет исследования

Энкомий архангелу Михаилу, насколько нам известно, не был переведен на какой-либо из европейских языков, до сих пор не было опубликовано и русского его перевода. Не существует сколько-нибудь подробного комментария к тексту. До настоящего времени энкомий оставался на периферии научных интересов ученых-византинистов. За исключением единственной статьи [Fisher 1988], посвященной, преимущественно, топографической атрибуции архангельского монастыря, вокруг которого происходят чудеса, речь удостоилась лишь спорадических упоминаний исследователей [Mango 1988: 47–48, Peers 2001: 171–175]. По скучной рукописной традиции можно судить об ограниченном интересе к энкомию и среди ученых и переписчиков своего времени. Интригует судьба главной рукописи, которую издатель энкомия в серии *Bibliotheca Teubneriana*, Э. Фишер, называет источником конъектур: речь была подвергнута к кодексу конца тринадцатого века спустя полтора–два столетия [<https://pinakes.irht.cnrs.fr>]. Учитывая гадательность датировки, спорную локализацию храма, в котором творятся чудеса, наконец, неясные места в биографии самого Пселла, в особенности в последний, «темный» период его жизни, энкомий, безусловно, остается значимым объектом для исследования.

3. Вопрос датировки

Остается открытым вопрос об исторической подоплеке отдельных мест энкомия и об их корреляции с грозными событиями, которые определили судьбу Византийской империи в последней трети XI века; в первую очередь, речь идет о битве при Манцикерте. Отдельно взятые, непрозрачные указания на время в тексте энкомия сами по себе не дают возможности атрибуции. Вопросы, связанные с датировкой речи и с ее местом в творчестве Пселла, также требуют обсуждения. Высказывалось предположение [Fisher 1988: 186–187], что речь могла быть написана Пселлом на закате дней, когда он удалился из Константинополя в отдаленный монастырь.

³ Впервые текст был издан в середине 30-х годов прошлого века, наряду с другими, прежде не издававшимися малыми произведениями Пселла: *Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita I* [1936]. Издание вызвало резонанс, как видно из появившихся одна за другой рецензий [Cantarella 1937, Halkin 1937, Maas 1937, Mercati 1937, Συκούτρης 1936]. Издание Э. Фишера [1994], на текст которого мы будем опираться, является вторым и последним изданием интересующего нас энкомия.

В «Слове на чудеса» удручающее мало зацепок для того, чтобы с уверенностью привязать его к определенному периоду жизни и творчества Михаила Пселла. Гипотеза Э. Фишера нуждается в дополнительной аргументации, однако галатская локализация монастыря, которую она доказывает, становится важным элементом дальнейших построений. Так, можно попытаться установить определенные временные границы, связав отдельные места энкомия с эпизодами большой истории. Автор доклада предлагает реконструкцию, которая позволяет с высокой степенью вероятности отождествить упоминание о мятеже (*Oratio in Archangelum Michaelem*, 480) с событиями, происходившими в Галатии в 1073 году, с осторожностью высказываясь по поводу другого пассажа, где тоже говорится о мятеже (*Oratio in Archangelum Michaelem*, 433). Если речь идет о событиях, которые имели место не ранее 1073 года, нет ничего удивительного, что мы не находим намеков на битву при Манцикерте; мы имеем дело с аллюзиями на ее последствия.

4. Заключение

Анализ текста позволяет судить не только об особенностях композиции и характере цитирования у Пселла. Так, мы можем оценить степень вовлеченности автора в интересы монастыря и его осведомленности в деталях местного предания: Э. Фишер называет рассказы о чудесах своеобразной рекламой архангельского храма [Fisher 1988: 185]. Постулируя нижнюю границу датировки (1073), мы с осторожностью можем высказать еще одну хронологическую гипотезу.

Список литературы

- Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita I.* Ed. Kurtz E., Drexel F. Mediolani, 1936. P. 120–141.
Michaelis Pselli Orationes hagiographicae. Ed. Fisher E.A. Lipsiae, 1994. P. 230–256.
Cantarella R. Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita, edidit recognavitque Eduardus Kurtz, ex schedis eius relictis in lucem emisit Franciscus Drexel. Volumen primum. *Orationes et dissertations* (= *Orbis Romanus*, V), Milano, Soc. Ed. “Vita e Pensiero”, 1936, pp. XX–513 // *Rivista di Filologiae d’Istruzione Classica* 15, 1937. P. 201–206.
Halkin F. Eduardus Kurtz, Franciscus Drexel. Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita. Vol. I. Milano, “Vita e Pensiero”, 1936 // *Analecta Bollandiana* 55, 1937. P. 404–407.
Maas P. Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita I, ed. Kurtz E. & Drexel F. Beiprochemn von P. Maas // *Byzantinische Zeitschrift* 37, 1937. S. 130–133.
Mercati S.G. Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita, edidit recognavitque Eduardus Kurtz, ex schedis eius relictis in lucem emisit Franciscus Drexel. Volumen primum. *Orationes et dissertations* (*Orbis Romanus*, 5), Milano, Società editrice “Vita e Pensiero”, 1936; pp. XIX–511 // *Bollettino di filologia classica* 43, 1937. P. 161–166.
Συκούτρης Ι. Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita. Ed. Ed. Kurtz, ex schedis eius relictis in lucem emisit Fr. Drexel. Vol. I *Orationes et dissertations*. Milano, “Vita e Pensiero”, 1936. P. XIX+514. “*Orbis Romanus*” № 5 // Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών 12, 1936. Σ. 511–520.
Fisher E.A. Nicomedia or Galatia? Where was Psellos’ Church of the Archangel Michael // Duffy J., Peradotto J. (eds.). *Gonimos, Neoplatonic and Byzantine Studies Presented to Leedert G. Westerink at 75*. Buffalo, 1988. P. 175–187.
Mango C. La croix dite de Michael le Céruleaire et la croix de Saint-Michel de Sycéon // *Cahiers Archéologiques* 36, 1988. P. 47–48.
Peers G. Subtle bodies. Representing angels in Byzantium. Berkeley / Los Angeles, California: University of California Press, 2001.

The Russian translation and dating of Michael Psellos' encomium in honor of Archangel Michael (Psellus Michael. *Orationes hagiographicae*. Ed. E.A. Fisher. Lipsiae, 1994. P. 230–256)

A. Enbekova

St. Petersburg Classical Gymnasium, Saint Petersburg, Russia
gello@list.ru

In this paper the author presents the translation and commentary of “The Lay of the miracles of Archangel Michael” – one of the *scripta minora* of the hagiographic body of work of the IX century Byzantine writer Michael Psellos. Based on the philological analysis the author identifies the unnamed historical characters mentioned by Psellos – the emperor Michael VII Doukas and the Norman rebel Roussel de Bailleul – which, in turn, allows for offering a lower estimate for dating the encomium itself.

Keywords: Michael Psellos, hagiography, archangel Michael, emperor Michael VII Doukas, Roussel de Bailleul

References

- Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita I.* Ed. Kurtz E., Drexel F. Mediolani, 1936. P. 120–141.
- Psellus Michael.* Orationes hagiographicae. Ed. Fisher E.A. Lipsiae, 1994. P. 230–256.
- Cantarella R.* Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita, edidit recognavitque Eduardus Kurtz, ex schedis eius relictis in lucem emisit Franciscus Drexel. Volumen primum. Orationes et dissertations (= Orbis Romanus, V), Milano, Soc. Ed. “Vita e Pensiero”, 1936, pp. XX–513 // Rivista di Filologiae d’Istruzione Classica 15, 1937. P. 201–206.
- Halkin F.* Eduardus Kurtz, Franciscus Drexel. Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita. Vol. I. Milano, “Vita e Pensiero”, 1936 // Analecta Bollandiana 55, 1937. P. 404–407.
- Maas P.* Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita I, ed. Kurtz E. & Drexel F. Beiprochemn von P. Maas // Byzantinische Zeitschrift 37, 1937. S. 130–133.
- Mercati S.G.* Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita, edidit recognavitque Eduardus Kurtz, ex schedis eius relictis in lucem emisit Franciscus Drexel. Volumen primum. Orationes et dissertations (Orbis Romanus, 5), Milano, Società editrice “Vita e Pensiero”, 1936; pp. XIX–511 // Bollettino di filologia classica 43, 1937. P. 161–166.
- Sikouris I.* Michaelis Pselli scripta minora magnum partem adhuc inedita. Ed. Ed. Kurtz, ex schedis eius relictis in lucem emisit Fr. Drexel. Vol. I Orationes et dissertations. Milano, “Vita e Pensiero”, 1936. P. XIX+514. “Orbis Romanus” N° 5 // Epetiris Eterias Vizantinon Spoudon 12, 1936. P. 511–520.
- Fisher E.A.* Nicomedia or Galatia? Where was Psellos’ Church of the Archangel Michael // Duffy J., Peradotto J. (eds.). Gonimos, Neoplatonic and Byzantine Studies Presented to Leedert G. Westerink at 75. Buffalo, 1988. P. 175–187.
- Mango C.* La croix dite de Michael le Céulaire et la croix de Saint-Michel de Sycéon // Cahiers Archéologiques 36, 1988. P. 47–48.
- Peers G.* Subtle bodies. Representing angels in Byzantium. Berkeley / Los Angeles, California: University of California Press, 2001.

«Жизнь есть сцена»: становление театральной терминологии и образности в греческой литературе

Я.Л. Забудская

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
yanazabud@mail.ru

В работе рассматривается формирование значения слова *σκηνή* как одного из основных элементов «драматического» семантического поля, указывающего на фактическую или метафорическую связь с театром. Демокрит уподобляет мир театральной сцене, на которую смотрит зритель; Платон противопоставляет театр реальной жизни, предстающей как «истинная и лучшая трагедия». Концепция Плутарха – ближе всего к европейской: яркие моменты человеческой жизни предстают как эпизоды трагедии, разыгрываемые на «сцене ойкумены». Существенной в формировании оттенков значения «сцены» оказывается ее горизонтальная либо вертикальная визуализация: «горизонтальное» и «вертикальное» толкование означает принципиально разное значение человека в мире – актера (центра) и зрителя (периферии).

Ключевые слова: театр, сцена, метафора, термин, образ

1. Постановка проблемы

Лексику, которую можно отнести к разряду театральных терминов, мы обнаруживаем в древнегреческих текстах самых разных жанров и форм: собственно в литературе, в надписях, в схолиях, в специальных лексиконах. Однако наличие установившейся и разъясненной терминологии в «Ономастиконе» Поллукса (II в. н.э.), и тем более в более поздних лексиконах Гесихия, Суды и Фотия, совсем не означает, что встречающиеся там слова имели то же значение (или вообще употреблялись) в эпоху расцвета аттической драмы в V или активного развития монументальной театральной архитектуры в IV в. до н.э. Природа текста (технический или художественный) также влияет на принципы словоупотребления (в прямом или переносном значении). В данной работе предполагается рассмотреть формирование «театральной» терминологии в греческой литературе на примере развития значения слова *σκηνή*, из обозначения технического сооружения превратившегося в один из основных элементов «драматического» семантического поля. Рассмотрение значения *σκηνή* представляется важным, поскольку этот термин используется в том числе метафорически и становится частью концепта «жизнь как сценическая игра», важного для античной литературы [Тахо-Годи 1973: 306–314].

2.

Первый этап развития терминологического значения *скена / сцена*, превращение «палатки» в театральную декорацию, вполне очевиден. Впрочем, необходимо отметить, что в ранних формах театра скены / сцены не существовало: она появляется лишь ко времени постановки «Орестеи» [Easterling 1985: 11] и, таким образом, не является исходным и обязательным элементом ни для театральной архитектуры, ни для театральной лексики (впервые скена как театральное сооружение упоминается Ксенофонтом в «Киропедии» 6.1.54. *ἄστερ τραγικῆς σκηνῆς τῶν ξύλων πάχος ἔχοντων*). Еще позже появляется то, что является сценой в современных представлениях – помост для актеров, в театре эллинизма получивший название *проскений* или *логейон* (Дёрpfельд считал, что проскений стал использоваться в функции сцены только в римском театре [Dörgfeld, Reisch 1896: 341–365], в современных трудах по театральной архитектуре использование высокого проскения в функции современной сцены относят к более раннему времени, хотя вопрос о точном времени и месте его появления остается без ответа, так же как и вопрос о синонимичности терминов *проскений* и *логейон* [Isler 2015: 25]).

3.

Первое употребление *σκηνή* в значении *сцена* встречается, как считается, в VII книге «Законов» Платона [Moretti, Mauduit 2015: 120]: 817с μὴ δὴ δόξῃτε ἡμᾶς φαδίως γε οὕτως ὑμᾶς ποτε παρ’ ἡμῖν ἐάσειν σκηνάς τε πήζαντας κατ’ ἀγορὰν καὶ καλλιφώνους ὑποκριτὰς εἰσαγαγομένους. Однако контекст «Законов» не столь однозначен: множественное число *σκηνάς* может быть истолковано как «палатки» («шатер» в переводе А.Н. Егунова: *Так не ожидайте же, что когда-нибудь мы так легко позволим вам раскинуть у нас на площади шатер и привести сладкоголосых артистов, оглашающих нас звуками своего голоса* (Платон. Законы. М.: «Мысль», 1999)); если же мы хотим сохранить более точную театральную коннотацию, то *σκηνάς* следует понимать скорее как «декора-

ции». Театральная образность здесь не случайна и развивает концепцию «прекрасной и наилучшей» жизни в государстве как «наиболее истинной трагедии»: 817b ἡμεῖς ἐσμὲν τραγῳδίας αὐτοὶ ποιηταὶ κατὰ δύναμιν ὅτι καλλίστης ἄμα καὶ ἀρίστης: πᾶσα οὖν ἡ πολιτεία συνέστηκε μίμησις τοῦ καλλίστου καὶ ἀρίστου βίου, ὃ δὴ φαμεν ἡμεῖς γε ὅντως εἶναι τραγῳδίαν τὴν ἀληθεστάτην.

В «Поэтике» Аристотеля, первом известном нам произведении, где проводится теоретическое осмысливание жанра драмы, появляются два основных варианта словосочетаний со словом *σκηνή*, наиболее употребительных и в последующей литературе: *ἀπὸ σκηνῆς* и *ἐπὶ σκηνῆς*. В тексте Аристотеля различие между ними следующее: *ἀπὸ σκηνῆς* употребляется в контексте звучания (обозначая музыкальные партии актеров 1452a19 *κοινὰ μὲν ἀπάντων ταῦτα, ἵδια δὲ τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ κομμοί*. 26 *κομμὸς* δὲ *θρῆνος κοινὸς χοροῦ καὶ ἀπὸ σκηνῆς*. 1455 а 30 *ό γὰρ Ἀμφιάραος ἐξ Ἱεροῦ ἀνήιει, ὃ μὴ ὄρῶντα [τὸν θεατὴν] ἐλάνθανεν, ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς ἐξέπεσεν δυσχερανάντων τοῦτο τὸν θεατῶν*), в то время как *ἐπὶ σκηνῆς* относится к действию (1459b27, 1460a18 *ἐπεὶ τὰ περὶ τὴν Ἐκτορος δίωξιν ἐπὶ σκηνῆς ὄντα γελοῖα ἀν φανείη, οἱ μὲν ἑστῶτες καὶ οὐ διώκοντες, ὃ δὲ ἀνανεύων, ἐν δὲ τοῖς ἔπεσιν λανθάνει, ср. также Problemata 918b30).*

4.

Особый интерес к театральной образности в «Сравнительных жизнеописаниях» и «Моралиях» Плутарха приводит и к частому использованию соответствующей лексики, и к разнообразию значений [Pelling 2016; Забудская 2018]. Именно у Плутарха мы видим и буквальное оформление концепта «мир-театр» (заметим, что в знаменитой фразе Шекспира («As You Like It» Act II, VII 138) в оригинале *stage*, ‘сцена’) именно через термин «скена» в выражении *σκηνὴ τῆς οἰκουμένης* (De Al. Magni 337e ἀγωνιστῇ γὰρ ἡγεμονίας ὑποκριτὴν ἐπεισήγαγε, μᾶλλον δ' ὡς ἐπὶ σκηνῆς δορυφόρημα κωφὸν διεζῆλθε τῆς οἰκουμένης). Эллиптическое выражение *οἱ ἀπὸ σκηνῆς* у Плутарха обозначает актеров (Sulla 2, Quomodo adolescens poetas audire debeat 35f An seni respublica gerenda sit 785c); словосочетание с предлогом *ἀπὸ σκηνῆς* – театральные механизмы (De gloria Atheniensium 348e, 348f); сама же *σκηνή* – место действия (частая смена правителей сделала императорский дворец похожим на сцену *ἐν ἐλάσσονι χρόνῳ τέσσαρας αὐτοκράτορας ὑπεδέξατο, τὸν μὲν εἰσαγόντων ὥσπερ διὰ σκηνῆς, τὸν δ' ἐξαγόντων Galba 1, судьба и манера поведения героя перемещают события с трагической сцены на комическую *Tὴν δὲ διῆγησιν ὥσπερ ἐκ κωμικῆς σκηνῆς πάλιν εἰς τραγικὴν μετάγουσιν αἱ τύχαι καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἀνδρὸς Demetr. 28*). Разница здесь вполне значима: если *ἀπὸ σκηνῆς* указывает на реальное функционирование скены как сооружения-декорации, на фоне которого разворачивается действие (что приводит иногда к не совсем ловкому, хотя и формально точному переводу «от сцены»), то *σκηνή* и *ἐπὶ σκηνῆς* отражает будто бы более близкое к современному значение места, на котором происходит действие. Однако разница между «скене» и «логейоном» (более соответствующим второму значению) Плутарху известна (см. Плутарх Thes. 16 *οἱ τραγικοὶ πολλὴν ἀπὸ τοῦ λογείου καὶ τῆς σκηνῆς ἀδοξίαν αὐτοῖς κατεσκέδασαν*; Demetr. 25 *ἔλεγε νῦν πρῶτον ἐωρακέναι πόρνην προερχομένην ἐκ τραγικῆς σκηνῆς*), и в большинстве случаев перевод «декорация» не противоречит контексту. Сцена, таким образом, может означать и все театральное строение, и отдельные его части. Ничего удивительного в такой полисемии нет – развитие театральной архитектуры приводит и к развитию новых значений при сохранении старых [Moretti, Mauduit 2015: 126]. Как кажется, самое существенное в формировании оттенков значения «скены» – это ее горизонтальная либо вертикальная визуализация. Мы привыкли, скорее, к горизонтальному визуальному воплощению, но в античных текстах нам стоит представлять скорее вертикальное и предполагать буквальный перевод *ἐπὶ σκηνῆς* «у скены», а не «на сцене».*

5.

Почему нам важны эти оттенки значения? Когда термин начинает употребляться метафорически, мы можем понять метафору только если знаем, какая реалия за ней стоит. Не учитывая эту полисемию, мы не всегда можем понять и «театральную» метафору.

Считается, что представление о жизни как сценической игре появляется в эпоху эллинизма и вырастает из диалогов Платона, где мы впервые видим сопоставление театральных и жизненных реалий [Тахо-Годи 1973: 306–314]. Однако метафорическое значение *σκηνή* появляется и у антагониста Платона Демокрита (*O κόσμος σκηνή, ο βίος πάροδος· ἥλθες, εἶδες, ἀπῆλθες* frg. 84). При кажущейся простоте («Мир – это скена, жизнь – проход к ней») высказывание Демокрита явно нуждается в объяснении: можно ли перевести *скену* сценой? Если мир – это сцена, где человек выступает как актер, то почему жизнь человека – это лишь подступ? Да и последующее разъяснение *ἥλθες, εἶδες, ἀπῆλθες* («ты пришел, посмотрел и ушел») предполагает скорее созерцание, чем активное участие. Возможно, за афоризмом Демокрита стоит зрелищность нового реконструированного театра: мир – это декорированная скена, а человек – смотрящий на нее зритель. Здесь оттенки понимания, что есть скена, становятся существенными: «горизонтальное» и «вертикальное» толкование означает принципиально разное значение человека в мире – актера (центра) и зрителя (периферии).

Поэтически (и иронически) этот концепт переосмысливается в эпиграмме Паллада (Anth. Pal. X 72):

Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον· ἡ μάθε παιζεῖν

τὴν σπουδὴν μεταθεῖς ἡ φέρε τὰς ὁδύνας.

(«Вся жизнь – это сцена и игра: или учись играть, отбросив серьезность, или терпи страдания»).

«Театральность» этой метафоры заключается исключительно в слове *σκηνή*: *παίγνιον* – это, конечно, игра, но не сценическая (она традиционно обозначается глаголом *ὑποκρίομαι* и его производными), а игра-забава. И скена, таким образом – скорее «зрелище», развлечение. Паллад, может и воспроизводит концепт «жизнь – это сцена», но смысл его эпиграммы совсем иной и не обязательно подразумевает именно театр.

6. Заключение

Таким образом, театральная метафора в греческой литературе развивается довольно сложными путями. Демокрит уподобляет мир театральной сцене, на которую смотрит зритель; Платон противопоставляет театр реальной жизни, которая и предстает как «истинная и лучшая трагедия». Концепция Плутарха – ближе всего к европейской (точнее, европейская концепция, сформулированная Шекспиром, заимствуется, скорее всего, из Плутарха): яркие моменты человеческой жизни предстают как эпизоды трагедии, разыгрываемые на «сцене ойкумены». Интересно, что поговорку с таким значением мы увидим лишь позднем перечне паремий Апостолия (12 58), причем выбирает он не развитую в рамках античной литературы метафору «жизнь – сцена», а фразу Демокрита, в которой человек предстает не как актер и деятель, а как сторонний наблюдатель.

Список литературы

- Забудская Я.Л. «Трагедийная» лексика в «Сравнительных жизнеописаниях» Плутарха // Индоевропейское языкознание и классическая филология – XXII, 2018. С. 518–527.
- Taxo-Годи А.А. Жизнь как сценическая игра в представлении древних греков // Искусство слова. Сб. статей к 80-летию чл.-корр. АН СССР Д. Д. Благого. М.: Наука, 1973. С. 306–314.
- Dörpfeld W., Reisch E. Das griechische Theater. Athens, 1896.
- Greek Literature // Easterling P.E., Knox B.M.W. (eds). The Cambridge History of Classical Literature: Volume 1. Cambridge: CUP, 1985.
- Isler H.P. Studies in Greek Theatres: History and prospects // Frederiksen R., Gebhard E.R., Sokolicek A. (eds). The Architecture of the Ancient Greek Theatre. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015. P. 5–39.
- Moretti J.-Ch., Mauduit C. The Greek vocabulary of Theatrical Architecture // Frederiksen R., Gebhard E.R., Sokolicek A. (eds). The Architecture of the Ancient Greek Theatre. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015. P. 119–129.
- Pelling C.B.R. Tragic colouring in Plutarch // Opsomer J., Roskam G., Titchener F.B. (eds.). A Versatile Gentleman. Consistency in Plutarch's Writing. Leuven: Leuven University Press, 2016. P. 113–133.

“Life is a scene”: the formation of theatrical terminology and imagery in Greek literature

Y.L. Zabudskaya

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

yanazabud@mail.ru

The paper considers the development of meaning of the word *σκηνή* as one of the “dramatic” semantic field elements, indicating an actual or metaphorical connection with theater. Democritus likens the world to the theatrical *skene* that the viewer is looking at; Plato contrasts the theater and the real life, which appears as “the true and best tragedy”. Plutarch’s concept is closest to the European one: the bright moments of human life appear as episodes of tragedy played out on the “scene of oikumene”. Significant in the formation of variants of meaning is a horizontal or vertical visualization of *skene*: “horizontal” and “vertical” interpretation means a fundamentally different significance of human being in the world – the actor (center) and the viewer (periphery).

Keywords: theatre, scene, metaphor, term, image

References

- Zabudskaya Ya.L. «Tragedijnaya» leksika v «Sravnitel'nykh zhizneopisaniyakh» Plutarkha // Indoevropejskoe yazykoznanie i klassicheskaya filologiya – XXII, 2018. P. 518–527.
- Takho-Godi A.A. Zhizn' kak scenicheskaya igra v predstavlenii drevnih grekov // Iskusstvo slova. Moscow: Nauka, 1973. P. 306–314.
- Dörpfeld W., Reisch E. Das griechische Theater. Athens, 1896.
- Greek Literature // Easterling P.E., Knox B.M.W. (eds). The Cambridge History of Classical Literature: Volume 1. Cambridge: CUP, 1985.
- Isler H.P. Studies in Greek Theatres: History and prospects // Frederiksen R., Gebhard E.R., Sokolicek A. (eds). The Architecture of the Ancient Greek Theatre. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015. P. 5–39.
- Moretti J.-Ch., Mauduit C. The Greek vocabulary of Theatrical Architecture // Frederiksen R., Gebhard E.R., Sokolicek A. (eds). The Architecture of the Ancient Greek Theatre. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015. P. 119–129.
- Pelling C.B.R. Tragic colouring in Plutarch // Opsomer J., Roskam G., Titchener F.B. (eds.). A Versatile Gentleman. Consistency in Plutarch's Writing. Leuven: Leuven University Press, 2016. P. 113–133.

Современные переводы новогреческой литературы в России

К.А. Климова, Д.А. Яламас

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
kaklimova@gmail.com / hfcmtow@mail.ru

В докладе рассматривается история переводов новогреческой литературы в России в исторической перспективе (XIX–XXI вв.), начиная с издания Н.И. Гнедичем «Простонародных песен нынешних греков» до современных изданий (Москва – Санкт-Петербург, 2019–2020 гг.) в рамках программы поддержки изданий греческой литературы за рубежом, которую курирует Министерство культуры Греции, а также представляются перспективы дальнейшего развития серии переводов новогреческой литературы на русский язык на ближайшие годы (2021–2025 гг.).

Ключевые слова: новогреческая литература, художественный перевод, издание текстов, «Греческая библиотека», Россия

Первая попытка перевода новогреческой литературы на русский язык датируется 1825 г., когда Н.И. Гнедич перевел и издал «Простонародные песни нынешних греков» [Mikhailova 1998: 339–343]. В XIX в. большинство переводов являлись публикациями стихотворений или рассказов греческих авторов в русских литературных журналах.

В советский период появлялись некоторые публикации (1934–1938 гг.), самыми значительными из которых были две книги К. Варналиса: «Подлинная Апология Сократа» (1935 г.), роман в переводе Г.Н. Грамматикопуло, и «Пламенный свет» (1938 г.), поэма в переводе В. Пяст. Обе книги были результатом участия поэта в Первом всесоюзном съезде Союза писателей СССР (1934 г.) и не имели продолжения [Яламас 2011: 11–12, 66].

После окончания Великой отечественной войны и Гражданской войны в Греции (1945–1949), эти попытки возобновились. Это связано, с одной стороны, с тем, что после поражения Демократической армии в СССР появились несколько десятков тысяч политических эмигрантов, многие из которых были филологами или писателями, а часто и теми и другими одновременно, а с другой – КПСС стремилась пробудить интерес советской общественности к затруднительному положению, в котором оказались греческие коммунисты, еще до недавнего времени воевавшие против нацистов, а ныне преследуемые правым режимом. Следовательно, первые книги были либо сильно идеологизированными, либо патриотическими. Переломным моментом в деле представления новогреческой литературы в русском переводе стал том «Греческие народные песни» (1957 г.) в переводе В. Нейштадта и с введением Я. Ставридиса [Яламас 2011: 12]. С этого момента начинается регулярный ежегодный поток издания новогреческой литературы либо в форме отдельных книг, либо публикаций в журналах, газетах и литературных сборниках (1958 г. – 6 книг, 12 публикаций; 1959 г. – 4 книги, 28 публикаций; 1960 г. – 6 книг, 8 публикаций; 1961 г. – 7 книг, 8 публикаций и т.д.). Такая положительная динамика продолжилась вплоть до начала 21-го столетия, когда постепенно из-за отсутствия средств сошлась на нет. За это время (1957–2006), были изданы 180 книг и около 300 публикаций. Преобладала ангажированная литература: Я. Рицос – 61 публикация, К. Варналис – 25, Н. Вреттакос – 18, М. Лундемис – 16. Среди них заметное место занимали писатели-политэмигранты: А. Парнис – 44, П. Антеос – 44, М. Александропулос – 27, Ф. Яннакопуду – 11, К. Котзиас – 10. Далее, из «буржуазных» писателей чаще всего издавались работы классиков: К.П. Кавафис – 33, К. Паламас – 15, Н. Казандзакис – 12, Д. Соломос – 11, А. Сикелианос – 10; а также современных авторов: Г. Сеферис – 39, О. Элитис – 19 и т.д.

Первые имена переводчиков новогреческой литературы, которые занимаются переводом систематически, – это Н. Разговоров – 20 публикаций, А. Сенкевич – 16, А. Янков – 14, А. Величанский – 13, Б. Слуцкий – 13, Д. Самойлов – 12 и А. Ревич – 11. Далее роль лидера берет на себя С.Б. Ильинская (71 публикация), которая начала потихоньку представлять на русском языке греческих авторов, основываясь не на их идеологической корректности, как делалось до нее, а на их реальной литературной ценности. Из-под ее пера вышли первые переводы К.П. Кавафиса (1967 г.). Период с второй половины 1960-х – до середины 1980-х был, пожалуй, самым продуктивным. Тогда работали такие выдающиеся переводчики, как Н. Подземская (46 публикаций), Т. Кокурина (31), Ю. Мориц (26), Е. Смагина (17), Р. Дубровкин (13), Е. Новичихин (12), А. Козловская (11), В. Соколюк (10), Л. Тюрина (8) и др. [Πλίνσκαγια 1998: 95–103]. После советского периода появилось новое поколение неоэллинистов, самым ярким представителем которого была И. Ковалева (27 публикаций), а также

Л. Якушева (16). С помощью «подстрочников» переводили произведения новогреческой литературы также известные русские поэты, такие как А. Ахматова, И. Бродский, Е. Евтушенко, Ю. Мориц, Р. Рождественский, А. Тарковский, А. Эфрон и др.

В 2000 г., в издательстве «О.Г.И.» вышла книга «Русская кавафиана», которая открывала серию «Греческая библиотека» при кафедре византийской и новогреческой филологии МГУ имени М. В. Ломоносова. Вскоре в этой серии вышли некоторые книги современных авторов, таких как А. Эмбирикос «Избранное» (2002 г.), М. Сахтурис «Голова поэта» (2003 г.), К.П. Кавафис «Проза» (2003 г.), М. Александрапулос «Сцены из жизни Максима Грека» (2004 г.), О. Элитис «Концерт гиацинтов» (2008 г.) и К.П. Кавафис «Полное собрание стихотворений» (2009 г.).

В 2017 году между Министерством культуры и спорта Греческой Республики и Федеральным агентством по печати и массовым коммуникациям Российской Федерации был подписан Меморандум о взаимопонимании в области литературы, перевода и издательской деятельности. Греческая сторона для осуществления целей данного Меморандума создала Рабочую группу при Министерстве культуры и спорта Греческой Республики, под председательством выдающегося филолога-неоэллиниста, профессора Франгиски Абатзопулу. Эта рабочая группа изучает предложения российских издателей и предлагает книги для перевода на русский язык и издания в России. Сразу возникли два очага издания: возобновилась деятельность серии издательства «О.Г.И.» (г. Москва) – «Греческая библиотека» (редактор серии д.ф.н. Д.А. Яламас) и серия издательства «Алетейя» (С.-Петербург) «Библиотека новогреческой литературы» (редактор серии Ф.А. Елоева) и сразу были изданы первые книги проекта. В Москве это были поэма «Достойно есть» знаменитого греческого поэта, лауреата Нобелевской премии, О. Элитиса, в переводе И. Харламова [Элитис 2019]; полное собрание произведений греческого поэта-сюрреалиста Е.Х. Гонатаса в переводе К. Климовой [Гонатас 2019]; роман «Третий брак» К. Тахциса в переводе А. Ковалевой [Тахцис 2019] и сборник рассказов молодого писателя Д. Папамаркоса «Гъяк» в переводе К. Климовой [Папамаркос 2019]. Многие авторы публикуются на русском языке впервые – переводы выполняются специально для «Греческой библиотеки»; каждое издание предваряется вступительными статьями, посвященными биографиям авторов и особенностям их творчества, а также специфике литературного процесса в современной Греции. В петербургской серии в 2019 г. вышли книги «Лицом вниз. Антология греческой прозы XIX века» (составление и перевод А. Резниковой), роман П. Матесиса «Пёсъя матери» (перевод Е. Басовой), сборник рассказов Д. Нолласа «Страсть писателя» (перевод А. Новохатько) и роман «Мастерская» М. Кумандареаса (перевод В. Соколюка).

В ближайшие годы в московской серии «Греческая библиотека» к выходу готовятся роман Н. Хулиараса «Лусьяс», сборник произведения О. Элитиса «Слово июля», антология греческих сюрреалистов «Арго», сборник прозы К. Тахциса «Сдача» и пр.

Список литературы

- Гонатас Е.Х. Гостеприимный кардинал. Полное собрание произведений. М.: ОГИ, 2019.
Папамаркос Д. Гъяк. Сборник рассказов. М.: ОГИ, 2019.
Тахцис К. Третий брак. Собрание произведений. М.: ОГИ, 2019.
Элитис О. Достойно есть. Поэма. М.: ОГИ, 2019.
Яламас Д.А. К истории русских переводов новогреческой литературы (1934–2006). М.: Пашков дом, 2011.
Mikhailova A.F. Ο Nikolaj Gnedich ως μεταφραστής και εκδότης της πρώτης συλλογής ελληνικών δημοτικών τραγουδιών στα ρωσικά (1825) // Πρακτικά του Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών. Βερολίνο, 24 Οκτωβρίου 1998. Ο Ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453–1981. Τόμος Β'. Σ. 339–344.
Πλίνσκαιγια Σ. Η παρουσία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στη Σοβιετική Ένωση. Εκδοτική δραστηριότητα στη Μόσχα // Εντευκτήριο 5, Δεκέμβριος 1998. Σ. 95–103.

New translations of Modern Greek literature in Russia

K.A. Klimova, D.A. Yalamas

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
kaklimova@gmail.com / hfcmw@mail.ru

The paper describes the history of the literary translations of the Modern Greek literature in Russia in a historical perspective (XIX–XXI centuries), starting from the N.I. Gnedich's publication of the "Folk songs of the Today's Greeks" to the new editions (Moscow – St. Petersburg, 2019–2020) as a part of the Program for publications of Greek literature

abroad, supported and supervised by the Greek Ministry of Culture. Also some prospects for further development of the translations of the Modern Greek literature into Russian for the coming years (2021–2025) will be presented.

Keywords: *Modern Greek literature, literary translation, text edition, “Greek library”, Russia*

References

- Gonatas E.H. Gostepriimnyj kardinal. Polnoe sobranie proizvedenij. Moscow: OGI, 2019.
- Papamarkos D. Gjak. Sbornik rasskazov. Moscow: OGI, 2019.
- Takhtsis K. Tretij brak. Sobranie proizvedenij. Moscow: OGI, 2019.
- Elytis O. Dostojno est. Poema. Moscow: OGI, 2019.
- Yalamas D.A. K istorii pusskikh perevodov novogracheskoy literatury (1934–2006). Moscow: Pashkov dom, 2011.
- Mikhailova A.F. O Nikolaj Gnedich os metafrastis kai ekdotis tis protis sullogis ellinikon dimotikon trgovoudion sta rosika (1825) // Praktika toy A' Europaiikou Sunedriou Neoellinikon Spoudon. Berlin, 24 October 1998. O Ellinikos kosmos anamesa stin Anatoli kai ti Disi 1453–1981. Vol. II. P. 339–344.
- Ilinskaya S. I perousia tis neoellinikis logotekhnias sti Sovietiki Enosi. Ekdotiki drastiriotita sti Moskha // Enteuktirio 5, December 1998. P. 95–103.

Пита, гирос и сувлаки: что делает ресторан греческим? Этнолингвистическое исследование греческих ресторанов Москвы

К.А. Климова

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
kaklimova@gmail.com

Доклад посвящен исследованию ресторанов с национальной греческой кухней с точки зрения репрезентации этнической идентичности в современном урбанистическом иноязычном пространстве на примере г. Москвы. Материалы полевых исследований 2018–2020 гг. показывают, что большую роль в формировании национального характера ресторана играют не только представленные в них блюда национальной кухни, но и специфические названия этих блюд: *гирос*, *сувлаки*, *мусакас* и пр. Помимо пищевого кода для репрезентации этничности используются и дополнительные средства: декор интерьера, цветовая гамма, музыка, тематические мероприятия. Восприятие греческой традиционной культуры в таких заведениях опирается не на собственно греческое мировоззрение, а на субъективизированную «квази-auténtичность», приспособленную к российским условиям.

Ключевые слова: греческая кухня, этнический ресторан, аутентичность, греки, Москва

Доклад посвящен исследованию ресторанов с национальной греческой кухней с точки зрения репрезентации этнической идентичности в современном урбанистическом иноязычном пространстве на примере г. Москвы. Материалами для доклада послужили данные полевых исследований 2018–2020 гг., проведенные автором работы в кафе и ресторанах Москвы с греческим этническим компонентом, а также данные интернет-опросов, полученные путем сплошной выборки от респондентов-пользователей социальной сети Фейсбук и интервью с посетителями ресторанов.

В последние несколько лет после долгого затишья наблюдается значительное увеличение числа греческих ресторанов, предлагающих кухню, отвечающую модным требованиям средиземноморской диеты. По определению, данному Е.А. Варшавер и А.Л. Рочевой, этническим считается кафе или ресторан, удовлетворяющий трем условиям: «наличие блюд национальной кухни; присутствие среди посетителей представителей видимых меньшинств (как минимум, по отдельным событиям или с некоторой регулярностью), видимые меньшинства должны быть и среди работников кафе» [Варшавер, Рочева 2014: 108]. Понятие «национальной кухни», являющееся ключевым для определения ресторана как «этнического» в иноэтническом окружении, уже неоднократно было предметом научного исследования (в частности, Е.Ю. Гуляева исследовала армянские рестораны Санкт-Петербурга [Гуляева 2012, Гуляева 2017], однако греческие рестораны в России, насколько нам известно, с этой точки зрения изучены еще не были. Данные специализированных поисковых сайтов выдают информацию о более тридцати столичных мест, где можно попробовать греческие блюда и окунуться в атмосферу Греции, в большинстве случаев уже сам принцип номинации заведений такого рода напрямую указывает на его этническую специфику. Наиболее популярными заведениями являются рестораны «Пита & Сувлаки», «Molon Lave», «Порто Миконос», «Gokos», «Пифагор» и др.

Большую роль в формировании национального характера ресторана играют не только собственно представленные в них блюда национальной кухни, но и названия этих блюд: *гирос*, *сувлаки*, *мусака*, *каламаракья тиганита*, *хорьятики*, *пиперья гемисти* и пр. Нами была предпринята попытка этнолингвистического анализа лексики, представленной в меню греческих ресторанов Москвы. Общие стратегии номинации блюд можно разделить на несколько категорий:

1. Названия на греческом языке, транслитерированные кириллицей (*каламарак(ъ)я тиганита*, *юварлак(ъ)я*, *мелидзаносалата*, *с/шоколатопита* и пр.). Этот способ верbalной презентации особенностей национальной кухни в той или иной степени характерен для всех греческих ресторанов, при этом наибольшую последовательность (все блюда в меню представлены в транслитерации – исключения составляют только напитки) в приверженности к такому способу номинации проявляет ресторан «Molon Lave», у которого этот принцип вынесен в подзаголовок меню: «Гastrономическая жизнь в Molon Lave похожа на сборник мифов Древней Греции. У каждого блюда свое труднопроизносимое, но родное название, легенда и секрет»

[www.molonlaverestaurant.com]. Практически всегда под греческим названием блюда приводится понятное объяснение на русском языке, чтобы облегчить восприятие меню для посетителей кафе или ресторана, не владеющих греческим языком или не имеющих греческого гастрономического опыта. Варианты русского написания одного и того же греческого названия варьируются в зависимости от ресторана: *дзадзики* («Пита & Сувлаки», «Molon Lave», «Порто Миконос» и др.), *дзадзыки* («Gokos», «Greka Gyros»), *тицаики* («Пифагор»). В этой категории выделяются два подвида:

1.1. Названия специфических греческих блюд, не имеющих аналогов в русской кулинарной картине мира, а следовательно неизбежно подвергающихся транслитерации в любой негреческой культуре: *гирос*, *сувлаки*, *мусака*, *клефтико*, *меломакарона*. Эти названия не могут быть соотнесены с чем-то привычным в русской гастрономии и используются для обозначения наиболее характерных блюд национальной кухни, которые могут выступать в качестве «визитной карточки» Греции.

1.2. Названия блюд, имеющих относительные аналоги в русской кулинарной картине мира: *тиганитес* – ‘оладьи’; *падзаросалата* – ‘салат из свеклы’; *псаросупа* – ‘рыбный суп’; *филетакя провато* – ‘баранья вырезка’; *хирини бризола* – ‘свиная отбивная’; *пататес тиганитес* – ‘картофель фри’; *соколатопита* – ‘шоколадный пирог’. В этом случае мы имеем дело с сознательным коммерческим приемом, увеличивающим «градус этничности» ресторана за счет использования аутентичной греческой лексики в меню. Вариант с использованием как греческого названия, так и его русского эквивалента, применяется для нескольких позиций в меню ресторана «Пифагор»: «лавраки (сибас)», «ципупра (дорадо)», «фагри (пагр)» [<http://pifagor.rest/>].

2. Переводные названия, чаще всего полученные путем «кальирования» («деревенский» салат – дословный перевод принятого в Греции названия «греческого салата» (*χωριάτικη σαλάτα*) и пр.).

3. Русифицированные варианты, принятые и закрепившиеся в русскоязычном сообществе («греческий», «критский» салат и пр.).

4. Комбинированные названия блюд, сочетающие транслитерированные греческие и русские элементы: *хирино на гриле* ‘свинина на гриле’ («Порто Миконос») и др.

5. Фантазийные названия, отсылающие к образам греческой культуры: десерт «Афинские развалины» в ресторане «Пифагор».

6. Названия новых блюд, сочетающих элементы греческой и русской культуры (*гирос по-русски*: с курицей, помидорами и солеными огурцами («GRILLGYROS») и пр.).

Тенденции к использованию тех или иных способов номинации позиций в меню греческих ресторанов, кафе и закусочных Москвы напрямую зависят от общей политики заведения: закусочные, устроенные по принципу бистро, специализирующиеся на «быстром питании», предлагают русскоязычным посетителям более простое для языкового восприятия меню и вводят новые не совсем традиционные, но коммерчески привлекательные позиции (*гирос по-русски*), в то время как рестораны, воссоздающие полную этническую «атмосферу Греции», используют в меню греческие названия даже для тех блюд, для которых можно найти русские эквиваленты. Помимо пищевого кода для презентации этничности используются и дополнительные средства: декор интерьера, цветовая гамма, музыка, тематические мероприятия, например, вечера греческих народных танцев. При этом традиционная греческая культура в таких заведениях подается через призму восприятия греческих традиций в России, с заметным уклоном в субъективизированную «квази-аутентичность», приспособленную к российским реалиям.

Список литературы

- Варшавер Е.А., Рочева А.Л. Сообщества в кафе как среда интеграции иноэтнических мигрантов // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены 3(121), 2014. С. 104–114.
- Гуляева Е.Ю. Кулинарные практики и этничность (по материалам наблюдений и интервью с армянами Петербурга) // Этнографическое обозрение 5, 2012. С. 24–40.
- Гуляева Е.Ю. Что делает ресторан этническим? (на примере армянских ресторанов в Санкт-Петербурге) // Антропологический форум 32, 2017. С. 67–94.
- Интернет-сайт ресторана «Molon Lave». URL: www.molonlaverestaurant.com.
- Интернет-сайт ресторана «Пифагор». URL: <http://pifagor.rest/>.

Pita, gyros and souvlaki: what a Greek restaurant stands for? Ethnolinguistic research of Greek restaurants in Moscow

K.A. Klimova

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

kaklimova@gmail.com

The paper is devoted to the study of restaurants with Greek national cuisine from the point of view of the ethnic identity represented in the modern urban foreign language space by the example of Moscow. Our field research materials (2018 – 2020) show that not only the dishes from national cuisine contribute in shaping the ethnic character of a restaurant, but also the specific names of that dishes: “gyros”, “souvlaki”, “moussaka” etc. In addition to the food code, some other additional means are used to represent the ethnicity: interior decor, colors, music, thematic events. The perception of the Greek traditional culture in such places usually is not based on the Greek worldview itself, but on a subjective “quasi-authenticity”, adapted to Russian conditions.

Keywords: *Greek cuisine, ethnic restaurant, authenticity, Greeks, Moscow*

References

- Varshaver E.A., Rocheva A.L. Soobshhestva v kafe kak sreda integracii inoetichnykh migrantov // Monitoring obshhestvennogo mneniya: ekonomicheskie i socialnye peremeny 3(121), 2014. P. 104–114.*
- Guliaeva E.Iu. Kulinarne praktiki i etnichnost (po materialam nabliudenii i interviiu s armianami Peterburga) // Etnograficheskoe obozrenie 5, 2012. P. 24–40.*
- Guliaeva E.Iu. Chto delaet restoran etnicheskim? (na primere armianskikh restoranov s Sankt-Peterburge) // Antropologicheskii forum 32, 2017. P. 67–94.*
- Internet-site of the restaurant «Molon Lave». Available at: www.molonlaverestaurant.com.*
- Internet-site of the restaurant «Pifagor». Available at: <http://pifagor.rest/>.*

Рентоориентированное поведение и клиентелизм как характерные черты политического рынка Греции

Н.В. Комаровская

*Московский государственный институт международных отношений МИД РФ, Москва, Россия
n.komarovskaya@inno.mgimo.ru*

В докладе рассматривается функционирование политического рынка Греции в новейшей греческой истории. Анализируются такие характерные черты греческого политического рынка, как рентоориентированное поведение и клиентелизм.

Ключевые слова: экономика Греции, греческий экономический кризис, клиентелизм, политический рынок, теория общественного выбора, поиск политической ренты, новейшая история Греции, фиаско (провалы) государства

1. Введение

В широком смысле рентоориентированное поведение можно определить как желание получить экономическую ренту через политические институты. Поиск политической ренты может принимать форму экономической деятельности, направленной на приобретение или использование монопольного положения, или на получение доступа к правительенным субсидиям. Например, одним из проявлений рентоориентированного поведения на политическом рынке Греции в новейшей истории являлось стремление греческих правительств добиться наибольших поступлений из доступных фондов ЕС [Комаровская 2018]. Характерный для греческого политического рынка клиентелизм можно определить как распределение общественных ресурсов политиками (патронами) на основе соглашения, по которому это распределение находится в зависимости от политической поддержки бенефициаров (клиентов). Патроны, т.е. политические партии и политики, раздают общественные ресурсы в обмен на политическую поддержку своих ключевых клиентских групп, которыми могут являться, например, строительные фирмы, профсоюзы, работники государственного сектора [Trantidis 2016].

2. Влияние рентоориентированного поведения и клиентелизма на проведение экономических реформ в Греции в 1980-х – 2000-х годах

Взаимозависимый клиентелестский обмен делает невозможным принятие каких-либо политических мер, которые могли бы нанести вред интересам клиентских групп. Например, для сохранения клиентелестского равновесия лево- и правоцентристская партии ПАСОК и Новая демократия, находящиеся поочередно у власти на протяжении трех десятилетий конца XX – начала XXI века, принимали экономически неэффективные решения, приводящие к разбуханию государственного аппарата и росту заработных плат в госсекторе. В последние десятилетия рентоориентированное поведение и клиентелизм являлись препятствием для проведения эффективных экономических реформ и стали причиной проявления случаев фиаско государства в экономике Греции [Комаровская 2018].

Начиная с 1974 года, ПАСОК и Новая демократия заручались поддержкой своих клиентов как в расширяющемся государственном секторе, включающем государственные монополии в электроснабжении, телекоммуникациях, транспорте, водоснабжении и удалении отходов, функционировании портов, радио- и телевещаниях, так и во многих коммерческих компаниях – топливных, оборонных, судостроительных и цементных [Lyrintzis 1984, Sotiropoulos 2018]. Покровительство при назначении на должность, учитывающее политическую принадлежность, стало главным инструментом, с помощью которого конкурирующие между собой политики и политические партии могли приобрести верных сторонников [Trantidis, Tsagkroni 2017]. Модель слияния политических партий и государственной бюрократии, означавшая на практике, что партийные кадры и клиенты оккупировали государственные органы и «колонизировали» государственный сектор, была названа «бюрократическим клиентелизмом» [Lyrintzis 1984].

К середине 1980-х годов ПАСОК стала располагать развитой клиентской сетью среди работников госсектора. Через свои отраслевые организации она стала контролировать большинство профсоюзов и две головные профсоюзные ассоциации: Конфедерацию профсоюзов государственных служащих Греции АДЕДИ (Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων), представляющую работников органов государственного управления, и Всеобщую конфедерацию трудящихся Греции ГСЕЕ (Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος), представляющую профсоюзы частного сектора и государственных корпораций. Члены профсоюзов государственного сектора могли требовать от ПАСОК как индивидуальных одолжений в качестве отдельных клиентов,

так и коллективных в качестве клиентских групп. К таким одолжениям относились, например, более высокие ставки заработных плат, чем в частном секторе, щедрые пенсионные схемы, возможность раннего выхода на пенсию, дополнительные льготы, увеличение числа нерабочих дней. Поведение внутри аффилированных профорганизаций, не соответствующее клиентелистской модели, быстро распознавалось и пресекалось. Лидер ПАСОК Андреас Папандреу держал под жестким контролем партийные профсоюзы, снимая с постов лидеров, чье поведение отличалось автономией и фракционностью. Эта тактика давала понять профсоюзным лидерам, что их карьера внутри партийной сети зависела от поддержки партийного руководства. Таким образом, профсоюзы, состоящие по большей части из работников госсектора, были интегрированы в централизованный партийный аппарат и сформировали часть широкой партийно-клиентской сети [Trantidis 2016].

Клиентелизм и рентоориентированное поведение оказывали заметное влияние на разработку экономической политики в Греции в период с середины 1980-х до середины 2000-х годов, когда макроэкономические дисбалансы и растущее институциональное давление со стороны Европейского союза вынуждали сменявшие друг друга греческие правительства проводить экономические реформы [Kollintzas, Papageorgiou, Tsionas, Vassilatos 2018, Trantidis 2016, Trantidis, Tsagkroni 2017]. Структурные реформы в государственном секторе и приватизация государственных компаний были ключевыми направлениями политики, рекомендованными международными организациями (Европейской комиссией, Организацией экономического сотрудничества и развития) в качестве составляющей программы фискальной стабилизации и выполнения требований законодательства ЕС в отношении либерализации рынка, государственной помощи и конкуренции. Эта политика угрожала нанести существенный вред статусу профсоюзных клиентов ПАСОК. Проведение политики ПАСОК в этот период сопровождалось конфронтацией между правительством и профсоюзами, интересы которых расходились с содержанием предлагаемых реформ, и которым удавалось успешно блокировать соответствующие попытки реформирования.

«Клиентелистская предвзятость» наблюдалась также во время реформ, проводимых Новой демократией до кризиса 2009 года. Греческая правоцентристская партия защищала от либерализации основную часть своих избирателей в профессиональных ассоциациях, хотя была меньше связана с профсоюзами государственного сектора, и провела полную приватизацию государственной телекоммуникационной компании Греции ОТЕ (Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος) и нескольких банков, находясь у власти в 2004–2009 годах.

Сокращение распределения общественных ресурсов в кризисный период 2009–2015 годов в связи с необходимостью выполнения условий программы спасения является одной из основных причин как провала ПАСОК на выборах, так и относительного падения популярности Новой демократии.

3. Заключение

Рентоориентированное поведение и клиентелизм являются ключевыми институциональными особенностями политического рынка Греции. Они оказывали значительное влияние на проведение экономических реформ в Греции, начиная с середины 1980-х годов. Эти неформальные институты, имеющие глубокие исторические корни [Liagouras 2019], послужили причиной греческого экономического кризиса и препятствуют устойчивому экономическому росту в Греции в долгосрочной перспективе.

Список литературы

- Комаровская Н.В. Фиаско государства: греческий кризис в контексте теории общественного выбора // Горизонты экономики 5, 2018. С. 158–166.
- Kollintzas A., Papageorgiou D., Tsionas E., Vassilatos V. Market and Political Power Interactions in Greece: An Empirical Investigation // IZA Journal of Labor Policy 7:1, 2018. P. 1–43.
- Liagouras G. On the social origins of economic divergence: familism, business and state in Greece // West European Politics 42 (5), 2019. P. 1115–1139.
- Lyrintzis C. Political Parties in Post-Hunta Greece: A Case of «Bureaucratic Clientelism»? // West European Politics 7:2, 1984. P. 99–118.
- Sotiropoulos D. Political party-interest group linkages in Greece before and after the onset of the economic crisis // Mediterranean politics 24(5), 2018. P. 605–625.
- Trantidis A. Clientelism and Economic Policy: Greece and the Crisis. London: Routledge, Taylor and Francis, 2016.
- Trantidis A. Clientelism and Economic Policy: hybrid characteristics of collective action in Greece // Journal of European Public Policy 23(10), 2016. P. 1460–1480.
- Trantidis A., Tsagkroni V. Clientelism and Corruption: Institutional adaptation of state capture strategies in view of resource scarcity in Greece // The British Journal of Politics and International Relations 19(2), 2017. P. 263–281.

Rent-seeking behaviour and clientelism as characteristic features of Greek political market

N.V. Komarovskaya

Moscow State Institute of International Relations (MGIMO-University), Moscow, Russia

n.komarovskaya@inno.mgimo.ru

This paper describes functioning of political market of Greece in recent economic history. It analyses such characteristic features of Greek political market as rent-seeking behavior and clientelism.

Keywords: *Greek economy, Greek economic crisis, clientelism, political market, rent seeking, recent history of Greece, government failure*

References

- Komarovskaya N.V. Fiasko gosudarstva: grecheskij krizis v kontekste teorii obshchestvennogo vybora // Gorizonty ekonomiki 5, 2018. P. 158–166.
- Kollintzas A., Papageorgiou D., Tsionas E., Vassilatos V. Market and Political Power Interactions in Greece: An Empirical Investigation // IZA Journal of Labor Policy 7:1, 2018. P. 1–43.
- Liagouras G. On the social origins of economic divergence: familism, business and state in Greece // West European Politics 42 (5), 2019. P. 1115–1139.
- Lyrantzis C. Political Parties in Post-Hunta Greece: A Case of «Bureaucratic Clientelism»? // West European Politics 7:2, 1984. P. 99–118.
- Sotiropoulos D. Political party-interest group linkages in Greece before and after the onset of the economic crisis // Mediterranean politics 24(5), 2018. P. 605–625.
- Trantidis A. Clientelism and Economic Policy: Greece and the Crisis. London: Routledge, Taylor and Francis, 2016.
- Trantidis A. Clientelism and Economic Policy: hybrid characteristics of collective action in Greece // Journal of European Public Policy 23(10), 2016. P. 1460–1480.
- Trantidis A., Tsagkroni V. Clientelism and Corruption: Institutional adaptation of state capture strategies in view of resource scarcity in Greece // The British Journal of Politics and International Relations 19(2), 2017. P. 263–281.

Этнокультурные характеристики концепта «внешность человека»

Л.Н. Мирошниченко

Кубанский государственный университет, Краснодар, Россия

ioussova@mail.ru

В работе описываются этнокультурные характеристики внешности человека в русском и новогреческом языках. Актуальность исследования обусловлена тем, что впервые проводится сравнительно-сопоставительный многоаспектный анализ описания внешности в русском и новогреческом языках. Цель работы заключается в раскрытии особенностей и универсальных черт описания внешности в разных культурах. Предмет исследования – сходства и различия языковых средств номинации и дескрипции внешности человека. Использованные в работе примеры отражают своеобразие восприятия внешности в рассматриваемых лингвокультурах, раскрывают взаимосвязь культурной и лингвистической составляющих.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, этнокультурные характеристики, внешность человека, культурная составляющая, лингвистическая составляющая

1. Введение

Концепт – базовая единица лингвокультурологии – значительно эволюционировал с момента своего появления. Сегодня связь концепта со знаковыми системами представляется очевидной и естественной [Карасик 2013: 93–101]. В ходе эволюции концепта количественно и качественно усложнилась его семантическая структура, которая представлена тремя составляющими: понятийной, образной и значимостной [Воркачев 2001: 64–72]. Концепт выступает как «единица, призванная связать воедино научные изыскания в области культуры, сознания и языка, т.к. он принадлежит сознанию, детерминируется культурой и определяется в языке» [Слышик 2000: 9].

Данное исследование посвящено изучению средств вербализации концепта «внешность человека», моделированию его содержания и выявлению общих и национально-специфичных характеристик данного концепта в двух рассматриваемых лингвокультурах. Критериями актуальности концепта «внешность человека» в русской и греческой лингвокультурах послужила масштабность образного и значимостного компонентов: плотность отражения в языке, разноуровневость средств выражения данного концепта, распространенность в лексической системе языка соотносимых с данным концептом ценностных установок, стереотипов, сравнений.

2. Основные положения и результаты

При построении когнитивной модели описания внешности выявлены базовые компоненты концепта (вершинные уровни) и определены устойчивые связи между составляющими. Полученная в результате модель представляет собой ментально-лингвистический фрейм и имеет иерархическую структуру.

В своем исследовании мы остановились на признаках, неотъемлемо принадлежащих человеку: общефизических, анатомических и др. Выявлено 27 вершинных уровней фрейма. Они оказались едины для обеих лингвокультур. Однако, расположив вершинные уровни по принципу частотности употребления в художественных текстах, мы обнаружили, что их позиции во фреймовой структуре различаются. Вершинные уровни фрейма по критерию плотности отражения аранжируются в когниотипическое поле с ядерной, околовядерной и периферийной зонами.

Все вершинные уровни раскрываются слотами (терминальными узлами), каждый из которых может указывать на условия, которым должно отвечать его заполнение – вложенный фрейм / подфрейм [Баранов, Мирошниченко 2007: 126]. Например, верхинный уровень 2 (Глаза) в русском языке представлен 8 терминальными узлами и 10 вложенными фреймами / подфреймами: 2.1. Размер глаз (2.1.1. Большие, 2.1.2. Маленькие), 2.2. Цвет глаз (2.2.1. Светлые (2.2.1.1. Голубые, 2.2.1.2. Серые, 2.2.1.3. Желтые, 2.2.1.4. Зеленые), 2.2.2. Темные (2.2.2.1. Карие, 2.2.2.2. Черные), 2.2.3. Блестящие, 2.2.4. Разные по цвету), 2.3. Форма глаз (2.3.1. Круглые, 2.3.2. Раскосые, 2.3.3. Миндалевидные, 2.3.4. Выпученные / на выкате) и т. д.

К ядерной зоне фрейма относится 7 вершинных уровней: Φύλο – Пол, Μάτια – Глаза, Μαλλιά – Волосы, Υψος – Рост, Σωματική διάπλαση – Телосложение, Ηλικία – Возраст, Πρόσωπο – Лицо. 6 из них универсальны, однако отражают при этом как общие черты, так и разницу в культурологической значимости компонентов фрейма. Описание глаз и указание на пол человека, например, играет важнейшую роль для обеих лингвокуль-

тур. Из ее больших открытых глаз словно искры сыпались; они сверкали, как алмазы... (Достоевский Ф.М. Рассказы). Κρατούσε στυλωμένα τα μικρά στρογγυλά του μάτια στο φεγγίτη μπροστά του... τα μάτια του ήταν πρισμένα... (Καζαντζάκης Ν. Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά). Застывшим взглядом маленьких круглых глаз он смотрел на луну перед собой... глаза его были опухшими (Казандзакис Н. Невероятные похождения Алексиса Зорбаса), (здесь и далее перевод автора). Уникальным для ядра фрейма в русском языке является компонент 7 – Лоб (высокий, низкий, широкий, узкий, гладкий, бугристый, чистый, морщинистый и др.), а в новогреческом – компонент 6 – Ήλικία – Возраст (μικρός, μεγάλος, νέος, γέρος, γρια, ηλικιωμένος к.лт.).

В околоядерной зоне уникальным для русского концепта оказался вершинный уровень 13 – Подбородок, (длинный, широкий, узкий, острый, квадратный, круглый, двойной, с ямочкой и др.), а в периферийной зоне – базовый компонент 21 – Возраст (пожилой, старый, стариk, старушка/старуха, маленький, средних лет, взрослый, юный, большой, дряхлый и др.), который в структуре фрейма для греческого концепта имеет больший культурологический вес, т.к. относится к базовому компоненту 6.

Анализ метафор, соотносимых с концептом «внешность человека», показал, что в новогреческом языке значительная их часть (32%) связана с неlestной характеристикой крупного телосложения, высмеиванием полных людей: αγελάδα (корова), αρκούδα (медведица), ελέφαντας / ελεφαντίνα (слон/ слониха), φοράδα (кобыла), φώκια (тилья) и др. Около 7% – с некрасивостью: αλογομούρης (лошадиная морда), πίθηκος (орангутан), τραγούένης (козлиная бородка).

В русском языке можно отметить 2 наиболее объемные группы метафор о внешности: высмеивающие полноту (19%) и неуклюжесть (14%): боров, кобыла, корова, лошадь, медведь, слон, тюлень и др. В обоих языках очень мало (от 1 до 2 %) метафор, связанных с худобой, высоким / низким ростом человека.

Устойчивые сравнения в обоих языках связаны, в первую очередь, с глазами / взглядом: 24 % – в русском (рачьи, как у хорька, как у кошки, как у кролика, орлиный взор, удивленный взгляд и др.), 10% – в новогреческом: αμυγδαλωτά μάτια (миндалевидные глаза), μάτι γαρίδα (выпученные глаза; зоркий глаз), αετίσιο βλέμμα (орлиный взгляд), ταυροκοιτάζω (смотреть как бык, т.е. исподлобья, агрессивно). Следующая по объему группа сравнений в русском языке описывает цвет волос / бороды (10%): как ворон, как грач, как лунь и др., а в греческом – скорость передвижения, стремительность (8%): σαν χελώνα (плетется как черепаха), σαν τον κάβουρα (ползет назад / пятится как краб), αργά σαν πάτια (медленно как утка).

3. Заключение

Восприятие внешности человека не носит универсальный характер, а диктуется ценностями, существующими в том или ином обществе.

Концепт «внешность человека» характеризуется социокультурной и аксиологической вариативностью. Способность концепта «внешность человека» выступать в качестве организующего начала дискурса отражает его дискурсоцентричность.

Ментально-лингвистический фрейм концепта «внешность человека» имеет сложную иерархическую структуру, при этом его вершинные уровни совпадают в двух языках. Различия проявляются лишь в количественной представленности, что отражается на их позиции во фрейме и значимо культурологически, поскольку обнаруживает определенные этнокультурные особенности концепта.

Культурологический вес каждого из компонентов фреймовой модели обусловлен частотностью обращения к элементам фрейма и является отражением как универсальных, так и уникальных характеристик концепта.

Когнитивно-культурологический анализ компонентов фрейма всех уровней необходим для определения культурологических параметров составляющих суперструктуры – их культурологической «значимости» в оппозитивных и коррелятивных отношениях.

Список литературы

- Баранов А.Г., Мирошниченко Л.Н. «Значимость» и «личностный смысл» в когнитивно-культурологической модели жанра // Жанры речи 5, 2007. С. 123–130.
- Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языко-знании // Филологические науки 1, 2001. С. 64–72.
- Достоевский Ф.М. Повести и рассказы. М.: Никея, 2014.
- Карасик В.И. Языковая матрица культуры. М.: Гнозис, 2013.
- Слышик Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. М.: Academia, 2000.
- Καζαντζάκης Ν. Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά. Αθήνα: Καζαντζάκη, 2013.

Ethnocultural characteristics of the concept of “human appearance”

L.N. Miroshnichenko

Kuban State University, Krasnodar, Russia

ioussova@mail.ru

The article describes the ethnocultural characteristics of a person's appearance in Russian and Modern Greek. The relevance of the study is due to the fact that for the first time a comparative and multi-aspect analysis of the description of appearance in Russian and Modern Greek languages is carried out. The purpose of the work is to reveal the features and universal features of the description of appearance in different cultures. The subject of the study is the similarities and differences of the language means of nomination and description of the human appearance. The examples used in the work reflect the peculiarity of perception of appearance in the considered linguocultures, reveal the relationship of cultural and linguistic components.

Keywords: *concept, linguistic culture, ethnocultural characteristics, human appearance, cultural component, linguistic component*

References

- Baranov A.G., Miroshnichenko L.N. «Znachimost'» i «lichnostnyj smysl» v kognitivno-kul'turologicheskoy modeli zhanra // Zhanry rechi 5, 2007. P. 123–130.*
- Vorkachev S.G. Lingvokul'turologiya, yazykovaya lichnost', koncept: stanovlenie antropocentricheskoy paradigm v yazykoznanii // Filologicheskie nauki 1, 2001. P. 64–72.*
- Dostoevskij F.M. Povesti i rasskazy. Moscow: Nikeya, 2014.*
- Karasik V.I. Yazykovaya matrica kul'tury. Moscow: Gnozis, 2013.*
- Slyshkin G.G. Ot teksta k simvolu: lingvokul'turnye koncepty precedentnyh tekstov v soznanii i diskurse. Moscow: Academia, 2000.*
- Kazandzakis N. Vios kai politia tou Aleksi Zorba. Athens: Kazandzaki, 2013.*

Перспективы применения коммуникативно-функционального подхода к изучению синтаксиса новогреческого языка

A.A. Соловьева

*Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
alenasol94@yandex.ru*

В данной работе рассматривается применение коммуникативно-функциональной теории, разработанной в последние десятилетия российскими и европейскими лингвистами, к новогреческому языку. Основными тезисами этой теории являются языковое целеполагание и связь языковых уровней (структурного и семантического) в единую систему. Такой подход позволяет произвести типологический сопоставительный анализ двух языков, сравнить терминологию и состав знаменательных частей речи, а также модели предложений. Коммуникативная теория также имеет практическое применение в дидактике.

Ключевые слова: коммуникативно-функциональный синтаксис, синтаксис новогреческого языка, модели предложения

1. Введение

Лингвистический функционализм – сравнительно молодое направление в лингвистике, появившееся в последние три десятилетия в работах М.А.К. Холлидея [Halliday 1985], М.В. Всеволодовой [Всеволодова 2000], Г.А. Золотовой [Золотова 2004] и других. Лингвистическим функционализмом называется «подход к языку, утверждающий, что фундаментальные свойства языка не могут быть описаны и объяснены без апелляции к функциям языка» [Кибрик, Плунгян 2002: 276]. Основной тезис функционализма – «объяснение языковой формы ее функциями» [Кибрик, Плунгян 2002: 276]. По определению С. Г. Шулежковой функциональная лингвистика – это «одно из направлений современного языкознания, которое характеризуется преимущественным внимание к функционированию языка как средства общения» [Шулежкова 2004: 372].

2.

Однако предпосылки возникновения данного направления в лингвистике наметились задолго до его теоретического обоснования. Элементы функционального подхода к языку встречаются уже в работах Ф. де Соссюра, О. Есперсена, а также в трудах русских ученых, таких как И.А. Бодуэн де Куртенэ, А.А. Потебня, Л.В. Щерба. Основной принцип функционализма сформировали представители Пражского лингвистического кружка (Н.С. Трубецкой, Р.О. Якобсон и С.О. Карцевский) еще в 1929 году в Тезисах Пражского лингвистического кружка. Они выявили так называемый телеологический принцип языка: «язык есть система средств выражения, служащая какой-то определенной цели» [История языкознания 2010: 39].

Развитие данного положения продолжилось и за рамками пражской лингвистической школы. Так, на современном этапе отмечается, с одной стороны, функциональная школа в США, с другой – русские и европейские функционалисты. «Американское функциональное направление родилось в противовес дескриптивной лингвистике и развивается в условиях жесткого противостояния генеративизму, формальному направлению» [Шулежкова 2004: 373], самым ярким представителем которого является Н. Хомский. Утверждая наличие универсальной врожденной грамматики, Хомский не считает нужным изучение функций языка, в то время как функционалисты настаивают на важности целеполагания в развитии и работе языковых способностей человека.

В Европе и в России функциональный подход не был противопоставлен более ранним направлениям, а явился «естественному продолжением традиций, заложенных в трудах Ф. де Соссюра, А.А. Потебни, И.А. Бодуэна де Куртенэ и других», а также «сформулированных в Тезисах Пражского лингвистического кружка» [Шулежкова 2004: 373].

Развиваясь в разных условиях, обе ветви функционализма приходят к одинаковым выводам. И тому есть несколько объективных причин [Шулежкова 2004: 373]: во-первых, к 1970-м годам стала наиболее резко ощущаться несостоятельность и недостаточность дескриптивной лингвистики и генеративной школы, которые «сковывали возможности исследователей» [Шулежкова 2004: 373], во-вторых, бихевиоризм как научный подход устаревает, трактовка «языкового значения через неизменные универсальные логические категории» [Шулежкова 2004: 373] больше не рассматривается в качестве адекватной, наконец, расширяется область распространения понятий семантики, от лексики она переходит на синтаксис и на сам текст.

Таким образом, формируются следующие характерные черты функциональной лингвистики: «1) отказ от априорных аксиом при изучении структуры языка и интерес ко всему объему естественного языка; 2) эмпиризм, оперирование очень большими корпусами данных; 3) использование количественных подсчетов» [Шулежкова 2004: 373–374]. Так, М.В. Всеволодова отмечает, что «методологическая основа функционально-коммуникативного синтаксиса – теория познания. Методологический принцип функционально-коммуникативного подхода можно сформулировать как учет фундаментальных характеристик языка при формировании лингвистической концепции» [Всеволодова 2000: 8].

Развитие функциональной лингвистики шло от структурной лексической семантики, позже возникают синтаксическая семантика и функциональная грамматика [Шулежкова 2004: 374]. В России наиболее развитым направлением является функциональная грамматика, представленная, во-первых, прикладным дидактическим направлением, сложившимся из практики преподавания русского языка как иностранного и описанным в работах М.В. Всеволодовой [Всеволодова 2000], [Всеволодова 2017], и, во-вторых, фундаментально-теоретическим, описанным Г.А. Золотовой [Золотова 2004], основная задача которой – найти «взаимосвязь между структурным и семантическим» [Золотова 2004: 104] уровнями предложения, объединяя их в моделях предложений с определенными типовыми значениями.

Что касается исследований новогреческого синтаксиса, то в греческой традиции существует только структурное (грамматическое) разделение предложений: утвердительное, отрицательное, вопросительное, восклицательное [Τζάρτζανος 2002 (1): 35–36], или главное и придаточное [Holton, Mackridge 2010: 390], или распространенное, нераспространенное и неполное [Τσολανάκης 2014: 546].

Также популярно учение о риторических фигурах, так называемых «σχήματα λόγου» [Συντακτικό της νέας ελληνικής 2004: 165–181] («схемы речи»), в которые входят правила согласования членов предложения (грамматически или по смыслу), порядок слов (инверсия, хиазм), полнота предложения (эллипсисы и плеоназмы) и тропы (метафора, метонимия, синекдоха, гипербола, аллегория, одушевление, сравнение). Данная классификация восходит к античной риторической традиции и несет скорее практическую ценность, при этом не проясняя основных теоретических принципов построения языка.

Классификации предложений как коммуникативных единиц, служащих определённой цели и обладающих определенными функциями в языке, для новогреческого языка не разработано. Это объясняется сильным влиянием дескриптивизма, американской генеративной теории и риторической школы на современную греческую лингвистику.

3.

Таким образом, предлагается применить русскую коммуникативную теорию к синтаксису новогреческого языка. Для этого, во-первых, необходимо сопоставить терминологию, используемую в синтаксических теориях двух языков, так как даже в отношении базовых понятий может возникнуть недопонимание. Так, под «*απλή πρόταση*» (дословно: «простое предложение») [Τσολανάκης 2014: 546] в новогреческом языке подразумевается предложение, состоящее только из подлежащего и сказуемого [Συντακτικό της νέας ελληνικής 2004: 16], в то время как в русской теории такие предложений именуются нераспространенными [Русская грамматика 1980]. Также, предложением как таковым в новогреческой традиции считается только конструкция с одним предикатом [Συντακτικό της νέας ελληνικής 2004: 12], в то время как ни сложносочиненного, ни сложноподчиненного предложения, выделяемого в русской теории [Золотова 2004: 57], греческие лингвисты не упоминают. Из подобных примеров видно, что существует необходимость провести подробный сопоставительный анализ русской и новогреческой терминологии, чтобы избежать путаницы и наладить диалог с коллегами, а также упростить изучение синтаксиса обоих языков.

Во-вторых, в качестве подготовительной процедуры важно определить состав знаменательных частей речи новогреческого языка, сопоставить их с русскими и затем выделить их категориальные значения [Золотова 2004: 110]. Особенно интересно с точки зрения коммуникативного подхода рассмотреть синтаксические синонимы, выражаемые, соответственно, изосемическими (образованными с помощью слов из ядра семантического поля) и неизосемическими (включающими в себя слова, относящиеся к периферии) моделями предложения [Золотова 2004: 110]. Например: *O γιατρός εξετάζει το παιδί* (Врач осматривает ребенка) – изосемическая модель с акциональным глаголом, *O γιατρός κάνει εξέταση του παιδιού* (Врач проводит осмотр ребенка) – неизосемическая модель с глаголом-связкой и существительным, обозначающим действие. Изучение таких синонимов полезно как в процессе преподавания, так и для анализа особенностей синтаксиса языка.

Кроме того, коммуникативный подход к синтаксису новогреческого языка позволит составить список основных моделей предложений с точки зрения их структуры, значения и функции, что позволит сделать вывод не только о внутреннем строении языка, но и о внеязыковых явлениях, так как «различия в составе моделей предложения определяются способами категоризации этих явлений в национальном языковом сознании» [Золотова 2004: 106].

Наконец, практическое применение коммуникативного подхода сосредоточено на дидактике и представлено работами М.В. Всеволодовой [Всеволодова 2000], где она формулирует главную причину создания педагогической функционально-коммуникативной грамматики: «чем лучше понимает преподаватель всю сложность языка как системы, все многообразие факторов, взаимодействующих при реализации речевых построений, тем скорее он найдет простой и доступный, а главное, наиболее эффективный способ объяснения грамматического материала своим ученикам, сумеет создать в их языковом сознании контуры языковой системы» [Всеволодова 2000: 6].

4. Заключение

Итак, рассмотрев возможность применения коммуникативной теории к новогреческому языку, в нашем исследовании мы приходим к выводу, что такое применение не только правомерно, но и открывает новые возможности в анализе новогреческого синтаксиса, имея при этом как фундаментальное, так и практическое (дидактическое) значение.

Список литературы

- Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold, 1985.
- Holton D., Mackridge P. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2010.
- Συντακτικό της νέας ελληνικής Α', Β', Γ' Γυμνασίου. Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2004.
- Τζάρτζανος Α.Α. Νεοελληνική Σύνταξις. Τ. Β'. Αθήνα: Εκδοτικός Όίκος Αδελφών Κυριακίδη, 2002.
- Τσοπανάκης Α. Νεοελληνική Γραμματική. Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Κυριακίδη, 2014.
- Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. М.: МГУ, 2000.
- Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент фундаментальной прикладной (педагогической) модели языка. М.: УРСС, 2017.
- Золотова Г.А., Онищенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. М.: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2004.
- История языкоznания: XIX -я половина XX в. Ч. 2. Сост., автор комментариев и заданий: д. филол. н. Резанова З.И. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2010.
- Кибрек А.А., Плуцян В.А. Функционализм // Кибрек А.А., Кобозева И.М., Секерина И.А. (ред.). Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления современной американской лингвистики. М.: Едиториал УРСС, 2002.
- Русская грамматика. Т. 2. Отв. ред.: Н.Ю. Шведова. М.: Наука, 1980.
- Шулежкова С.Г. История лингвистических учений: учебное пособие для студентов филологических факультетов. М.: Флинта: Наука, 2004.

Perspectives on the use of the communicative-functional approach in the study of the syntax of Modern Greek

A.A. Soloveva

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
alenasol94@yandex.ru

This paper considers the use of the communicative-functional theory in the Modern Greek language. Russian and European linguists developed this theory in recent decades. The main theses of this theory are linguistic goal setting and the connection of linguistic levels (structural and semantic) into a single system. This approach allows us to make a typological comparative analysis of two languages, to compare the terminology and the parts of speech, as well as sentence models. Communicative theory also has practical applications in the didactic.

Keywords: communicative-functional syntax, syntax of the Modern Greek language, sentence models

References

- Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold, 1985.
- Holton D., Mackridge P. Grammatiki tis Ellinikis Glossas. Athens: Patakis, 2010.
- Syntaktiko tis neas ellinikis Α', Β', Γ' Gymnasiou. Athens: OEDV, 2004.

- Tzartzanos A.A.* Neoelliniki Syntaxis. Vol. 2. Athens: Ekdotikos Oikos Adelfon Kyriakidi, 2002.
- Tsopanakis A.* Neoelliniki Grammatikí. Thessaloniki: Despoina Kyriakidi, 2014.
- Vsevolodova M.V.* Teoriya funkcionál'no-kommunikativnogo sintaksisa. Moscow: MGU, 2000.
- Vsevolodova M.V.* Teoriya funkcionál'no-kommunikativnogo sintaksisa: fragment fundamental'noj prikladnoj (pedagogicheskoy) modeli jazyka. Moscow: URSS, 2017.
- Zolotova G.A., Onipenko N.K., Sidorova M.Y.* Kommunikativnaya grammatika russkogo jazyka. Moscow: V.V. Vinogradov Russian Language Institute of the Russian Academy of Sciences, 2004.
- Istoriya yazykoznanija: XIX 1-ya polovina XX v.* Part 2. Comp., commentary and tasks: Rezanova Z.I. Tomsk: University of Tomsk, 2010.
- Kibrik A.A., Plungyan V.A.* Funkcionalizm // Kibrik A.A., Kobozeva I.M., Sekerina I.A. (eds.). Sovremennaya amerikanskaya lingvistika: Fundamental'nye napravleniya sovremennoj amerikanskoy lingvistiki. Moscow: Editorial URSS, 2002.
- Russkaya grammatika.* Vol. 2. Ed.-in-chief: Shvedova N.Yu. Moscow: Nauka, 1980.
- Shulezhkova S.G.* Istoriya lingvisticheskikh uchenij: uchebnoe posobie dlya studentov filologicheskikh fakul'tetov. Moscow: Flinta: Nauka, 2004.

Аχιλόντις, μαρή: русские говоры как дополнительный инструмент сохранения стилистической симметрии при переводе

И.Н. Харламов

Санкт-Петербург, Россия

ippolit.x@gmail.com

Обильное использование диалектизмов — фундаментальная особенность новогреческой литературы, вызывающая серьёзные затруднения при переводе. Дебаты о допустимости и методах использования русских диалектизмов в переводе ведутся давно; мне представляется, что они могут применяться вполне эффективно, если будут встроены в текст таким образом, чтобы русские лингвоисторические реалии не вытесняли в сознании читателя греческих и не создавали иллюзии чтения «книги русского писателя».

Ключевые слова: новогреческая литература, теория художественного перевода, Александрос Пападиамантис, методы перевода, компенсация, эквивалентность

1. Введение

Важнейшим признаком новогреческой литературы является тот факт, что диалектная речь служит в ней не второстепенным, но фундаментальным приёмом и социокультурным манифестом, и её передача — одна из сложнейших задач для переводчика, хотя воспроизводить её целесообразно далеко не всегда. Так, Д. Соломос в поэме «Критянин» использует критские диалектизмы и приёмы критской поэзии [Χατζηγιάκουμής 1968: 52–78]. Передать полиреферентность поэмы невозможно и нецелесообразно: уместнее осветить её в комментарии. Нецелесообразно и воспроизведение говора острова Скьяфос у Ал. Пападиамантиса: это масштабный пласт, создающий портрет диалектной языковой личности. Тем не менее, есть отрывки, где диалектизмы служат не для создания целостной картины, а для маркирования различий или добавления ярких штрихов. Их элиминация приведёт к утрате антitezы или эмфазы, композиционных, ритмических и смысловых особенностей. Компенсация же требует особых приёмов, выделяющихся на фоне остального текста. Логично было бы обратиться к диалектам русского языка, но этот путь получил наименьшее распространение в связи с серьёзными опасностями: 1) подменой изначальных референций чужеродными и 2) размытием культурных границ. Советская школа перевода считала использование русских диалектизмов «опасным оружием», но признавала, что оно может применяться [Влахов, Флорин 1980: 254; Фёдоров 2002: 244]. Современные теоретики художественного перевода задаются вопросом о выработке новых техник сохранения оригинального колорита [Кобелева 2007: 169].

2. Предпосылки к разработке метода

Главным препятствием для использования русских диалектизмов является подмена референций, но всегда ли она возникает? Подмена происходит, если лексема прочитывается как ссылка к некоему социолокальному контексту, но в условиях разрушения архаических диалектных систем [Герд 2005: 22], когда диалект «перестал быть бесписьменным, территориально замкнутым и локальным» [Шапошников 1999: 50–57], восприятие меняется, и диалектизм в художественном тексте несёт в основном кульминативную и эмотивную функции (см., напр. [Красовская 2018: 255–256]). Диалектизм, утрачивающий социолокальную привязку, может быть эффективным инструментом при переводе. Я попробовал применить его, переводя Ал. Пападиамантиса, Д. Соломоса и О. Элитиса.

3. Основные характеристики метода

Осознавая перечисленные опасности, я ограничиваю область применения русских диалектизмов фрагментами текста, где оригинальные диалектизмы 1) не содержат важных ссылок к этнокультурным реалиям Греции, 2) не являются частью масштабной структуры и 3) обладают самостоятельной художественной нагрузкой. Там, где отдельный диалектизм или реплика создают стилистические эмфазы, я изредка прибегаю к русским диалектизмам, не содержащим явных ссылок к изначальному ареалу и/или использовавшихся в русской литературе вне исходного контекста.

4. Примеры применения метода

В одной из сцен «Убийцы» второстепенная героиня, уроженка Македонии, порицает нравы островитянок: *Αυτηνίές, σι λιέον, είνι παλιοφουράδες!... Αχιλώνις, μαρή... Πού στα χουργιά, τα θ'κάμας! να του φτιάξ' καζιά αυτ'νό, θε τ'βγαλ'νι, σι λιέον, στον γουμαρουπάζαρον!...* (Пападиамантис А. «Фонисба»). Комический эффект создаётся фонологическими особенностями (*σι λιέον, χουργιά*) и лексемами (*αχιλώνις*). Слова старухи обладают обличительным оттенком, но без вульгарно-грубого элемента. Отчёлтивее всего звучит презрение, усиленное уничижительным *μαρή*. Автор французского перевода передаёт *αχιλώνις* как «свиньи» (truies) [Papadiamantis 1995: 126], в результате чего комизм исчезает, а фраза обретает грубо-оскорбительный оттенок. Я выбрал общее для ряда южнорусских говоров слово «козюля», обозначающее гадюку. В литературу оно было введено ещё Л.Н. Толстым: *ловил козюлю, попавшуюся на пути* (Толстой Л.Н. «Анна Каренина») и получило распространение, помимо прочего, как уничижительное слово: *каждая козюля ему будет проповеди читать?* (Авдеев В.Ф. «Лёняка Охнарь»). Ассоциаций с местностью или реалиями быта слово «козюля» не вызывает; часть оттенков смысла утрачивается, но сохраняются звучность, презрительная (а не грубая) эмоциональная окраска и комизм: *Тутошние девки — они ж хуже, чем кобылы!.. Козюли, тьфу... На селе попробуй-ка учинить такое! На скотную ярмарку свезут!..*

Другой пример диалектной речи как яркой эмфазы — реплики пастуха Камбанахмакиса: *Α! πούθε αυτό το καλό! είπε με την φωνήν του την δυσδιάκριτον και τραχείαν, σφίγγων τους οδόντας ενώ αφίλει. Τομ' σ' αγροίκησα, ταμάχι σε προσήφερα, κυρά-Γιαννού...* *Ο Γεραπτής σε στέλνει!* (Пападиамантис А. ibid.) Желая сохранить эту эмфатичность, а вместе с ней часть звукописных приёмов, я использую элементы казачьих говоров: *А! От славно-то как!* — сказал он хриплым, неразборчивым голосом, произнося слова сквозь стиснутые зубы. — Едва я тя припомнил, тут ты и явилась, кира-Янну... Господь тя послал! Частица «от» и местоимение «тя» имитируют неразборчивость речи, усиливают простонародное звучание, но к реалиям южной России не отсылают: референция слишком смазана. Аналогично я перевожу и остальные реплики героя, используя элементы, которые «не нарушают «понятности» текста» и «воспринимаются как символы народной речи» [Самотик 1998: 56]. Явной отсылки к ареалу распространения этих форм не возникает.

5. Заключение

Единых правил перевода художественной литературы нет. Каждое произведение требует особых стратегии и инструментария, а ценность перевода становится ясна лишь тогда, когда он занимает устойчивую позицию в корпусе переводной литературы. Тем не менее, русский язык обладает богатейшими запасами выразительных средств, и мне думается, что в свете современных тенденций, — интеграции диалектизмов в литературную речь, размытия ареальных границ и десемантизации, — не стоит безапелляционно отказываться от достояния народной речи. Умеренность и уважение к лингвоисторическим реалиям помогут избежать издержек и грубых ошибок.

Список литературы

- Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. М.: Международные отношения, 1980.
- Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005.
- Кобелева А.А. Способы передачи диалектизмов и просторечия при переводе (на материале повести В.М. Шукшина «Калина красная») // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9. Вып. 2. Ч. II, 2007. С. 165–169.
- Красовская Н.А. Место диалектизмов в языке художественной литературы (на материале романа В.Д. Успенского «Неизвестные солдаты») // Русистика и современность. Ч. 1. СПб.: Северная звезда, 2018. С. 253–259.
- Самотик Л.Г. Народность языка произведений В.П. Астафьева // Творчество В.П. Астафьева: философский, исторический, филологический аспекты. Материалы научно-методической конференции. Красноярск – Ачинск, 1998. С. 46–56.
- Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода. СПб: Филол. фак. СПбГУ; М.: Филология ТРИ, 2002.
- Шапошников В.Н. О территориальной и функциональной структуре русского языка к концу XX столетия // Вопросы языкоznания 2, 1999. С. 50–57.
- Papadiamantis A. Les Petites Filles et la Mort. Traduit par M. Saulnier. Paris: Actes Sud, 1995.
- Χατζηγιακούμης Ε.Κ. Νεοελληνικά πηγαί του Σολωμού. Κρητική λογοτεχνία – Δημόδη μεσαιωνικά κείμενα – Δημοτική ποίησις. Αθήνα: ΕΚΠΑ, 1968.

Αχιλόνις, μαρή: Russian dialects as an auxiliary instrument for achieving stylistic symmetry in translation

I.N. Harlamoff

St. Petersburg, Russia

ippolit.x@gmail.com

The local dialects play extremely important role in modern Greek literary texts and are connected to the local identities. The traditional translation strategies, e.g. elimination, approximation and compensation are resultative enough, when used by a skilled translator, yet there are plenty of instances in which special emphasis and sharp contrast with the surrounding narrative text are required. The paper is focused on the possibility of enriching the compensation strategy by borrowing certain, less geographically marked, features directly from Russian dialects.

Keywords: *Modern Greek literature, theory of literary translation, Alexandros Papadiamantis, translation methods, compensation, equivalence*

References

- Vlahov S.I, Florin S.P. Neperevodimoe v perevode. Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1980.
- Gerd A.S. Vvedenie v etnolingvistiku: Kurs lekcij i hrestomatiya. Saint Petersburg: Saint Petersburg University, 2005.
- Kobeleva A.A. Sposoby peredachi dialektizmov i prostorechiya pri perevode (na materiale povesti V.M. Shukshina "Kalina krasnaya") // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 9. 2007. Vol. 2. Part II. P. 165–169.
- Krasovskaya N.A. Mesto dialektizmov v yazyke hudozhestvennoj literatury (na materiale romana V.D. Uspenskogo "Neizvestnye soldaty") // Rusistika i sovremennost'. Part 1. Saint Petersburg: Severnaja zvezda, 2018. P. 253–259.
- Samotik L.G. Narodnost' yazyka proizvedenij V.P. Astaf'eva. // Tvorchestvo V.P. Astaf'eva: filosofskij, istoricheskij, filologicheskij aspekty. Materialy nauchno-metodicheskoy konferencii. Krasnoyarsk — Achinsk, 1998. P. 46–56.
- Fyodorov A.V. Osnovy obshchej teorii perevoda. Saint Petersburg: Faculty of Philology of Saint-Petersburg University; Moscow: Filologija TRI, 2002.
- Shaposhnikov V.N. O territorial'noj i funkcional'noj strukture russkogo yazyka k koncu XX stoletiya // Voprosy yazykoznanija 2, 1999. P. 50–57.
- Papadiamantis A. Les Petites Filles et la Mort. Traduit par M. Saulnier. Paris: Actes Sud, 1995.
- Chatzigiakoumis E.K. Neoellinikai pigai tou Solomou. Kritiki logotechnia – Dimodi mesaionika keimena – Dimotiki poiisis. Athens: University of Athens, 1968.

Терминология масленичного карнавала Греции на балканском фоне

Я.Б. Яхонтова

Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
yankayah@mail.ru

Работа посвящена исследованию терминологии масленичного карнавала Греции. Цель работы: на основании методологии этнолингвистического анализа и картографирования этнолингвистических явлений по Н.И. Толстому проанализировать следующие лексико-семантические группы: название масленичного карнавала, масленичного чучела, групп ряженых. Исследуемые лексемы обладают внутренней формой и отсылают нас к культу духовых предков (*Μακαρούνας* ‘масленичное чучело в Северной Эвбее’, *μπατόγεροι* ‘ряженые в Серрес’).

Ключевые слова: масленичный карнавал, ряженые, обходные обряды, масленичное чучело

1. Введение

Работа посвящена исследованию терминологии масленичного карнавала Греции. Цель работы: провести этнолингвистический анализ обрядовых терминов и составить этнолингвистические карты по Н.И. Толстому, а также сопоставить их со славянской традицией. Московская этнолингвистическая школа Н.И. Толстого изучает конструктивную роль языка и его воздействие на формирование и функционирование народной культуры, народной психологии и народного творчества [Толстой 1995: 27–40]. Работа построена на материалах опубликованных письменных источников русских и зарубежных исследователей, а также полевых материалах, собранных в ходе экспедиций МГУ в Дарнавские сёла (далее — Д.с., 2015 и 2016 гг.), кипрское село Алона (2016 г.), понтийское село Триллорио (2018 г., Фракия), кефалонийские сёла (далее — К.с., 2019 г.), критские сёла (далее — Кр.с., 2020 г.). В статье приводятся примеры из архивов экспедиций, кроме случаев, где даны ссылки на работы исследователей греческой календарной обрядности.

Термины, обозначающие название масленичного карнавала, масленичного чучела и групп ряженых будут описаны по следующей схеме: приводятся описания обрядов, анализируются общегреческие и специфические обрядовые лексемы.

2. Структура масленичного карнавала

Цикл передвижных весенних праздников открывает празднование Масленицы, которое обозначается общегреческой лексемой *Απόκριες* [Μέγας 1950: 23]. Масленичный период длится, как правило, три недели. Первая масленичная неделя называется *προφωνή* < древнегреч. *προφωνέω* ‘возвещать’ (первая неделя Масленицы как бы возвещает о её начале). *Κρεατινή Βδομάδα* ‘Мясная Неделя’ — вторая масленичная неделя. На протяжении этой недели активно употребляют в пищу мясные продукты, а её апогей приходится на Мясной четверг *Τσικνοπέμπτη* (< греч. *τσικνίζω* ‘жарить’). Для обозначения третьей масленичной недели используют общегреческое название *Τυρινή Εβδομάδα* ‘сырная неделя’. Апогей празднования масленицы в городах приходится на последнее масленичное воскресенье, которое называют *Κυριακή της Τυρινής* ‘воскресенье Сырной недели’. В этот день устраивают карнавальные шествия, которые повсеместно называются *καρναβάλια* ‘карнавал’ < лат. *carne + levare* ‘убирать мясо’. На Родосе для обозначения карнавальных шествий используют диалектную форму слова — *καρναβάλτζια* [Климова 2001: 188]. В селе Алона (о. Кипр) масленичный карнавал называется *αποκριά*, чтоозвучено с названием самого масленичного периода. Карнавал в Ликсуре (Кефалония) называется *μασκαρία* или *μάσκαρα* < *μάσκα* ‘маска’. Также разыгрывают «вечеринку масок», которая в афишах обозначается как *πάρτυ μασκέ* или *μπαλ μασκέ* < фр. *bal masque* ‘бал-маскарад’.

3. Ряженые

Участники городских карнавальных шествий обозначаются, как правило, лексемами *μάσκαρες* или *μασκαράδες* ‘участники маскарада’. В настоящее время масленичный карнавал проводится в крупных городах Греции в виде организованного шествия, где народные драматические представления воспроизводятся на уровне реконструкции. Раньше жители сёл совершали обходные обряды, они носили шкуры животных, маски или мазали лицо сажей, стучались в дома и пугали хозяев. Хозяева же должны были угадать, кто скрывается за маской. Для обозначения ряженых используются следующие названия: *τζαμάλες* ‘верблюды’ (Фракия),

μπουμπουσιάρια < хорватск. *bušarima* ‘ряженые на карнавале’ (Сиатиста), *κουκεράϊοι* < болг. *кукер* ‘мим’, *κουδουνάτοι* ‘носители колокольчиков’ (Энос), *γιανίτσαροι* ‘янычары’ (Кефалония, Д.с.), *μπαζπόγεροι* (Серрес), *πιτεράδες* (Самоково, Сидерохори), *αράπηδες* ‘арабы’, *αρκούδες* ‘медведи’ (Драма), *καλόγεροι* (Фракия), *καμουζέλλες* ‘носители рубашек’ < итал. *camisella* ‘рубашечка’, *ελαφάκια*, *αλαφάκια* ‘оленята’, *τζαφιέδες* ‘жандармы’ (Додеканезы), *ζαπτιέδες* ‘жандармы’ (Хиос) [Μέγας 1950: 25], *λεράτοι* < λέρια ‘колокольчики для животных на Крите’ (Крит) [Κανάκης 1999: 67]. В экспедициях нами были записаны названия *σταχτούδες* ‘носители пепла’ (К.с.) < греч. *στάχτη* ‘пепел’ (носили при себе мешочки с пеплом, которым стреляли в хозяев дома, совершая обходные обряды), *κουδουνάδες* ‘носители колокольчиков’ (К.с.), *μάσκες*, *μάσκαροι* ‘маски’ (Алона), *φελλάδες* (Алона).

В балканославянской традиции последний день масленицы также отмечается с обходными обрядами ряженых *кукери*, *мачкаре* (Болгария), *сурати* (Сербия) [Плотникова 2004: 106–107], масленичными играми в русской традиции [Пропп 1995: 111].

4. Карнавальное чучело

В последнее масленичное воскресенье также распространён обычай сжигать масленичное чучело. В большинстве регионов Греции оно называется *Καρνάβαλος* ‘карнавал’ или *βασιλιάς Καρνάβαλος* ‘король Карнавал’. В селе Дилината (К.с.) его посыпают солью прежде, чем зажечь, чтобы летели искры. Были также зафиксированы названия *Μεγάλος Καρνάβαλος* ‘великий Карнавал’ (Д.с.), *Τζάρος* (Ксанти) [Γραμμένου], *Μακαρούνας* (Северная Эвбея), *Γριά Συκού* (Мессина), *Αχυρένιος Γληγοράκης* (Хиос). В Мессине разыгрывают казнь старухи, по имени Сику (*Γριά Συκού*), предсказавшей Ибрагиму Паше, что его поход против греков обернётся поражением [Μπιτσάνης].

Ритуальное действие с масленичным чучелом также характерно для балканославянского ареала (суд над Карнавалом в Хорватии [Агапкина 2002: 89], критика масленичного чучела в Польше, Болгарии и Сербии [Агапкина 2002: 89–105]) и для русской традиции (сожжение или умерщвление масленичной куклы Кострома или чучела Масленицы [Пропп 1995: 108–111]).

5. Заключение

Некоторые термины масленичного карнавала демонстрируют нам феномен переключения кодов: масленичный карнавал на Кипре обозначается лексемой *αποκριά*, основное значение которой — ‘масленица’ или ‘последнее масленичное воскресенье’. Также имя масленичной куклы *Καρνάβαλος* совпадает с названием карнавального шествия.

Названия ряженых обладают внутренней формой, и их можно разделить на следующие группы: животные (*τζαμάλες*, *αρκούδες*, *ελαφάκια*), воины (*φελλάδες*, *ζαπτιέδες*, *ζαφιέδες*, *γιαννίτσαροι*, *σειμένηδες*), духи предков (*καλόγεροι*, *μωμόγεροι*, *κουκούγεροι*), ряженые, название которых происходит от обрядового предмета (*σταχτούδες*, *κουδουνάδες*, *καμουζέλλες*, *λεράτοι*). Названия ряженых, отсылающие нас к культу хтонических животных и душам умерших предков, встречаются в северных регионах и, вероятно, восходят к архаичным фракийским культурам. Названия ряженых-воинов характерны для регионов, в наибольшей степени подвергнутых турецкому влиянию (Эпир, Кипр). Названия ряженых, основанные на смежности с обрядовым предметом, встречаются на Ионических островах, Кипре и Додеканезах.

Названия масленичного чучела также обладают внутренней формой слова и отсылают нас к культу духов умерших предков (*Μακαρούνας*, *Γριά Συκού*, *Αχυρένιος-Γληγοράκης*).

Среди элементов греческого масленичного карнавала мы можем выделить типологические (обходные обряды ряженых, уничтожение масленичного чучела), общебалканские (названия ряженых, заимствованные из болгарского языка *кукераίοι*, *μπουμπουσάρια*), греческие, являющиеся специфическими на балканском фоне (нарратив о старухе *γριά Συκού* специфичен для Балкан, поскольку связан с историей Греции).

Список литературы

- Агапкина Т.А. Мифopoэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл. М.: Институт славяноведения РАН, 2002.
- Плотникова А.А. Этнолингвистическая география Южной Славии. М.: Институт славяноведения РАН, 2004.
- Пономарченко (Климова) К.А. Из материалов по этнолингвистической программе МДАБЯ с островов Родос и Карпатос (Южная Греция) // Исследования по славянской диалектологии. Славянская диалектная лексика и лингвогеография. М.: Институт славяноведения РАН, 2001. С. 182–198.
- Пропп В.Я. Русские аграрные праздники. СПб.: Азбука, 1995.
- Толстой Н.И. Этнолингвистика в кругу гуманитарных дисциплин // Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. М.: Индрик, 1995. С. 27–40.
- Гραμμένου Κ. Ο Τζάρος της Ξάνθης. URL: http://aylogyros.blogspot.com/2012/02/blog-post_07.html.
- Κανάκης Ι.Γ. Λαογραφικό σφακιανό λεξιλόγιο ερμηνευτικό. Χανιά: Τυπογραφείο Κανάκη Φραγκιαδάκη, 1999.

Μέγας Α.Γ. Επετηρίς του λαογραφικού αρχείου. Τόμ. Ε. Αθήνα: Κέντρο ερευνών της ελληνικής λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, 1950.

Μπιτσάνης Η. Ο μύθος της γριας Συκούς, οι παραλλαγές και η προσαρμογή του. URL: <https://eleftheriaonline.gr/local/politismos/history/item/111366-o-mythos-tis-grias-sykoys-oi-parallages-kai-i-prosarmogi-tou>.

Greek carnival terminology on Balkan background

Ya.B. Yakhontova

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

yankayah@mail.ru

The paper is devoted to the study of the terminology of the Greek Carnival. Objective: based on the methodology of ethnolinguistic analysis and mapping of ethnolinguistic phenomena according to N.I. Tolstoy, to analyze the following lexical and semantic groups: the name of the Carnival, the effigy of the Carnival, mummers groups. The lexemes under study have an internal form and send us to the cult of ancestral spirits (*Μακαρούνας* ‘carnival effigy in North Euboea’, *μπαμπόγεροι*).

Keywords: *Carnival, maskers, rites of passage, staffed carnival*

References

- Agapkina T.A.* Mifopoeticheskie osnovi slavyanskogo narodnogo kalendaria. Vesenne-letniy tsikl. Moscow: Institute for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, 2002.
- Plotnikova A.A.* Etnolingvisticheskaya geografiya YUzhnoj Slavii. Moscow: Institute for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, 2004.
- Ponomarchenko (Klimova) K.A.* Iz materialov po etnolingvisticheskoy programme MDABYA s ostrovov Rodos i Karpatos (YUzhnaya Greciya) // Issledovaniya po slavyanskoj dialektologii. Slavyanskaya dialektnaya leksika i lingvogeografiya. Moscow: Institute for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, 2001. P. 182-198.
- Propp V.YA.* Russkie agrarnye prazdniki. Saint Petersburg: Azbuka, 1995.
- Tolstoj N.I.* Etnolingvistika v krugu gumanitarnyh disciplin.// Ocherki po slavyanskoj mifologii i etnolingvistike. Moscow: Indrik, 1995. S. 27-40.
- Grammenou K.* O Tzaros tis Xanthis. Available at: http://aylogyros.blogspot.com/2012/02/blog-post_07.html.
- Kanakis I.G.* Laografiko sfakiano lexilogio erminevtiko. Hania, 1999.
- Megas A.G.* Epitiris tu laografiku arhiu. Vol. 5. Athens: Greek Folklore Research Center of the Academy of Athens, 1950.
- Bitsanis I.* O mythos tis grias Sikous, i parallayes kai i prosarmoyi tou. Available at: <https://eleftheriaonline.gr/local/politismos/history/item/111366-o-mythos-tis-grias-sykoys-i-parallayes-kai-i-prosarmoyi-tou>.

Αλεξάνδρα Κολλοντάι (1872–1952) και Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού (1880–1952): βίοι παράλληλοι. Οι βιογραφίες γυναικών της Ίριδος Αυδή-Καλκάνη

A. Αφεντουλίδου, N. Κοντομίχης-Αφεντουλίδης

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Υπουργείο Παιδείας, Αθήνα, Ελλάδα /

Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα

annaafen@hotmail.com / nikiphoroshascome@hotmail.com

Η Ήρις Αυδή-Καλκάνη παρουσιάζει, δύο βιβλία-πορτρέτα, της Αλεξάνδρας Κολλοντάι και της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού, δίνοντας έμφαση στη στράτευση των γυναικών αυτών στα αντίστοιχα ριζοσπαστικά κινήματα της Ρωσίας και της Ελλάδας. Η συγκριτική ανάγνωση των δύο «βιογραφιών», αλλά και των κειμένων που συνέγραψαν οι δύο αυτές υπέρμαχοι της γυναικείας χειραφέτησης δείχνει αρκετές σημαντικές αναλογίες ανάμεσα στην κουλτούρα των δύο χωρών. Μία ακόμη ενδιαφέρουσα περίπτωση, που έχει αρκετές ομοιότητες, είναι η βιογραφία της πριγκίπισσας των Παραδονάβιων Ηγεμονιών Ελένη Γκίκα ή, όπως είναι ευρύτερα γνωστή, Ντόρα ντ' Ιστρια.

Λέξεις-κλειδιά: Αλεξάνδρα Κολλοντάι, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, Ντόρα ντ' Ιστρια, Ήρις Αυδή-Καλκάνη, βιογραφία και αυτοβιογραφία, 19^{ος}-20^{ος} αιώνας

1. Εισαγωγή: σχετικά με την αποκατάσταση μιας αυτοβιογραφίας

Η Ήρις Αυδή-Καλκάνη παρουσιάζει, μέσα από τη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα ολόκληρου του κειμένου της αυτοβιογραφίας της Ρωσίδας Αλεξάνδρας Κολλοντάι (παραθέτοντας τις περικοπές, τις διορθώσεις και τις αλλαγές που η Κολλοντάι έκανε στο αρχικό της κείμενο), την εικόνα μιας γυναίκας-συμβόλου της γυναικείας χειραφέτησης στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αι., παρουσιάζοντας και μια λογοτεχνική αναπαράσταση της εποχής [Αυδή-Καλκάνη 2018: 13]. Αναφέρεται σε μια προσωπικότητα που ήρθε σε σύγκρουση με τα στερεότυπα και τις συμβάσεις, τόσο της ρωσικής κοινωνίας του 19ου αι. όσο και με τις προκαταλήψεις και τις αγκυλώσεις, οι οποίες συνέχιζαν να υπάρχουν στην αυγή του 20ού αι όχι μόνο με τη δράση της [Kollontai 1984: 75] αλλά και με το πολυποίκιλο έργο της [Κολλοντάι 1974: 77, 1975: 21, 1980: 39].

2. Αθηνά Γαϊτάνου- Γιαννιού: βίοι παράλληλοι

Αντίστοιχη δομή εντοπίζουμε και στη βιογραφία της Ελληνίδας Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού [Αυδή-Καλκάνη 1997: 55], η οποία εμφανίζεται αναλογικά να εξεγείρεται εναντίον των ρόλων, που της επεφύλασσε ως γυναίκας, η κοινωνία της Κωνσταντινούπολης, ενώ παράλληλα περιγράφεται η ιδιαίτερη συμβολή της στο εργατικό και φεμινιστικό κίνημα, όπως αυτό αναπτύχθηκε στην Αθήνα, όπου μετοίκησε, σχεδόν παράνομα, το 1911. Η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού δεν είναι τόσο γνωστή ούτε στον ελλαδικό χώρο, γιατί το αρχείο της άργησε να αξιοποιηθεί και γιατί εν μέρει έζησε στη σκιά του συντρόφου και μετέπειτα συζύγου της, που υπήρξε ένας από τους πρώτους σοσιαλιστές στην Ελλάδα, του Νίκου Γιαννιού. Παρολαντά έγραψε πολλά και αξιόλογα κείμενα και ανέπτυξε πλούσια δράση.

3. Μισόν αιώνα νωρίτερα στις Παραδονάβιες Ηγεμονίες

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένα άλλο παράδειγμα διανοούμενης, που έσπασε τις συμβάσεις και τα πρότυπα της εποχής της, όχι μόνο με το έργο της αλλά και με την ακτιβιστική της δράση: η Ελένη Γκίκα ή Ντόρα ντ' Ιστρια, πριγκίπισσα από τις Παραδονάβιες Ηγεμονίες, την οποία επίσης βιογραφεί η Ήρις Αυδή-Καλκάνη. Μ' αυτόν τον τρόπο προβάλλεται η στρατευμένη εκδοχή ενός απελευθερωτικού πατριωτισμού (είναι η εποχή που η Ελλάδα προσπαθεί να στερεωθεί ως κράτος, μετά την Ελληνική Επανάσταση του 1821) και ενός ιδιόμορφου λόγιου φεμινισμού, που εκκινεί από τα μέσα του 19ου αι. Με έναν τέτοιον τρόπο επαναπροσδιορίζεται ο ρόλος του φιλελληνισμού με κριτήριο τις αξίες: «της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας, του δημοκρατικού πολιτεύματος, της ισότητας των φύλων και της υπεράσπισης των αδυνάτων» [Αυδή-Καλκάνη 2009: 46]. Η Ήρις Αυδή-Καλκάνη προσπαθεί να ερμηνεύσει τη σιωπή που σκέπασε τη ζωή και το έργο της Ντόρας ντ' Ιστρια στην Ελλάδα κατά τον αιώνα που πέρασε, παραθέτοντας πλούσιο αρχειακό υλικό από επιστολές, φωτογραφίες, επίσημα έγγραφα κ.λπ. μεταφράζοντας εκ νέου και ανθολογώντας το έργο της.

4. Βιογραφίες γυναικών της Ίριδος Αυδή-Καλκάνη

Η Ελληνίδα βιογράφος Ίρις Αυδή-Καλκάνη γεννήθηκε στην Αθήνα το 1938, σπούδασε νομικά στην Ελλάδα και τη Γερμανία. Υπήρξε μέλος του Δ.Σ. του «Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναικας» και πρόεδρος της «Ενωσης Ελληνίδων Νομικών». Μετείχε ως ανεξάρτητος εμπειρογνώμων στην Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον εντοπισμό των εμμέσων διακρίσεων λόγω φύλου στον τομέα της εργασίας και διετέλεσε μέλος της Εθνικής Επιτροπής της UNESCO και του «Συμβουλίου Ισότητας των Φύλων». Έχει διδάξει θέματα ισότητας των φύλων στο Οικογενειακό και στο Εργατικό Δίκαιο. Έχει γράψει 4 βιογραφίες και πολλές μελέτες για την θέση της γυναικας, τις εργασιακές σχέσεις και την ιστορία του ελληνικού Δικαίου.

5. Συγκριτικές αναφορές – Συμπεράσματα

Στα βιβλία-πορτρέτα, που προαναφέρθησαν, η Αυδή-Καλκάνη στηρίζει με αρχεία (χειρογράφων, φωτογραφιών, δημοσιεύσεων, επιστολών κ.λπ.) μια αφήγηση με λογοτεχνικότητα, δίνοντας έμφαση στη στράτευση των γυναικών αυτών στα αντίστοιχα ριζοσπαστικά κινήματα της Ρωσίας και της Ελλάδας [Αβδελά, Ψαρρά 1985: 34], αλλά και στις τολμηρές επιλογές στην προσωπική τους ζωή που τις οδήγησε στη μοναξιά. Ταυτοχρόνως προβάλλει τα όρια και τα χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους της βιογραφίας και της αυτοβιογραφίας, όπως αυτά διαμορφώνονται σε διαφορετικές αλλά και τόσο συγγενείς γραμματείες.

Βιβλιογραφία

Αβδελά Ε., Ψαρρά Α. Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Αθήνα: Γνώση, 1985.

Αυδή-Καλκάνη Ι. Μια αντάρτισσα της Πόλης στην ταραγμένη Αθήνα, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού (1880–1952). Αθήνα: Ε.Λ.Ι.Α., 1997.

Αυδή-Καλκάνη Ι. Η Ντόρα ντ' Ιστρια και η Ελλάδα. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, 2009.

Αυδή-Καλκάνη Ι. Αλεξάνδρα Κολλοντάι, Η αυτοβιογραφία μιας δυναμικής Ρωσίδας επαναστάτριας και η εποχή της. Αθήνα: Γκοβόστης, 2018.

Κολλοντάι Α. Κομμουνισμός και οικογένεια. Μετάφρ. Κ.Λ. Αθήνα: Λάβα, 1974.

Κολλοντάι Α. Οικονομική και σεξουαλική απελευθέρωση της γυναίκας. Μετάφρ. Λώμη Μ. Αθήνα: Πύλη, 1975.

Κολλοντάι Α. Ο' Έρωτας των Εργατιών Μελισσών. Μετάφρ. Καραΐσκακη Τ. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 1980.

Kollontai A. Lenin at Smolny (October–November 1917) // Kollontai A. Selected Articles and Speeches. Moscow: Progress Publishers, 1984.

Alexandra Kollontai (1872–1952) and Athina Gaitanou-Gianniou (1880–1952): parallel lives. Biographies of women by Iris Avdi-Kalkani

A. Afentoulidou, N. Kontomichis-Afentoulidis

Institute of Educational Policy, Minister of Education and Religious Affairs, Athens, Greece /

National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece

annaafen@hotmail.com / nikiphoroshascome@hotmail.com

Iris Avdi-Kalkani presents portrait-books of women, such as Alexandra Kollontai and Athina Gaitanou-Gianniou, emphasizing the engagement of these women in the respective radical movements in Russia and Greece. A comparative reading of the two “biographies”, as well as of the texts written by these two advocates of female emancipation, shows several important analogies between the two countries’ culture. Another interesting case that has many similarities is the biography of Princess Elena Ghica of The Danubian Principalities or – as she is more widely known as – Dora d’ Istria.

Keywords: Alexandra Kollontai, Athina Gaitanou-Gianniou, Dora d’ Istria, Iris Avdi-Kalkani, biography and autobiography, 19th–20th century

References

- Avdela E, Psarra A.* O feminimos stin Ellada tou Mesopolemu. Athens: Gnosti, 1985.
- Avdi-Kalkani I.* Mia antartissa tis Polis stin taragmeni Athina, Athina Gaitanou-Gianniou (1881–1952). Athens: E.L.I.A., 1997.
- Avdi-Kalkani I.* I Dora d' Istria kai I Ellada. Athens: Mouseio Benaki, 2009.
- Avdi-Kalkani I.* Alexandra Kollontai, I autoviografia mias dinamikis Rosidas epanastatrias kai i epohi tis. Athens: Govostis, 2018.
- Kollontai A.* Kommounismos kai oikogeneia. Transl.: K.L. Athens: Lava, 1974.
- Kollontai A.* Oikonomiki kai sexualiki apeleutherosi tis gynaikas. Transl.: Lomi M. Athens: Pili, 1975.
- Kollontai A.* O Erotas ton Ergatiron Melisson. Transl.: Karaiskaki T. Athens: Eleutherios Tipos, 1980.
- Kollontai A.* Lenin at Smolny (October–November 1917) // *Kollontai A. Selected Articles and Speeches*. Moscow: Progress Publishers, 1984.

“Από τη Χώρα των Εν στη Χώρα του Σήμερα”: Μία σύγχρονη γλωσσική αναβίωση του πλατωνικού φιλοσοφικού μύθου

M. Ζαφειρίου, N. Ματοσσιάν

Πειραιατικό Γενικό Λύκειο Μυτιλήνης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μυτιλήνη, Ελλάδα

mazafeiriou@gmail.com / nalmat@env.aegean.gr

Το φιλοσοφικό παραμύθι ερείδεται στους δύο πυλώνες, τον αρχαίο ελληνικό μύθο και τον λόγο, διδάσκοντας στον μαθητή τη συνέχεια του ανθρώπου και του πολιτισμού του στη ροή του χρόνου. Η γλώσσα ως μέσο μεταφοράς της ευφάνταστης αρχαίας ελληνικής σκέψης από το χθες στο σήμερα, μετουσιώνει την πραγματικότητα σε σύγχρονη κατάκτηση «εκ παίδων». Η αξιοποίηση του μύθου ως παιδαγωγικού εργαλείου, «φωλιάζει» στην ψυχή και στο νου του παιδιού με τρόπο περισσότερο βιωματικό και λιγότερο διδακτικό. Από την άλλη, η οπτικοποίησή του με τη βοήθεια της επαυξημένης πραγματικότητας, συντείνει στην εκλογίκευση της φαντασίας και στη σύζευξη του μύθου με τον φιλοσοφικό λόγο.

Λέξεις-κλειδιά: φιλοσοφικός μύθος, επαυξημένη πραγματικότητα, συναισθηματική νοημοσύνη, γλωσσική αναβίωση, νεοπλατωνισμός

1. Εννοιολογική οριοθέτηση του μύθου και του λόγου

Η λέξη «παραμύθι» είναι τόσο μακρινή όσο και η ιστορία μας. Τη συναντάμε στο ομηρικό ρήμα «παραμυθέομαι-οῦμαι» με τη σημασία του ‘συμβουλεύω, παραινώ, προτρέπω’. Στα κείμενα του Ηροδότου και του Πλάτωνα εμφανίζεται με την έννοια του ‘παρηγορώ’, περισσότερο κοντινή στην έννοια του μύθου, διαφορετική, όμως, από τη σημασία της παρηγοριάς. Στον δε Θουκυδίδη με τις έννοιες του ‘πραῦνω’ και ‘μαλάσσω’, ενώ στον Ερέσσιο Θεόφραστο με τη σημασία του ‘ανακουφίζω, ελαττώνω, καταπαύω’ [Liddell, Scott 1997: 455].

Ο μύθος έρχεται να προσφέρει τις υπηρεσίες του εκεί, που η φιλοσοφική ή η επιστημονική έρευνα έχει εξαντλήσει τις δυνατότητές της και δεν μπορεί να προχωρήσει. Ορίζεται από τον W. Burkert ως «ένα παραδοσιακό παραμύθι με δευτερεύουσα, μερική αναφορά σε κάτι που έχει συλλογική σπουδαιότητα». Με τις ανεξάντλητες δυνατότητες της φαντασίας, ο μύθος καλείται να καλύψει τα γνωστικά κενά της σκέψης μέσα από την αντιπαράθεση των εννοιών της αλήθειας και των απεικασμάτων αυτής, «μύθος-εικών» [Krantz 1953: 243–245]. Μύθος και λόγος επιτελούν την ίδια λειτουργία: συνθέτουν ερμηνείες του κόσμου, κοσμοεικόνες [Κονδύλης 1991: 13], και για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό τα ίδια εργαλεία για τη διάκριση δύο επιπέδων πραγματικότητας: μεταφυσικό-ανθρώπινο κόσμο, ουσία-φαινόμενο, δέον-είναι, διάκριση πάνω στην οποία βασίζουν την οντολογία και την ηθική τους.

2. Η παιδαγωγική διάσταση του «φιλοσοφικού» μύθου

Η παιδευτική αξία των αρχαίων ελληνικών μύθων θα πρέπει να αναζητηθεί όχι τόσο στη σημασία που έχουν ή που μπορούν να πάρουν, αλλά κυρίως στο συναισθηματικό φορτίο που μεταφέρουν και στην καλλιέργεια της φαντασίας που προσφέρουν. Αδιαμφισβήτητα είναι τα ευεργετήματα του παραμυθιού ως παιδαγωγικού εργαλείου μετάδοσης της γνώσης και μετα-γνώσης του παιδιού, που αφορούν στην καλλιέργεια της φαντασίας του, στην κοινωνικοποίησή του, στην τόνωση της αυτοπεποίθησής του. Παράλληλα, δίνει κίνητρο στον δάσκαλο να γίνει πιο ενεργητικός στη μετάδοση της γνώσης με παιγνιώδη μορφή σε μια σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο φανταστικό και στο πραγματικό, στον μύθο και στον λόγο, σ’ έναν εικονικό κόσμο, που γίνεται αντιληπτός περισσότερο διαδραστικά μέσα στην τάξη από έναν μετωπικό τρόπο διδασκαλίας. Οι θεωρίες της απόκρισης του αναγνώστη (reader response theories) ερμηνεύουν την πρόσληψη του νοήματος ενός κειμένου ως αμφιδρομη κίνηση μεταξύ αναγνώστη-μύθου, όχι μόνο ως ατόμου, αλλά και ως «ερμηνευτικής κοινότητας», με ένα παιχνίδι ρόλων (play-believe game), που μετατρέπει δυνάμει τα σύμβολα του μύθου σε νόημα μέσα από την αλληλεπίδραση των μαθητών με τον δάσκαλο ως μεσολαβητή (δράση-ανάδραση).

3. Η παιδαγωγική δύναμη της επαυξημένης πραγματικότητας

Η Επαυξημένη Πραγματικότητα (Augmented Reality ή AR) είναι μια τεχνολογία που επιτρέπει στις πληροφορίες από στοιχεία αναπαραγόμενα από συσκευές υπολογιστών, όπως ήχος, γραφικά, να είναι επικαλυμμένες σε ένα ζωντανό άμεσο ή έμμεσο πραγματικό περιβάλλον σε πραγματικό χρόνο [Zhou, Duh, Billinghamurst 2008: 200], γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ του πραγματικού και του εικονικού κατά τρόπο συνεχή [Chang, Morreale,

Medicherla 2010]. Η Vuforia Engine⁴ είναι μία ευρέως χρησιμοποιούμενη πλατφόρμα για τη δημιουργία εφαρμογών AR για κινητά και ταμπλέτες. Η συγκεκριμένη πλατφόρμα ανήκει στην κατηγορία εκείνη των marker based συστημάτων Επαυξημένης Πραγματικότητας, στην οποία χρησιμοποιούνται σημάδια (markers), που περιέχουν την κωδικοποιημένη πληροφορία, την οποία αποκαλύπτει το κινητό μόλις εστιάσει επάνω στο σημάδι. Η ένταξη της AR στη συγκεκριμένη δράση, έδωσε την ευκαιρία συνεργασίας των εκπαιδευτικών με το Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου με σκοπό την ενίσχυση του περιεχομένου της διδασκαλίας τους με την ενσωμάτωση της AR στο πρόγραμμα σπουδών, προσαρμόζοντας το υλικό κατάλληλα στις αντίστοιχες ανάγκες και στα ενδιαφέροντα των μαθητών.

Η τεχνολογία της Επαυξημένης Πραγματικότητας επέτρεψε τη ζωντανή προβολή ενός φανταστικού περιβάλλοντος, της Χαμένης Ατλαντίδας, του οποίου όμως η πραγματικότητα έγινε επαυξημένη με προσθήκη πληροφοριών, αλλά και εικονικών προσώπων ή χώρων σχεδιασμένων και επεξεργασμένων πρώτα λογοποιώντας τον πλατωνικό μύθο σε μία σύγχρονη γλωσσική αναβίωση, στη συνέχεια παραδοσιακά με τον χρωστήρα των μαθητών και ψηφιακά με κινούμενη εικόνα, ήχο και χρώμα μέσα στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Η δυνατότητα συγχώνευσης του εικονικού και του πραγματικού κόσμου έδωσε τη δυνατότητα μιας πρωτόγνωρης εμπειρίας για τους μαθητές, με αποτέλεσμα να κεντρίζεται περισσότερο το ενδιαφέρον τους και να επιθυμούν να αλληλεπιδράσουν μέσα σε αυτό [Jerry, Aaron 2010].

4. Ο πλατωνικός μύθος στα ίχνη του νεοπλατωνισμού στη Ρωσία

Αφότου έκλεισε η Πλατωνική Ακαδημία των Αθηνών στα 529 μ.Χ. από τον Ιουστινιανό, μπορεί να έπαψε η διδασκαλία του «κόσμου των ιδεών», της αναζήτησης της απόλυτης αλήθειας των πραγμάτων, αλλά είχε ήδη διαγραφεί μία λαμπρή πορεία τριών τουλάχιστον αιώνων νεοπλατωνικής φιλοσοφίας. Η ιχνηλασία των κύριων νεοπλατωνιστών στην τσαρική Ρωσία, όπως ο Βλαντιμίρ Σολόβιεφ (1853–1900)⁵ και ο Νικολάι Λόσκυ, στάθηκε για τους μαθητές η αφορμή ενός «ταξιδιού στον χρόνο» μέσα από το πέρασμα της διδασκαλίας του Πλάτωνα στη Σοφιετική Ένωση και στις απαγορευτικές συνθήκες για την ευδοκίμηση των ιδεαλιστικών φιλοσοφιών⁶. Θρυαλλίδια της σκέψης τους, η μοναδικότητα του EN των νεοπλατωνιστών, που δεν έχει σχήμα και μορφή, ως τέλειον και υπερπλήρους μέσα από την ταύτισή του με την ανωτερότητα των κατοίκων της Χαμένης Ατλαντίδας. Ο πλατωνικός μύθος προσεγγίστηκε στη θέα του απόλυτου ως ύψιστου σκοπού της ανθρώπινης ζωής, που συμπίπτει με την τέλεια ευδαιμονία, την οποία βιώνουν οι Ατλαντείς της Χώρας των Ev.

5. Η παιδαγωγική δράση

Στο πλαίσιο αυτού του προβληματισμού έλαβε χώρα η παιδαγωγική δράση αποτύπωσης του μύθου του Πλάτωνα στην νέα ελληνική και ψηφιακή απόδοσή του, μία διασκευή της χαμένης Ατλαντίδας, με τη μετονομασία της σε Χώρα των Εν, μέσα από την εκλαϊκευση των νοημάτων των πλατωνικών διαλόγων Τίμαιος και Κριτίας, με αποδέκτες-δημιουργούς, τους μαθητές του κλάδου των Ανθρωπιστικών Σπουδών της Γ' Λυκείου του Πειραματικού ΓΕ.Λ. Μυτιλήνης του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

5.1. Στοχοθεσία

- Να συνειδητοποιήσουν τη διαχρονική δύναμη του μύθου από το απότερο χθες στο σήμερα ως φορέα αξιών και ιδεών. (γνωστικός τομέας)
- Να βιώσουν τις εμπειρίες των ηρώων, να συναισθανθούν και να εκλογικεύσουν τον μύθο. (συναισθηματικός τομέας)
- Να αναπτύξουν τη δεξιότητα αναπαράστασης του μύθου με εικονογράφηση, συγγραφή και ψηφιακή οπτικοποίηση του περιεχομένου και των εννοιών του. (ψυχοκινητικός τομέας)

5.2. Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Η βιωματική πρόσληψη του ΑΕ κειμένου μέσα από την ανάπτυξη ενός προσωπικού διαλόγου του μαθητή με τις αξίες του μύθου σε συνδυασμό με την ενδυνάμωση της συγκριτικής ικανότητάς του για τη διαμόρφωση προσωπικής στάσης από το απότερο χθες στο σήμερα μέσα από τις ατραπούς του φιλοσοφικού λόγου και τη βοήθεια της τεχνολογίας (θεωρίες της αισθητικής ανταπόκρισης και πρόσληψης).

5.3. Μεθοδολογικό πλαίσιο

Σύμφωνα με το μοντέλο του ρόμβου, ζητήθηκε από τους μαθητές να βρουν πληροφοριακό υλικό για τον Πλάτωνα και τους μύθους του (Γραμματισμός).

⁴ <https://library.vuforia.com/getting-started/overview.html>.

⁵ <https://amethystosebooks.blogspot.com/2013/11/blog-post.html>.

⁶ http://neoplatonicavaria.blogspot.com/p/blog-page_12.html.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη διερεύνηση του θέματος είναι η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) του φιλοσοφικού μύθου από την ολομέλεια της τάξης. Οι μαθητές χωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες έρευνας προκειμένου να συνθέσουν την εικόνα του φιλοσόφου και να παρουσιάσουν τον εν λόγω μύθο. Κλήθηκαν να συνθέσουν το παραμύθι από την αρχή μέσα από την αναγωγή του στο σήμερα. Αποδομήθηκαν και ανασυστάθηκαν για να αποδώσουν στο χαρτί το παραμύθι με αρχή, μέση και τέλος, όπως το βίωσαν και το εξέλαβαν, πρώτα εξατομικευμένα και κατόπιν ομαδοσυνεργατικά. Ο φιλοσοφικός διάλογος υπήρξε μία δραστηριότητα, μια από κοινού έρευνα, ένας νέος τρόπος κοινής κριτικής σκέψης και αναστοχασμού [Camhy 2013: 178–180]. Οι μαθητές οδηγήθηκαν σταδιακά από την αποθήκευση της γνώσης, στην παραγωγή αυτής (Knowledge making). Στη συνέχεια ο λόγος έγινε εικόνα με τον χρωστήρα των ομάδων και τον εμψυχισμό των ηρώων με τη βοήθεια της επανζημένης πραγματικότητας [Anabuki, Ishii 2007: 55–56].

Αποφασιστικό ρόλο έπαιξε η αλληλεπίδραση και η διάδραση (interaction) με τη συμμετοχή όλων στη διεξαγωγή του μαθήματος, Η τάξη είχε μεταμορφωθεί σε εργαστήριο συγγραφής του μύθου. Τη διδασκαλία του στοχασμού (teaching thinking) ακολούθησε η προσεκτική ακρόαση (listening) και η λογικότητα (reasonableness) με τελική απόληξη τη δημιουργία μιας μαθητικής ερευνητικής κοινότητας (community of enquiry) με κοινοτική υπευθυνότητα (communal responsibility) και αλληλεγγύη [Haynes 2009]. Μία τέτοιου είδους προσέγγιση αναβίωσε τη Σωκρατική Διαλεκτική με αφορμή έναν «μύθο σκέψης» [Fisher 1998: 196]. Σύμφωνα με τον εποικοδομισμό του Piaget τα παιδιά τέθηκαν στο κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας οικοδομώντας σταδιακά τη γνώση για τον κόσμο του μύθου ανάγοντάς τον – από την επανζημένη πραγματικότητα – στις πραγματικές συνθήκες ζωής (form of life).

6. Αξιολόγηση της παιδαγωγικής δράσης

Ύστερα από τη διεξαγωγή της εν λόγω δράσης διασκευής του μύθου, μοιράστηκε στους μαθητές ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις που αφορούσαν στον βαθμό κατανόησης της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και στην επίδραση, θετική ή αρνητική, της μυθοφιλοσοφίας ως δράσης και στάσης ζωής. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίον ορισμένες γνωστικές μεταβλητές επηρεάζουν την εμπειρία των μαθητών με την συγκεκριμένη τεχνολογία μέσα από την οπτικοποίηση των εννοιών, θα μπορούσε να δώσει πολύτιμες πληροφορίες για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών και εύχρηστων εφαρμογών που θα ενισχύουν την κινητοποίηση και τα οφέλη αυτών τόσο σε γνωστικό όσο και σε συναισθηματικό επίπεδο [Radu 2012: 313–314].

7. Συμπέρασμα

Ένα καλό παραμύθι δεν έχει ηλικία, γιατί έχει πολλές αναγνώσεις, πολλά επίπεδα και οπτικές προσέγγισης, που διευρύνουν ή αποκαθιστούν την αντίληψη της πραγματικότητας. Οι μαθητές ήλθαν σε επικοινωνία με την αρχαία φιλοσοφική σκέψη, την έκαναν «δική τους». Η επανζημένη πραγματικότητα αποτέλεσε ένα εργαλείο με ποικίλα οφέλη στην εκπαιδευτική και μαθησιακή διαδικασία της διδασκαλίας του πλατωνικού μύθου, αίροντας τον παραδοσιακό τρόπο μετάδοσης της γνώσης.

Βιβλιογραφία

- Burkert W. Ελληνική Μυθολογία και Τελετουργία. Δομή και Ιστορία. Μτφ.: Ανδρεάδη Η. Αθήνα: MIET, 1993.
- Camhy D. Η Διδασκαλία της Σκέψης – Η Πρακτική της Φιλοσοφίας με τα Παιδιά. Teaching Thinking – The Practice of Philosophy with Children // Θεοδωροπούλου Ε. (επιμ.). Φιλοσοφία, Φιλοσοφία είσαι εδώ; Κάνοντας φιλοσοφία με τα παιδιά. Αθήνα: Διάδραση, 2013.
- Chang G., Morreale P., Medicherla P. Applications of augmented reality systems in education // Gibson D., Dodge B. (eds.). Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2010. Chesapeake, VA: AACE, 2010. P. 1380–1385.
- Cornford F. From Religion to Philosophy. London: E. Arnold, 1912.
- Fisher R. Teaching Thinking: Philosophical Inquiry in the Classroom. London: Cassell, 1998.
- Gill C. The Genre of the Atlantis Story // Classical Philology 72, 1977. P. 287–304.
- Haynes J. Τα παιδιά ως φιλόσοφοι. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2009.
- Jerry T., Aaron C. The impact of augmented reality software with inquiry-based learning on students' learning of kinematics graph // Venkatesh Mahadevan, Tomar G.S. (eds.). ICETC 2010. 2nd International Conference on Education Technology and Computer. Shanghai: IEEE, 2010. P. V2–1–V2–5.
- Krantz W. Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας. Μτφ.: Σταύρου Θ. Αθήνα: Εκδ. Ζήτρος, 1953.
- Lesky A. Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας. Μτφ.: Τσοπανάκης Α.Γ. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1988.
- Liddell H., Scott R. Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης. Τ. ΙII. Μτφ.: Μόσχος Ξ. Αθήνα: Σιδέρης, 1997.
- Lipman M. Philosophy goes to school. Philadelphia: Temple University Press, 1988.
- Piaget J. Η Γλώσσα και η Σκέψη του Παιδιού. Μτφ.: Αβαρίτσιώτη Μ. Αθήνα: Καστανιώτης, 2001.
- Pence H.E. Smartphones, smart objects, and augmented reality // The Reference Librarian, 52 (1–2), 2010. P. 136–145.
- Radu I. Why should my students use AR? A comparative review of the educational impacts of augmented-reality // Proceedings of IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality (ISMAR). Atlanta, GA: IEEE, 2012. P. 313–314.

- Vidal-Naquet P.* Η Ατλαντίδα. Μικρή ιστορία ενός πλατωνικού μύθου. Αθήνα: Ολκός, 2006.
- Zhou F., Duh H-L., Billinghurst M.* Trends in augmented reality tracking, interaction and display: A review of ten years in ISMAR // Livingston M.A., Bimber O., Saito H. (eds.). Proceedings from ISMAR 7th IEE/ACM international symposium: Mixed and Augmented Reality. Cambridge: IEEE, 2008. P. 193–202.
- Θεοδωροπούλου Ε. (επιμ.)*. Φιλοσοφία, Φιλοσοφία είσαι εδώ; Κάνοντας φιλοσοφία με τα παιδιά. Αθήνα: Διάδραση, 2013.
- Κονδύλης Π.* Ισχύς και Απόφαση. Η διαμόρφωση των κοσμοεικόνων και το πρόβλημα των αξιών. Αθήνα: Στιγμή, 1991.
- Πελεγρίνης Θ.* Μάγοι της Φιλοσοφίας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2015.

“From the country of unique to today’s country”. A modern linguistic revival of the platonic philosophical myth

M. Zafeiriou, D. Matossian

*Experimental High School of Mytilene of University of Aegean, Mytilene of Lesvos, Greece
mazafeiriou@gmail.com / nalmat@env.aegean.gr*

The philosophical myth based on two pylons, the ancient Greek myth and the speech, “teaching” the student the continuity of man and his culture over the course of time. Language as a means of conveying the imaginative ancient Greek thought from yesterday to today, transforms reality into a modern conquest of children. Exploiting the myth as a pedagogical tool “nests” the child’s soul and mind in a more experiential and less instructive way. On the other hand, its visualization with the aid of augmented reality, contributes to the rationalization of the imagination and the coupling of the myth with the philosophical reason.

Keywords: *philosophical myth, augmented reality, emotional quality, linguistic revival, new-platonism*

References

- Burkert W.* Elliniki Mithologyia kai Teletouryia. Domi kai Istoria. Transl.: Andreadi I. Athens: MIET, 1993.
- Camhy D.* I Didaskalia tis Skepsis – I Praktiki tis Philosophias me ta Paidia. Teaching Thinking – The Practice of Philosophy with Children // Theodoropoulou E. (ed.). Philosophia, Philosophia isai edo? Kanontas philosophia me ta paidia. Athens: Diadras, 2013.
- Chang G., Morreale P., Medicherla P.* Applications of augmented reality systems in education // Gibson D., Dodge B. (eds.). Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2010. Chesapeake, VA: AACE, 2010. P. 1380–1385.
- Cornford F.* From Religion to Philosophy. London: E. Arnold, 1912.
- Fisher R.* Teaching Thinking: Philosophical Inquiry in the Classroom. London: Cassell, 1998.
- Gill C.* The Genre of the Atlantis Story // Classical Philology 72, 1977. P. 287–304.
- Haynes J.* Ta paidia os philosophi. Athens: Metaikhmio, 2009.
- Jerry T., Aaron C.* The impact of augmented reality software with inquiry-based learning on students’ learning of kinematics graph // Venkatesh Mahadevan, Tomar G.S. (eds.). ICETC 2010. 2nd International Conference on Education Technology and Computer. Shanghai: IEEE, 2010. P. V2–1–V2–5.
- Krantz W.* Istoria tis Arkhaias Ellinikis Logotekhnias. Transl.: Stavrou Th. Athens: Zitros, 1953.
- Lesky A.* Istoria tis Arkhaias Ellinikis Logotekhnias. Transl.: Tsopanakis A.G. Thessaloniki: Kiriakidi, 1988.
- Liddell H., Scott R.* Mega Lexikon tis Ellinikis Glossis. Vol. III. Transl.: Moskhos X. Athens: Sideris, 1997.
- Lipman M.* Philosophy goes to school. Philadelphia: Temple University Press, 1988.
- Piaget J.* I Glossa kai i Skepsi tou Paidiou. Transl.: Avaritsioti M. Athens: Kastaniotis, 2001.
- Pence H.E.* Smartphones, smart objects, and augmented reality // The Reference Librarian, 52 (1–2), 2010. P. 136–145.
- Radu I.* Why should my students use AR? A comparative review of the educational impacts of augmented-reality // Proceedings of IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality (ISMAR). Atlanta, GA: IEEE, 2012. P. 313–314.
- Vidal-Naquet P.* I Atlantida. Mikri istoria enos platonikou mithou. Athens: Olkos, 2006.
- Zhou F., Duh H-L., Billinghurst M.* Trends in augmented reality tracking, interaction and display: A review of ten years in ISMAR // Livingston M.A., Bimber O., Saito H. (eds.). Proceedings from ISMAR 7th IEE/ACM international symposium: Mixed and Augmented Reality. Cambridge: IEEE, 2008. P. 193–202.
- Theodoropoulou E. (ed.)*. Philosophia, Philosophia isai edo? Kanontas philosophia me ta paidia. Athens: Diadras, 2013.
- Kondilis P.* Iskhis kai Apophasi. I diamorphosi ton kosmikonon kai to provlima ton axion. Athens: Stigmi, 1991.
- Pelegrinis Th.* Mayi tis Philosophias. Athens: Ellinika Grammata, 2015.

Η Σόνια Ιλίνσκαγια και η πολιτικο-ηθική ανάγνωση των ποιητών του ελληνικού μεταπολέμου

A. Ζήρας

Πρώην Πρόεδρος της Εταιρείας Συγγραφέων Ελλάδας, Αθήνα, Ελλάδα
alexis.ziras45@yahoo.com

Η Σόνια Ιλίνσκαγια (Μόσχα, 1938) σπούδασε κλασική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ. Στη στροφή της προς την έρευνα των ελληνικών γραμμάτων συνέβαλε ο σύζυγός της, πεζογράφος Μήτσος Αλεξανδρόπουλος (1924–2008). Οι έρευνές της ακολούθησαν τρεις κατευθύνσεις: α) τις διασταυρώσεις της νέας ελληνικής με τη ρωσική λογοτεχνία του 18^{ου}–20^{ου} αιώνα, β) το έργο του Κ.Π. Καβάφη, την ποίηση του οποίου γνώρισε στο ρωσικό αναγνωστικό κοινό, γ) την πολιτική, μεταπολεμική ποίηση. Θέμα μου: Η προσδοκία της συνάντησης με τον πραγματικό ή συμβολικό Άλλο, ο τρόπος που η Σ.Ι. διάβασε τους Έλληνες ποιητές της πολυτάραχης δεκαετίας 1940–1950.

Λέξεις-κλειδιά: Σόνια Ιλίνσκαγια, Μήτσος Αλεξανδρόπουλος, ο Καβάφης στα ρωσικά, Έλληνες μεταπολεμικοί ποιητές, ελληνικός ποιητικός μοντερνισμός, πνεύμα της μεταπολεμικής εποχής

1. Εισαγωγή

Η Σόνια Ιλίνσκαγια-Αλεξανδροπούλου (Μόσχα, 1938) σπούδασε κλασική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ. Στις μεταπτυχιακές όμως έρευνές της στράφηκε προς τα σύγχρονα ελληνικά γράμματα, μελετώντας ιδιαιτέρως την ποίηση στον 20ό αιώνα. Όπως και η ίδια έχει υπογραμμίσει, τη στροφή της την οφείλει στο γεγονός ότι ο σύζυγός της, πεζογράφος Μ. Αλεξανδρόπουλος (1924–2008), εγκατεστημένος από το 1956 στη Μόσχα, τη μύησε στο ως τότε άγνωστο ή επιμέρους γνωστό πεδίο της νέων ελλήνων δημιουργών της ποίησης που εμφανίστηκαν στη δεκαετία του 1940.

2. Οι κατευθύνσεις των μελετών της

Η μια κατεύθυνση των μελετών της Ιλίνσκαγια, μετά από πολλές αρχειακές έρευνές της, αφορά στις συναντήσεις και συνομιλίες της ελληνικής με τη ρωσική λογοτεχνία στον 18ο, 19ο και 20ό αιώνα [Αθανασόπουλος 1995]. Λ.χ. ο ρωσικός συμβολισμός και ο μεταφραστής Μιχαήλ Λυκιαρδόπουλος, ο οποίος συνεργάζόταν τακτικά με το περιοδικό *O Ζυγός* [Ιλίνσκαγια 1993]. Η άλλη κατεύθυνση, αρκετά μεταγενέστερη, στην δεκαετία του '80 και εντεύθεν, της Ιλίνσκαγια, ήταν το έργο του Κ.Π. Καβάφη, που το αποκάλυψε στο ρωσικό αναγνωστικό κοινό, με την έκδοση ειδικά της Καβαφιάδας. Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι κριτικές της έρευνες με αντικείμενό τους την καθαυτό ελλαδική ποίηση 1930–1955. Η ερευνητική πρωτοτυπία της βρίσκεται στο ότι εστιάστηκε, πρώτη αυτή, στις τεχνικές, στα θέματα και προπάντων στην θητική στάση των ποιητών της δεκαετίας του '40. Άλλωστε, η μελέτη της «Η Μοίρα μιας Γενιάς. Συμβολή στη μελέτη της μεταπολεμικής πολιτικής ποίησης στην Ελλάδα», αποτελεί στην ουσία μια κριτική μονογραφία [Παπαγεωργίου 1977] που εκδόθηκε σε μια χρονική στιγμή, το 1975, όταν άρχισε να αναπτύσσεται γενικότερα το ερευνητικό ενδιαφέρον για την αποτύπωση της ταυτότητας της ελληνικής μεταπολεμικής ποίησης [Αργυρίου 1974], να συντάσσονται ειδικές ανθολογίες [Αργυρίου 1981] και να γράφονται μελέτες για τους βασικούς εκπροσώπους της ποίησης αυτής [Μαρωνίτης 1984].

3. Το κυρίως θέμα

Η εισήγησή μου για την πολιτικο-ηθική ανάγνωση των ποιητών του ελληνικού μεταπολέμου από την Σόνια Ιλίνσκαγια, παρακολουθεί τον τρόπο με τον οποίο ανέπτυξε τη σχέση ιστορίας – κοινωνικής συνείδησης και γλώσσας στους κοινωνικούς ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς (Μ. Αναγνωστάκη, Τ. Λειβαδίτη, Μιχ. Κατσαρό, Τ. Πατρίκιο, Α. Αλεξάνδρου, κ.α.) [Βελούδης 1982] αλλά και σε εκείνους που η πολιτική δεν ήταν το βασικό φίλτρο διαπόρευσης του ποιητικού λόγου τους [Καραντώνης 1976]. Διάδοχοι της σημαντικής για τα ελληνικά γράμματα γενιάς του '30, οι ποιητές αυτοί που οι περισσότεροι εμφανίζονται νεαροί ακόμα στα χρόνια της γερμανικής κατοχής [Θασίτης 1979], αθιούνται από τις χρονικές συγκυρίες και περνούν στην ποιητική τους ύλη τα βιώματα του πολέμου και στη συνέχεια του εμφυλίου, στις γραμμές του οποίου είχαν πολλές φορές μια άμεση, πρωταγωνιστική παρουσία [Βούλγαρης 2001]. Έτσι, αλλάζει εντελώς στις δικές τους δημιουργίες ο ορίζοντας της ποιητικής ηθικής. Εκεί που ήταν, στη δεκαετία του '30, ένας ορίζοντας μοναχικής και απομονωμένης από το κοινωνικό περιβάλλον απολογίας, προσανατολίζεται τώρα προς ένα πληθυντικό νόημα [Ζήρας 1982]. Και αυτό το νόημα προσπαθεί να διαφωτίσει η

Σ. Ιλίνσκαγια, επιλέγοντας ως βασικό της παράδειγμα την ποίηση του Τ. Λειβαδίτη, εξέχοντος μέλους της μεταπολεμικής ποίησης [Μαρκόπουλος 2009].

4. Συμπεράσματα

Αντικείμενο της διδακτορικής διατριβής της, που μεταφράστηκε από τα ρωσικά στα ελληνικά από τον Μ. Αλεξανδρόπουλο [Ιλίνσκαγια 1975: 11–125], είναι η πολύ ενδιαφέρουσα εξέλιξη των θεμάτων και της γλώσσας της ποίησης στο διάστημα 1930–1950. Πολλές από τις ρίζες της μεταπολεμικής ποίησης είναι ασφαλώς στην παράδοση της γενιάς του '30, (στον Γ. Σεφέρη, στον Οδ. Ελύτη, στον Γ. Ρίτσο κ.α.), δηλαδή στον μοντερνισμό της, στο πώς χρησιμοποίησε τον μύθο, στο πώς οραματίστηκε την αίσθηση του έθνους και της πατρίδας, του γηγενούς τόπου [Καρβέλης 2002]. Άλλες ρίζες της επίσης βρίσκονται στην ποίηση του Κ.Π. Καβάφη, και στην ουσία είναι οι πρώτοι αυτοί ποιητές στα σύγχρονα ελληνικά γράμματα που επηρεάστηκαν τόσο εκτεταμένα από την σοφιστική, τον διδακτισμό και προπάντων την ειρωνεία του Αλεξανδρινού [Δάλλας 1983]. Ενώ, στον πολλαπλό αυτόν συγκερασμό, αρκετές από τις ρίζες των μεταπολεμικών κατευθύνονται προς τον Κ.Γ. Καρυωτάκη, έναν ποιητή αδικημένο και αγνοημένο από τους μεσοπολεμικούς, που όμως αγαπήθηκε πολύ από τους επιγόνους της μεταπολεμικής ποίησης, καθώς αποτέλεσε παράδειγμα χειρισμού στην ποίησή του της πικρής σάτιρας και της κάθετης άρνησης, ως ηθικής στάσης [Λεοντάρης 1960].

Βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος Β. Το ποιητικό τοπίο του ελληνικού 19ου και 20ού αι. Τόμ. Β'. Αθήνα: Καστανιώτης, 1995.
- Αργυρίου Α. Η Πρώτη μεταπολεμική Γενιά // Νεοελληνικός Λόγος, 1974. Σ. 109–126.
- Αργυρίου Α. Θεματογραφία της Πρώτης Μεταπολεμικής Γενιάς. Πρακτικά του Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης. Πανεπιστήμιο Πατρών 3–5.7.1981. Τόμ. Α'. Αθήνα: Γνώση, 1982. Σ. 69–80.
- Βελούδης Γ. Η Ελληνική Λογοτεχνία στην Αντίσταση // Διαβάζω, 1982. Σ. 29–39.
- Βούλγαρης Κ. Τι απέγινε η ποίηση της ήττας // Η Αυγή, 24.4.2001.
- Δάλλας Γ. Δύο καταβολές του Καβάφη στη νεότερη ποίηση. Αφιέρωμα // Χάρτης 5–6, 1983. Σ. 701–710.
- Ζήρας Α. Το «στίγμα» της Α' Μεταπολεμικής Γενιάς // Πρακτικά του Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης. Τόμ. Α'. Αθήνα: Γνώση, 1982. Σ. 35–41.
- Θασίτης Π. 7 δοκίμια για την ποίηση. Αθήνα: Κέδρος, 1979.
- Ιλίνσκαγια Σ. Η μοίρα μιας γενιάς. Αθήνα: Κέδρος, 1975.
- Ιλίνσκαγια Σ. Μιχαήλ Λυκιαρδόπουλος. Ένας Έλληνας στο χώρο του ρωσικού συμβολισμού. Αθήνα: Κέδρος, 1993.
- Καραντώνης Α. Η ποίησής μας μετά τον Σεφέρη. Αθήνα: Δωδώνη, 1976.
- Καρβέλης Τ. Δεύτερη Ανάγνωση. Τόμ. Γ'. Αθήνα: Σοκόλης, 2002.
- Λεοντάρης Β. Ιδεολογικοί προσανατολισμοί της μεταπολεμικής ελληνικής ποίησης // Κριτική 7–8, 1960. Σ. 1–18.
- Μαρκόπουλος Γ. Η ποίηση του Τάσου Λειβαδίτη. Αθήνα: Εκάτη, 2009.
- Μαρωνίτης Δ. Ποιητική και Πολιτική Ηθική. Πρώτη Μεταπολεμική Γενιά: Αλεξάνδρου, Αναγνωστάκης, Πατρίκιος. Αθήνα: Κέδρος, 1984.
- Παπαγεωργίου Κ.Γ. Σόνιας Ιλίνσκαγια: Η μοίρα μιας γενιάς // Αντί 67, 1977. Σ.44.

Sonia Ilinskaya and her politico-moral reading of the Greek postwar poetry

A. Ziras

Former President of the Greek Authors Society, Athens, Greece.
alexis.ziras45@yahoo.com

Sonia Ilinskaya (Moscow, 1938) studied classical philology at Lomonosov University. During the sixties, her husband, the prose writer Mitsos Alexandropoulos (1924–2008), contributed to her shift to the study of Modern Greek letters. Afterward her research followed three directions: a) the intersections of modern Greek with Russian literature of the 18th–20th centuries; b) the work of C.P. Cavafy, whose poetry she introduced to the Russian reading public; c) the political, post-war Greek poetry. My theme: The post-war Greek poetry and the expectation of meeting the real or the symbolic “Other”. The convergence of social and poetic ethics and the way S.I. read the Greek poets of the turbulent 1940s–1950s.

Keywords: Sonia Ilinskaya, Mitsos Alexandropoulos, Cavafis in the modern Russian literature, Greek postwar poets, Greek poetry modernism, the spirit of postwar area

References

- Athanasopoulos V.* To poihtiko topio tou ellinikou 19ou kai 20ou ai. Vol. 2. Athens: Kastaniotis, 1995.
- Argiriou A.* I proti metapolemiki genia // Neoellinikos Logos, 1974. P. 109–126.
- Argiriou A.* Thematografia tis protis metapolemikis genias // Praktika tou A' symposiou Neoellinikis Poihesis. Panepistimio Patron 3–5.7.1981. Vol. 1. Athens: Gnosi, 1982. P. 69–80.
- Veloudis G.* I Elliniki Logotexnia stin Antistasi // Diavazo, 1982. P. 29–30.
- Voulgaris K.* Ti apeginne I poihsis tis htias // H Avgi, 24.4.2001.
- Dallas G.* Dio katavoles tou Cavafy sti neoteri poiisi. Afieroma // Xartis 5–6, 1983. P. 701–710.
- Ziras A.* To stigma tis A' Metapolemikis Genias // Praktika tou A' Symposiou Neoellinikis Poihesis, Vol. 1. Athens: Gnosi, 1982. P. 35–41.
- Thasitis P.* 7 dokimia gia tin poihsis. Athens: Kedros, 1979.
- Ilinskaya S.* I moira mias genias. Athens: Kedros, 1975.
- Ilinskaya S.* Mixail Likiardopoulos, Enas Ellinas sto khoro tou rosikou symbolismou. Athens: Kedros, 1993.
- Karantonis A.* I poihsis mas meta ton Seferi. Athens: Dodoni, 1976.
- Karvelis T.* Devteri anagnosi, Vol. 3. Athens: Sokolis, 2002.
- Leontaris V.* Ideologikoi prosanatolismoi tis metapolemikis ellinikis poihsis // Kritiki 7–8, 1960. P. 1–18.
- Markopoulos G.* I poihsis tou Tasou Leivaditi. Athens: Ekat, 2009.
- Maronitis D.* Poihtiki kai Politiki Ithiki. Proti metapolemiki Genia: Alexandrou, Anagnostakis, Patrikios. Athens: Kedros, 1984.
- Papageorgiou K.G.* Sonias Ilinskaya: I moira mias genias // Anti 67, 1977. P. 44.

Η ταξιδιωτική εμπειρία της Ρωσίας στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη

Θ. Καραγκιοζόπουλος

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα

thomaskaragk@outlook.com.gr

Ο Νίκος Καζαντζάκης ήταν από τους ανθρώπους που ταξίδεψε πολύ, παρά τις δυσκολίες που επικρατούσαν στην εποχή του. Η Ρωσία ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς προορισμούς του. Ο Καζαντζάκης μελέτησε την ιστορία, τον πολιτισμό και τη φιλοσοφία της Ρωσίας. Τις εμπειρίες και τους στοχασμούς του για αυτή την «απέραντη χώρα» κατέγραψε σε σειρές άρθρων σε περιοδικά και εφημερίδες, αλλά και στα βιβλία *Ταξίδεύοντας: Ρουσία, Τόντα-Ράμπα και Ιστορία της ρωσικής λογοτεχνίας*. Με τα ταξίδια στη Σοβιετική Ένωση έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τόπους, να ερευνήσει σε βάθος τον ρωσικό λαό και να μελετήσει ποιητές και συγγραφείς, ιστορικούς και φιλοσόφους. Τα ταξίδια του Καζαντζάκη στη Ρωσία δεν έχουν μόνο αφήγηση ταξιδιωτική, όσο ιστορική και πολιτισμική ανάλυση.

Λέξεις-κλειδιά: Ρωσία, ταξίδι, φιλοσοφία, λογοτεχνία, κοινωνία

1. Εισαγωγή

Στα ταξίδια στη Σοβιετική Ένωση ο Καζαντζάκης συμμετέχει σε πολιτικά και λογοτεχνικά συνέδρια, γνωρίζει τους πρωτοπόρους της σοβιετικής λογοτεχνίας. Έχει την ευκαιρία να γνωρίσει από κοντά τους τόπους, να ερευνήσει σε βάθος τον ίδιο τον ρωσικό λαό και να μελετήσει ποιητές και συγγραφείς, ιστορικούς και φιλοσόφους. Τα ταξίδια του Καζαντζάκη στη Ρωσία δεν έχουν μόνο αφήγηση ταξιδιωτική, όσο ιστορική και πολιτισμική ανάλυση. Προσπαθεί να γνωρίσει τον τόπο και να κατανοήσει τους ανθρώπους μέσα από την ιστορία και τα δρώμενα της εποχής. Ο Καζαντζάκης πλησιάζει την κοινωνία, την κοινωνική πραγματικότητα, ζει και συμπάσχει στην αγωνία των καθημερινών ανθρώπων, γνωρίζει τι δυσκολίες της καθημερινότητας των κομμουνιστών και γίνεται ξεκάθαρο ότι η συνύπαρξη παρελθόντος και μέλλοντος πρέπει να γίνει με μια θετική δημιουργική κρίση.

Όσο ταξιδεύει ο Καζαντζάκης, πάνει να είναι ένας επισκέπτης και γίνεται μέτοχος του ονείρου ενός λαού στον οποίο συνυπάρχουν απαίδευτοι και διανοούμενοι, το παρελθόν, το παρόν και οι προσδοκίες για ένα μέλλον διαφορετικό. Υπάρχει ταυτόχρονη δράση δυο κοινωνικών υποστάσεων. Η παλιά τσαρική Ρωσία και η νέα Σοβιετική Ρωσία. Είναι η εποχή που ο Καζαντζάκης γνωρίζει από πρώτο χέρι τις ιδέες του Λένιν, αλλά και το επαναστατικό πείραμα που εφαρμόζεται στη νεόδμητη Σοβιετική Ρωσία. Αγωνίζεται να βρει την αλήθεια ανάμεσα στο όνομα Ρωσία που περικλείει όλη την πρότερη ιστορία αλλά και τη σύγχρονη των αγώνων και των εξελίξεων.

2. Μεθοδολογία

Μελετώντας τα κείμενα που έγραψε κατά την περίοδο που ταξιδεύει στη Ρωσία και στα οποία εντοπίζεται η επιρροή από αυτήν την εμπειρία, τις επιστολές του, στις οποίες καταγράφει εντυπώσεις από τα ταξίδια του, καθώς και τη βιβλιογραφία που έχει σταθεί σε αυτήν την περίοδο της ζωής του και έχει εξετάσει το θέμα, θα επιχειρήσω να παρουσιάσω μια σύγχρονη θέαση εκείνης της περιόδου. Μέσα από τα κείμενα, όπου αποτυπώνεται η εξέλιξη της σκέψης του συγγραφέα και η οπτική του για την πρόοδο της κοινωνίας και τις πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν και αλλάζουν τον κοινωνικό χάρτη της Ρωσίας, θα φανεί πώς ο Καζαντζάκης προσλαμβάνει ότι συμβαίνει στη Ρωσία και πώς κρίνει ο ίδιος όσα παρατηρεί.

Επίσης, στο κομμάτι της εξέτασης της βιβλιογραφικής κριτικής, θα επιχειρήσω να δείξω τις κριτικές που αξιολόγησαν σωστά την ταξιδιωτική εμπειρία του Καζαντζάκη στη Ρωσία, αλλά και εκείνες που είδαν με επικριτική ματιά αυτά τα ταξίδια και τα όσα αυτά προσέφεραν στο έργο του Καζαντζάκη.

3. Συμπεράσματα

Τα ταξίδια στη Ρωσία αποτέλεσαν μεγάλο κεφάλαιο στη ζωή του Νίκου Καζαντζάκη. Στα κείμενά του συχνά χάνονται τα όρια μεταξύ πολιτικού λόγου και λογοτεχνίας. Ετσι, προκύπτει το ερώτημα: σκοπός του ήταν να μιλήσει πολιτικά, να αποδώσει με λογοτεχνικό τρόπο την πραγματικότητα ή και τα δύο; Φιλοδοξώ να απαντήσω σε αυτές τις ερωτήσεις.

Συμπερασματικά, ο Καζαντζάκης δοκίμασε τα όρια των ιδεών του στις αχανείς εκτάσεις της Ρωσίας. Κάποιες ιδέες τις ανανέωσε, ενώ κάποιες τις εγκατέλειψε οριστικά. Σε αυτό συνέβαλαν και οι συνοδοιπόροι του στα ταξίδια. Θα εξεταστούν μέσα από μια σύγχρονη ματιά οι κριτικές, τα κείμενα και, εν τέλει θα δειχτεί αυτό που ήθελε να

επικοινωνήσει ο Καζαντζάκης μέσω της αγωνίας της γραφής του, πως ο άνθρωπος, σε όποια εποχή και αν βρίσκεται, οφείλει να αγωνίζεται για να αλλάξει τον κόσμο του.

The travel experience of Russia in the work of Nikos Kazantzakis

Th. Karagkiozopoulos

National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece

thomaskaragk@outlook.com.gr

Nikos Kazantzakis was one of the people who traveled a lot, despite the difficulties that prevailed in his time. Russia was one of his most important destinations. Kazantzakis studied the history, culture and philosophy of Russia. He recorded his experiences and reflections on this "vast country" in a series of articles in magazines and newspapers, as well as in his books *Tαξιδεύοντας: Ρούσια* (*Traveling: Russia*), *Τόντα-Ράμπα* (*Tonta-Rampa*) and *Ιστορία της ρωσικής λογοτεχνίας* (*History of Russian Literature*). With his travels in the Soviet Union he has the opportunity to get to know places, to research in depth the Russian people and to study poets and writers, historians and philosophers. Kazantzakis's travels in Russia have not only a travel narrative, but also a historical and cultural analysis.

Keywords: *Russia, travel, philosophy, literature, society*

Το ΚΜΣΤ και ο ρόλος του στην οικοδόμηση ελληνορωσικού διαπολιτισμικού διαλόγου

E. Καραπούλη

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων, Κομοτηνή, Ελλάδα

ekarapouli@gmail.com

Το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Θεσσαλονίκη στεγάζει τη Συλλογή Κωστάκη, με σημαντικά έργα ρωσικής πρωτοπορίας. Το Μουσείο αναδεικνύει αφενός τον νεότερο ρωσικό πολιτισμό στην Ελλάδα και αφετέρου (και κυρίως) ασκεί εμψυχωτικό ρόλο ως προς την επίτευξη ενός πολυεπίπεδου διαπολιτισμικού διαλόγου μεταξύ του ρωσικού και του ελληνικού κόσμου.

Λέξεις-κλειδιά: Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Συλλογή Κωστάκη, Θεσσαλονίκη, μουσειολογία, διαπολιτισμικός διάλογος, πολιτισμικές σπουδές, εκπαιδευτικά προγράμματα

1. Εισαγωγή: Μουσείο και νεωτερικές αρχές

Οι νεωτερικές θεωρητικές αρχές της μουσειολογίας του 20^{ού} και 21^{ού} αιώνα, παρακολουθώντας τις επελθούσες αλλαγές στο περιεχόμενο του πολιτισμού, αναθεωρούν και αναμορφώνουν τον ρόλο και τη λειτουργία του σύγχρονου μουσείου. Σε αυτές συμπεριλαμβάνεται και το ενδιαφέρον για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά [Νίτσιου 2011: 48] και αυτό εστιάζεται αφενός στην ερμηνεία της τελευταίας, αφετέρου και σε άλλες συμμετοχικές κοινωνικές δραστηριότητες, όπως συνεργασίες με άλλους πολιτιστικούς και κοινωνικούς φορείς, εκπαιδευτικά προγράμματα, στα οποία παράγεται και εκτίθεται υλικό προερχόμενο από το κοινό, χρήση του μουσειακού χώρου από την κοινότητα για εκδηλώσεις λόγου, θεάτρου, προβολών, μουσικής. Οι δραστηριότητες αυτές, ως συμπλεκόμενες δυναμικές διεργασίες, παρέχουν στο μουσείο τη δυνατότητα πολλών φωνών και οπτικών, ώστε αυτό να υποθάλπει διαφορετικές ερμηνείες του υλικού και άυλου περιεχομένου του και όχι της μιας μονολιθικής επίσημης ερμηνείας [Τζώνος 2000: 54]. Έτσι το μουσείο εγκαταλείπει τον διδακτισμό του και στρέφεται στον επισκέπτη, στον οποίο προσδίδει νέα ταυτότητα: από παθητικό αποδέκτη του μουσειακού περιεχομένου τον καθιστά συνδημιουργό και μοιράζεται μαζί του κοινές αντιλήψεις και ενδιαφέροντα σε ένα ανοιχτό, φιλόξενο και ευχάριστο περιβάλλον [Τσαντάνογλου 2018].

2. Το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης και η Συλλογή Κωστάκη

Στο πλαίσιο της παρούσας εισήγησης εξετάζεται το ΚΜΣΤ Θεσσαλονίκης, που υπάγεται στην παραπάνω μουσειολογική αντίληψη, όπως διαφαίνεται από τους προγραμματικούς στόχους του: τη διαχείριση της Συλλογής Κωστάκη, την καταγραφή και προβολή της σύγχρονης ελληνικής τέχνης και τη δημιουργία διαλόγου μεταξύ Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών, την υποστήριξη της σύνθεσης των τεχνών και την ενίσχυση πρωτοποριακών καλλιτεχνικών προτάσεων, τη συνεργασία και δικτύωση με μεγάλους εγχώριους και ξένους πολιτιστικούς φορείς, τη χρήση εξελιγμένης ψηφιακής τεχνολογίας, την ανάπτυξη των διαδικτυακών εφαρμογών και τη δημιουργία διαδικτυακού κόμβου, τέλος, την εφαρμογή πρότυπων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων προσβασιμότητας για όλες τις κοινωνικές ομάδες [greekstatemuseum 2017].

Το ΚΜΣΤ ιδρύθηκε το 1997 στο πλαίσιο του Θεσμού της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας και λειτουργεί από το 2000 στο συγκρότημα της Μονής Λαζαριστών και συμπληρωματικά στην Αποθήκη Β1 του Λιμανιού της Θεσσαλονίκης. Φιλοξενεί εκθέσεις με τα έργα της μόνιμης συλλογής του, της Συλλογής Κωστάκη, αλλά και παράλληλες περιοδικές εκθέσεις σύγχρονης τέχνης. Διευθύντριά του από το 2006 είναι η ιστορικός τέχνης Μαρία Τσαντάνογλου, η οποία υποστήριξε το διδακτορικό της και δίδαξε στο Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, με θέμα και ερευνητικό αντικείμενο τα έργα της Ρωσικής Πρωτοπορίας. Η Συλλογή Κωστάκη απαρτίζεται από 1277 έργα και αντιπροσωπεύει όλες τις περιόδους και τάσεις της Ρωσικής Πρωτοπορίας και σχεδόν όλους τους καλλιτέχνες της [Τσαντάνογλου 2018: 12–22]. Από μόνη της είναι πρωτοποριακή, γιατί περιέλαβε τα έργα απευθείας από τους ίδιους τους καλλιτέχνες και το άμεσο περιβάλλον τους και τα διέσωσε από την καταστροφή και τη λήθη. Ο Γιώργος Κωστάκης συνέλεγε από έντσικτο έργα της ρωσικής αβανγκάρντ επί τρεις δεκαετίες, επηρεασμένος από την επαναστατική τόλμη των δημιουργών της και από τους συμβολισμούς και τη βαθιά πνευματικότητα των έργων τους, διακρίνοντας τη σχέση τους με τη βυζαντινή τέχνη, που οφείλεται στις μορφολογικά επίπεδες, υπέρλογες και συμβολικά ισχυρές χριστιανικές μορφές των βυζαντινών εικόνων [Αυλωνίτου 2018: 225]. Επέστρεψε από τη Μόσχα στην Ελλάδα το 1977, αφήνοντας στην Πινακοθήκη Τρετιακόφ σημαντικό μέρος της συλλογής του. Το 2008 η οικογένειά του δώρισε το αρχείο του στο ΚΜΣΤ. Έτσι αυτό ανέλαβε το ρόλο του μεγαλύτερου κέντρου έργων Ρωσικής Πρωτοπορίας εκτός Ρωσίας και ένα πιλοτικό εγχείρημα διαπολιτισμικής προβολής της ρωσικής πρωτοπορίας διεθνώς.

Συγχρόνως αφενός μετέτρεψε τη Θεσσαλονίκη, πόλη άμεσα συνδεδεμένη με τη Βυζαντινή ιστορία και τέχνη, σε έδρα ενός από τα σημαντικότερα μουσεία μοντέρνας τέχνης στην Ευρώπη [Κρασνιάσκαγια 2018: 6–10]. Αφ' ετέρου άλλαξε άρδην το τοπίο στην εγχώρια πολιτιστική πολιτική, με την ίδρυση Μουσείων Σύγχρονης Τέχνης στα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και στο επίπεδο της μελέτης της Ευρωπαϊκής Ιστορίας της Τέχνης του 20ού αιώνα, γεγονός που ενέπλεξε καλλιτέχνες και εκπαιδευτικούς θεσμούς, εγχείρημα επίσης εξόχως πρωτοποριακό.

3. Οι δραστηριότητες του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης

A. Εικαστικές / Τμηματικές Εκθέσεις έργων των Συλλογών του

Ακολουθώντας τη νεωτερική αρχή περί συνεργασίας με πολιτιστικούς και κοινωνικούς φορείς, το ΚΜΣΤ δημιουργεί ένα δίκτυο διάχυσης του περιεχομένου του με συνεργαζόμενα ελληνικά και ξένα μουσεία, τα οποία συνδιοργανώνονται και φιλοξενούν θεματικές εκθέσεις με έργα των Συλλογών τους και συναφές αρχειακό υλικό. Στο πλαίσιο αυτό συχνά ανταλλάσσονται έργα⁷. Στην Ελλάδα το δίκτυο αυτό περιλαμβάνει την Αθήνα, την Πάτρα, την Καλαμάτα, τη Λάρισα, το Ρέθυμνο, την Καβάλα, την Αμφιλοχία, ενώ στο εξωτερικό τη Βενετία, το Τορίνο, τη Βιέννη, το Παρίσι, το Σαντανέρ, την Οττάβα, τη Ρίγα, τη Φρανκφούρτη, την Κωνσταντινούπολη.

Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο της νεωτερικής εκπαιδευτικής του πολιτικής, διοργανώνει παράλληλες εκδηλώσεις με θεματική των έργων της ρωσικής πρωτοπορίας: ημερίδες, συνέδρια, αφιερώματα στο ρωσικό πολιτισμό και ιστορία, λογοτεχνικές αναγνώσεις, μουσικές ή θεατρικές βραδιές, συναυλίες με έργα κλασικά ή χορωδιακά, κινηματογραφικές προβολές και παράλληλες εκθέσεις σύγχρονων καλλιτεχνών, τα έργα των οποίων συνομιλούν με αυτά των ρώσων πρωτοπόρων⁸. Στις εκθέσεις γίνονται ξεναγήσεις από τους επιμελητές και συνεργάτες του ΚΜΣΤ. Τις πλαισιώνει κατάλογος έργων που εκδίδεται ειδικά, για την υλοποίηση του οποίου συχνά συνεργάζονται ξένοι εκδοτικοί οίκοι και επιμελητές-ιστορικοί τέχνης⁹. Για την ευρύτερη διάχυση του περιεχομένου των εκθέσεων αξιοποιούνται πολυμεσικές εφαρμογές, δημιουργούνται ιστοσελίδες και ψηφιακοί τεχνολογίες και η δημιουργία διαδικτυακού κόμβου εντάσσεται στη στοχοθεσία του. Για το σκοπό αυτό αξιοποίησε Ευρωπαϊκά Προγράμματα και κοινοτικά και κρατικά κονδύλια. Για τη διοργάνωση των παραπάνω εκδηλώσεων συνεργάζεται με άλλους πολιτιστικούς θεσμούς και Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, Σχολές Καλών Τεχνών, θεσμικούς φορείς, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, Υπουργεία, ξένες Πρεσβείες και Προξενεία. Αξιοποιεί δε την αφορμή επετείων, αδελφοποιήσεων, ετών αφιερωμένων σε εορτασμούς, για να επιτύχει τις παραπάνω συνεργασίες και να επιτελέσει τον πολιτιστικό του ρόλο.

B. Καλλιτεχνικός Διάλογος / Σύνθεση Τεχνών / Πρωτοποριακές καλλιτεχνικές προτάσεις

Υλοποιώντας τον προγραμματικό στόχο του για τη σύνθεση των τεχνών, το ΚΜΣΤ διασυνδέεται με Σχολές Καλών Τεχνών, Αρχιτεκτονικής και με καλλιτεχνικά εργαστήρια της χώρας. Η σχέση του με αυτές άπτεται και της διδακτικής των εικαστικών τεχνών και της Ιστορίας της Τέχνης. Προκαλεί διακαλλιτεχνικούς διαλόγους με έλληνες και ξένους εικαστικούς, δασκάλους και φοιτητές. Συχνά τους καλεί στο χώρο του και εμψυχώνει τη δημιουργία έργων εικαστικών, κινηματογραφικών ή εγκαταστάσεις μέσα στο Μουσείο¹⁰. Συνεργάζεται με τον Οργανισμό του Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης και με την κρατική τηλεόραση¹¹ και είναι παρόν σε όλες τις διοργανώσεις των Biennale.

C. Εκπαιδευτικά Προγράμματα

Αντιλαμβανόμενο τον εκπαιδευτικό του ρόλο, το ΚΜΣΤ υλοποιεί εκπαιδευτικά προγράμματα όλων των ηλικιών, συνεργαζόμενο με μουσειοπαιδαγωγούς, και εφαρμόζει πρότυπα προγράμματα προσβασιμότητας για όλες τις κοινωνικές και ευαίσθητες ομάδες. Στο πλαίσιο των εγχώριων περιοδικών εκθέσεών του διοργανώνει εκπαιδευτικά εργαστήρια με παιδαγωγική στόχευση και δημιουργικές απασχολήσεις, αξιοποιώντας ψυχαγωγικά και δημιουργικά την επίσκεψη στο Μουσείο¹². Κατά τη διάρκεια των εκθέσεων διανέμονται στους επισκέπτες μαθητές κατάλογοι των έργων· άλλωστε η είσοδος στο Μουσείο είναι ελεύθερη για παιδιά κάτω των 12, εκπαιδευτικούς, φοιτητές και ΑΜΕΑ. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η εμπλοκή του ΚΜΣΤ στη διεξαγωγή Μαθητικών Καλλιτεχνικών Αγώνων

⁷ Χαρακτηριστικές οι εκθέσεις: «Μαλέβιτς: ο Επαναστάτης της Ρωσικής Τέχνης» και «Χτίζοντας την Επανάσταση: Αρχιτεκτονική και Τέχνη στη Ρωσία 1915-1935» και οι διαδρομές τους. Η πρώτη: Αμστερνταμ (Stedelijk) – Λονδίνο (Tate Modern) – Βόνη (Bundeskunsthalle) – Θεσσαλονίκη (Λαζαρίστες) (2013–2014), η δεύτερη: Θεσσαλονίκη – Λονδίνο (Royal Academy of Arts) – Μαδρίτη, Βαρκελώνη (Caixa) – Βερολίνο (Martin Gropius Bau) – Μόσχα (Schusev State Museum) (2008–2011).

⁸ Στην πρόσφατη έκθεση για την Λιουμπόβ Ποπόβα φωτογραφίες της Μαρίας Χουλάκη συνδιαλέγονται με έργα της Συλλογής.

⁹ Χαρακτηριστικές οι συνεργασίες με τον Skira για την έκθεση «Ρωσική Πρωτοπορία: Αριστουργήματα της Συλλογής Κωστάκη» σε Βενετία και Τορίνο (2015) και με τον DuMONT για την τιτλοφορούμενη «Φως και Χρώμα στη Ρωσική Πρωτοπορία» της Φρανκφούρτης (2005).

¹⁰ Χαρακτηριστικές οι εκθέσεις «Future Revisited» του Anatoly Shuravlev, «Έμπνευση: ρωσική πρωτοπορία. Εργαστήριο νέων καλλιτεχνών στο ΚΜΣΤ» (2017), «Τυπώματα» του Στίβεν Αντωνάκου (2016) και «Nikita Alexeev – Πλατωνικός Έρως» (2015).

¹¹ Καρπός συνεργασίας τους το ντοκιμαντέρ για τον Γκούσταβ Κλούτσις (2007) όπου συμμετείχε και η Λεττονική Τηλεόραση.

¹² Χαρακτηριστικά τα προγράμματα της έκθεσης «Οταν ο Σαγκάλ έμαθε να πετάει» (2004).

Ζωγραφικής¹³. Εφαρμόζοντας, τέλος, την καταστατική αρχή για τη διασύνδεσή του με τις επιστήμες, το ΚΜΣΤ συνεργάζεται με επιστημονικά ιδρύματα ελληνικά και ξένα, με σκοπό την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων θετικού προσανατολισμού¹⁴.

Δ. Θέατρο / Συνεργασία με το ΚΘΒΕ

Ακολουθώντας τη νεωτερική αρχή περί πολλαπλών ερμηνειών του περιεχομένου του, το ΚΜΣΤ συνεργάζεται με το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος. Καρπός της συνεργασίας τους είναι παραστάσεις εμπνευσμένες σκηνογραφικά ή δραματουργικά από το Μουσείο, που πραγματοποιούνται στις θεατρικές αίθουσες του ΚΘΒΕ, της Μονής Λαζαριστών και συνεργαζόμενων περιφερειακών δήμων, όπως των Καλαμαριάς, Σταυρούπολης, Παύλου Μελά, Αμπελοκήπων. Στο πλαίσιο της κοινής τους εκπαιδευτικής πολιτικής δίνονται ειδικές μαθητικές παραστάσεις¹⁵.

4. Συμπεράσματα

Συντασσόμενο πλήρως με τις νεωτερικές μουσειολογικές αρχές, το ΚΜΣΤ αποτελεί πρεσβευτή του ρωσικού πολιτισμού στον ελληνικό και ευρωπαϊκό και, σε γόνιμη διάδραση μαζί του, γίνεται φορέας επικοινωνίας και συνδημιουργίας.

Ο ρωσικός πολιτισμός γίνεται αφορμή, ώστε το Μουσείο, αναδιατυπώνοντας τον ρόλο του δέκτη και στοχεύοντας στη δραστικότητα, να κινητοποιήσει νέες αντιδράσεις από το κοινό, νέες ερμηνείες, δημιουργίες, σχέσεις με το μουσείο και το περιεχόμενό του.

Συγχρόνως, συνεπές ως προς το καταστατικό του, μετά τη σύσταση του διευρυμένου μουσειακού οργανισμού MOMus, προβάλλει τη μοντέρνα και σύγχρονη τέχνη, τη φωτογραφία, τις πειραματικές τέχνες και τη γλυπτική, με όρους νεωτερικότητας, εντός Ελλάδας και διεθνώς.

Βιβλιογραφία

Αυλωνίτου Ζ. Συλλέκτης και συλλογή, μια αδιαίρετη ενότητα: Η περίπτωση του συλλέκτη και της συλλογής Γιώργου Κωστάκη. Διδακτορική διατριβή. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2018.

Desvallées A., Maïresse F. (επιμ.). Βασικές έννοιες Μουσειολογίας. ICOM, 2014.

Nítsovou P. Μουσειολογική θεωρία και ιδεολογική της χρήση σε αφηγήματα μουσείων. Εφαρμογή σε τρία παραδείγματα. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. & Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2011.

Krasavíáskaya K. Θεσσαλονίκη. Συλλογή Γιώργου Κωστάκη. Restart. Θεσσαλονίκη, 2018.

Tζώνος Π. Μουσείο και Νεωτερικότητα. Αθήνα: Παπασωτηρίου, 2000.

Tσαντάνογλου M. Ο συλλέκτης και η διαδρομή της συλλογής του: ο Γιώργος Κωστάκης, η συλλογή και το αρχείο της ρωσικής πρωτοπορίας στο ΚΜΣΤ. Θεσσαλονίκη-Συλλογή Κωστάκη-Restart. Θεσσαλονίκη, 2018.

Tσαντάνογλου M. Το Μουσείο του αύριο είναι εδώ. Θεσσαλονίκη, 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.blod.gr/lectures/to-mouseio-tou-ayrio-einai-edo/>.

¹³ Σε συνεργασία με την Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας (2007) διοργάνωσε την έκθεση «Φως, Ουρανό, Θάλασσα, Γη» με 120 διακριθέντα έργα, που ταξίδεψε σε Αθήνα και Καλαμάτα.

¹⁴ Κύκλος εκθέσεων του ΚΜΣΤ, σε Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Πάτρα και στο Σαντανέρ Ισπανίας, συμπαραγωγή με το Ίδρυμα Μποτίν, ήταν «Το Σύμπαν της Ρωσικής Πρωτοπορίας. Τέχνη & Εξερεύνηση του Διαστήματος 1900–1930» (2010–2011). Η έκθεση διασυνέδεσε τέχνη, επιστήμη και εκπαίδευση. (Ισπανία – Ευγενίδιο Ίδρυμα Αθηνών – Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών). Στο πλαίσιο αυτό και η συνεργασία με το Κέντρο «Νόησις» για τη φωτογραφική έκθεση του ελληνικής καταγωγής Ρώσου κοσμοναύτη Φιόντορ Γιουρτσίχιν και η παρουσίαση: «Η εμπειρία από την περιπλάνη στο διάστημα» (2019).

¹⁵ Ενδεικτικά για τις 4 τελευταίες θεατρικές περιόδους, οι παραστάσεις: «Ο μεγαλοπρεπής κερατάς» του Φερνάν Κρομλένκ (2019–2020), παράλληλα με την εικαστική έκθεση «Φόρμα. Χρώμα. Χώρος» της Λιουμπόβ Ποπόβα. Μέρος της είναι τα σκηνογραφικά έργα και οι μακέτες της Ποπόβα για τη ρωσική παράσταση του 1922. Στα εγκαίνια πραγματοποιήθηκε περφόρμανς του ΚΘΒΕ, σε κείμενα του Δανιήλ Χαρμς με τίτλο «Ζωή σαν έργο τέχνης». Η κωμωδία «Η Εξέγερση της Μύτης», των Γκόγκολ και Χαρμς (2018–2019) στο Δημοτικό Θέατρο Καλαμαριάς, «Μελίνα Μερκούρη». Η «Ρώσικη Επανάσταση», σε δραματουργία και σκηνοθεσία του Τσέζαρις Γκραουζίνις (2017–2018) στο Βασιλικό Θέατρο. Η παράσταση συνδιαλεγόταν με την έκθεση «Η μνήμη της Επανάστασης. Σύγχρονοι Έλληνες Εικαστικοί – 100 χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση», που ταξίδεψε σε Αθήνα και Λάρισα. Τέλος, «Η Κωμωδία του Αυτόχειρα», του Νικολάι Έρντμαν (2015–2016) στο Βασιλικό Θέατρο.

Για όλες τις υποσημειώσεις χρησιμοποιήθηκαν οι σύνδεσμοι των ιστότοπων του ΚΜΣΤ και του ΚΘΒΕ Θεσσαλονίκης: <https://www.greekstatemuseum.com/kmst/museum/index.html> και <https://www.ntng.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=1>.

The State Museum of Modern Art in Thessaloniki and its role in building Greek-Russian intercultural dialogue

E. Karapouli

Ministry of Education, Komotini, Greece

ekarapouli@gmail.com

The State Museum of Contemporary Art in Thessaloniki houses the Kostaki Collection, with important works of Russian avant-garde. The Museum emerges on one hand the modern Russian culture in Greece and on the other (importantly) plays an animating role in achieving a multilevel intercultural dialogue between the Russian and Greek worlds.

Keywords: *State Museum of Contemporary Art, Kostaki Collection, Thessaloniki, museology, cultural studies, educational programmes*

References

- Avlonitu Z. Sylektis ke syllogi, mia adiereti enotita: I periptosi ke i syllogi tu G. Kostaki. Doctoral dissertation. Ioannina: University of Ioannina, 2018.
- Desvallées A., Mairesse F. (eds.). Vasikes arhes Musiologias. ICOM 2014.
- Nitsiu P. Musiologiki theoria ke ideologiki hrisi tis se afigimata musion. Efarmogi se 3 paradigmata. Doctoral dissertation. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki & University of Western Macedonia, 2011.
- Krasnyaskaya K. Thessaloniki. Syllogi G. Kostaki. Restart. Thessaloniki, 2018.
- Jonos P. Musio ke Neoterikotita. Athens: Papasotiriou, 2000.
- Tsantsanoglu M. O syllektis ke i diadromi tis syllogis tu: o G. Kostakis i syllogi ke to arhio tis rosikis protoporrias sto KMST. Thessaloniki- Syllogi Kostaki-Restart. Thessaloniki, 2018.
- Tsantsanoglu M. To Musio tu avrio ine edo. Thessaloniki, 2019. Available at: <https://www.blod.gr/lectures/to-mouseio-tou-ayrio-einai-edo/>.

«Τα Καραγκιόζικα» του Βασίλη Ρώτα. Καραγκιόζης σατιρικός και ιδεολογικά στρατευμένος

Θ. Κουτσογιάννης, I. Tresorukova

Φιλόλογος, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα / Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Μόσχα, Ρωσία
thankoutsogianis@gmail.com / itresir@mail.ru

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσουμε «Τα Καραγκιόζικα» του Β. Ρώτα από διπλή σκοπιά: τόσο ως κείμενα θεατρικά όσο και ως κείμενα πολιτικά, που σχολιάζουν την πολιτική κατάσταση της Ελλάδας την εποχή που γράφτηκαν, και χαρακτηρίζονται από έντονο πολιτικό χρώμα. Ο Ρώτας, ένθερμος υποστηρικτής του λαϊκού θεάτρου, αξιοποιεί τους κώδικές του, δανείζεται από το κατ' εξοχήν ελληνικό θέατρο σκιών τους βασικούς χαρακτήρες-πρόσωπα και εμπλουτίζει τα κείμενά του με ήρωες δικής του επινόησης αλλά και άλλα πρόσωπα της κοινωνικής, πνευματικής και πολιτικής ζωής της εποχής. Τα κείμενα διέπονται από έντονο πολιτικό, κοινωνικό και αντιμπεριαλιστικό στοιχείο, αντανακλώντας το πολιτικό κλίμα της Μεταπολεμικής Ελλάδας μέσα από την ιδεολογική οπτική του συγγραφέα τους και με όπλο το καυστικό χιούμορ και τη σάτιρα, δάνειο από τον Καραγκιόζη, αναδεικνύοντας τον ιδεολογικό ορίζοντα του συγγραφέα τους.

Λέξεις-κλειδιά: Ρώτας, θέατρο, Καραγκιόζης, Καραγκιόζικα, θέατρο σκιών, λαϊκό θέατρο

1. Εισαγωγή

Ο Βασίλης Ρώτας (Χιλιομόδι Κορινθίας, 1889 – Αθήνα, 1977) αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση διανοούμενου και είναι ιδιαίτερα γνωστός για το θεατρικό, κριτικό και μεταφραστικό του έργο. Αντιλαμβανόταν το θέατρο ως μέσο για την πνευματική και ιδεολογική καλλιέργεια των λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων. Στο ιδεολογικό αυτό πλαίσιο, πέρα από το πλούσιο συγγραφικό του έργο – ιδιαίτερα γνωστά είναι τα θεατρικά του κείμενα και οι μεταφράσεις του Σαιζπηρ – δημοσιεύει στον Τύπο κατά την Μεταπολεμική περίοδο «Τα Καραγκιόζικα». Πρόκειται για αυτοτελείς σύντομες κωμῳδίες, όπου ο Καραγκιόζης χρησιμοποιείται ως θεατρικός ήρωας-πρωταγωνιστής σε ρόλους που δεν ταυτίζονται με εκείνους των γνωστών λαϊκών δημιουργών του μπερντέ. Χρησιμοποιεί τον Καραγκιόζη ως έκφραση του λαϊκού πνεύματος σε ρόλους όμως έξω από τους αισθητικούς και ιδεολογικούς άξονες των παραδοσιακών παραστάσεων. Η σχέση του Ρώτα με το λαϊκό θέατρο σκιών είναι βιωματική και διαρκής. Ανάγεται χρονικά στα παιδικά του χρόνια όπου όχι μόνο παρακολουθούσε παραστάσεις αλλά και έπαιζε Καραγκιόζη στους συνομήλικους του, ενώ και αργότερα ως αιχμάλωτος στη Γερμανία κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο έγραφε κείμενα για το θέατρο σκιών [Καραγιάννης 2008: 80]. «Τα Καραγκιόζικα» συνιστούν μια τελείως διαφορετική περίπτωση αξιοποίησης του ελληνικού λαϊκού θεάτρου σκιών μέσα στο σύνολο της συγγραφικής του παραγωγής. Συνιστούν μια σαφή αντίληψη του τρόπου με τον οποίο έβλεπε το θέατρο του Καραγκιόζη και έμμεσα αναδεικνύουν τις ιδεολογικές και αισθητικές του αρχές σχετικά με τον γενικότερο ρόλο του λαϊκού θεάτρου ως φορέα ψυχαγωγίας των μαζών. Ταυτόχρονα αποτυπώνουν με ενάργεια την διαρκή και συνεπή παρουσία του συγγραφέα τους στον πνευματικό και πολιτικό στίβο ως πνευματικού δημιουργού.

2. Μεθοδολογία

Το υλικό που παρουσιάζεται προέκυψε από την μελέτη και κριτική ανάλυση των κειμένων του συγγραφέα σε συνδυασμό με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας. Ο στόχος είναι να αναδείξει πως «Τα Καραγκιόζικα» αποτελούν μια τελική πρόταση του Ρώτα για τον τρόπο που μπορεί να αξιοποιηθεί το λαϊκό θέατρο του Καραγκιόζη στην σύγχρονη εποχή ως όπλο για την πολιτική αφύπνιση και συνειδητοποίηση του λαού.

3. Αποτελέσματα

Η άποψη του Ρώτα για τον Καραγκιόζη φαίνεται να διαμορφώνεται σταδιακά και επηρεάζεται από δυο βασικούς παράγοντες: αφενός την ιδιαίτερη αγάπη του προς τη λαϊκή παράδοση και αφετέρου από την ιδεολογική του θέση για τον κοινωνικό ρόλο του λαϊκού θεάτρου γενικότερα, η οποία καθορίζει και την οπτική του για τον Καραγκιόζη. Οι παιδικές και νεανικές μνήμες διαμορφώνουν αντίστοιχα και μια θετική στάση, η οποία όμως θα παραχωρήσει σταδιακά τη θέση της σε πιο κριτική ματιά απέναντι στη λαϊκή αυτήν τέχνη. Αναγνωρίζει την συμβολή του στην ψυχαγωγία του νεοέλληνα, τον θεωρεί έκφραση της νεοελληνικής πραγματικότητας, βρίσκει όμως φτωχό το θέαμα και εξαιρώντας τα τραγούδια των παραστάσεων θεωρεί την τέχνη στατική, ξεπερασμένη και μάλλον συντηρητική [Ρώτας 1963: 30–31].

Αυτή η αντιφατική, σε μια πρώτη ανάγνωση θέση του, εξηγείται από τον ιδεολογικό – αριστερό – προσανατολισμό του, στον οποίο υποτάσσει και τους ήρωες του μπερντέ. Παρά, λοιπόν, την αρνητική του θέση απέναντι στο θέαμα επιλέγει να χρησιμοποιήσει τους ήρωες του θεάτρου σκιών στα δικά του κείμενα, να αξιοποιήσει τα στοιχεία εκείνα που ο ίδιος έβλεπε ότι μπορούσαν να λειτουργήσουν στη δημιουργία μιας άμεσης σχέσης με το κοινό. Ως θεατρικός συγγραφέας είχε αξιοποιήσει ήδη στοιχεία σε θεατρικά του κείμενα και πριν από «Τα Καραγκιόζικα» (π.χ. στα έργα του «Το πιάνο», «Οι γραμματιζούμενοι», «Ο ήρωας» ανιχνεύονται αντίστοιχες εμφανείς επιρροές), που φανερώνουν την πολύ καλή γνώση των κωδίκων και της γλώσσας του θεάτρου του Καραγκιόζη [Χατζηπανταζής 2018: 440–451].

Στα «Καραγκιόζικα» κάνει ένα βήμα παραπάνω: γράφει θεατρικούς διαλόγους που παραπέμπουν ευθέως στο θέατρο σκιών. Όμως δεν θέλει να γράψει ιστορίες για τον μπερντέ με τον τρόπο των λαϊκών δημιουργών ούτε ιστορίες που να κινούνται στο ρεπερτόριο του Καραγκιόζη, αφού ιδεολογικά και αισθητικά δεν φαίνεται να ταυτίζεται με αυτόν. Ήθελε να αξιοποιήσει την λαϊκή θυμοσοφία, το χιούμορ, τη σάτιρα και τους κοινωνιότυπους του μπερντέ για να γράψει λαϊκό θέατρο. Αυτό άλλωστε υπαινίσσεται και ο τίτλος της έκδοσης των κειμένων. Δεν γράφει ιστορίες για τον Καραγκιόζη αλλά «καραγκιόζικες» ιστορίες. Επί της ουσίας στρέφεται στον Καραγκιόζη όχι από αισθητική ή ιδεολογική ταύτιση με το θέατρο σκιών αλλά περισσότερο τον ελκύει η λαϊκότητα του θεάματος.

Στα «Καραγκιόζικα» αποτυπώνεται μέσω της γραφής η άπονη του για την πολιτική διάταση και τον ρόλο του θέατρου. Ο λαϊκός ήρωας ως πρωταγωνιστής γίνεται ο απόλυτα συνειδητοποιημένος Έλληνας, κόντρα στην παραδοσιακή θεατρική ταυτότητα του Καραγκιόζη που γνωρίζουμε. Κατά κάποιο τρόπο στα κείμενα αυτά συμπυκνώνονται οι θεωρητικές απόψεις του Ρώτα για τον χαρακτήρα του θεάτρου και επιχειρεί να τον «εκσυγχρονίσει» εντάσσοντάς τον στο προσωπικό του ιδεολογικό πλαίσιο. Ο Ρώτας, ως θεατράνθρωπος και ως αριστερός διανοούμενος προβάλλει έναν τελείως διαφορετικό τρόπο αξιοποίησης όχι του παραδοσιακού θεάτρου σκιών, αλλά των σκηνικών τύπων του θέατρου αυτού. Χρησιμοποιεί και αξιοποιεί τον Καραγκιόζη ως λαϊκό βίωμα και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο περιεχόμενο και στον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει αυτός στην ιδεολογική αφύπνιση του θεάτρη όχι όμως με τα παραδοσιακά του χαρακτηριστικά.

Οι ήρωες των κωμαδιών του ταυτίζονται κατ’ όνομα με τους τύπους του θέατρου σκιών, κρατούν κάποια χαρακτηριστικά τους ως κοινωνιότυποι αλλά απέχουν από εκείνους του μπερντέ. Ταξικά ο Καραγκιόζης του Ρώτα ανήκει στα λαϊκά στρώματα, εμφανίζεται ιδεολογικά συνειδητοποιημένος και άμεσα ή έμμεσα υποδεικνύει στο κοινό την στάση που πρέπει να πάρει απέναντι σε πολιτικά ή μη πρόσωπα και ιδεολογίες και ως τέτοιος μπορεί να εκφράσει με το καυστικό του χιούμορ, τη σάτιρα και το τραγούδι του τον συνειδητοποιημένο λαό και παράλληλα κρίνει, προτρέπει, νουθετεί. Στον αντίποδα του Καραγκιόζη – λαού – κινούνται τα πρόσωπα της εξουσίας, όπως ο Πασάς, ο Βεληγκέκας και άλλοι από την πινακοθήκη του παραδοσιακού ρεπερτορίου ή πλασμένοι από τον συγγραφέα, που υφίστανται την ανελέητη κριτική του Καραγκιόζη.

Επί της ουσίας εμπνεόμενος από το σατιρικό πνεύμα και τον χιούμορ του παραδοσιακού θέατρου δημιουργεί έναν διαφορετικό – εξελιγμένο – θεατρικό τύπο Καραγκιόζη. Μπορούν έτσι οι θεατρικές του ιστορίες να διαβαστούν ως πολιτικά – θεατρικά – χρονογραφήματα, με την έννοια ότι γράφονται με κάποια περιοδικότητα στον Τύπο και συμπυκνώνουν αρκετά χαρακτηριστικά του χρονογραφικού ύφους, όπως ο σκωπτικός, κριτικός και συνάμα – έμμεσα – παραινετικός χαρακτήρας. Ταυτόχρονα και ως σύντομες ιστορίες πολιτικής κριτικής με άμεσο στόχο τον κοινωνικό και πολιτικό προβληματισμό του αναγνώστη ή θεάτρη.

Ο συγγραφέας τους τα προόριζε για τη θεατρική σκηνή και όχι για τον μπερντέ [Ιωαννίδης 2016: 284]. Έχουν παρασταθεί ελάχιστες φορές, γιατί πιθανότατα ο επικαιρικός χαρακτήρας των περισσότερων και ο φορτισμένος από το ιδεολογικό κλίμα της εποχής λόγος του περιορίζει την πρόσληψη από τον σύγχρονο θεατή.

4. Συμπεράσματα

Θα ήταν λάθος να αντιμετωπίσουμε «Τα Καραγκιόζικα» με τους σκηνικούς, αισθητικούς και γλωσσικούς όρους του παραδοσιακού ελληνικού θέατρου σκιών. Δεν ανήκουν στην κατηγορία αυτή ούτε ως κείμενα ούτε ως φιλοσοφία. Ούτε φυσικά και η πρόθεση του συγγραφέα τους ήταν να γράψει κείμενα για τον Καραγκιόζη. Σαφώς θέλει να γράψει κείμενα με τον Καραγκιόζη πρωταγωνιστή. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι με τα κείμενα αυτά συνεχίζει τον ιδεολογικό αγώνα του μέσω του θεάτρου, που είχε ξεκινήσει πριν το 1940 και συνεχίστηκε κατά την περίοδο της κατοχής και της αντίστασης, αλλά και στην Μεταπολεμική περίοδο. «Τα Καραγκιόζικα» είναι η συνέχεια της προσπάθειας που χαρακτηρίζει το σύνολο σχεδόν της παραγωγής του για ιδεολογική αφύπνιση, πολιτική συνειδητοποίηση και πνευματική ανάταση του λαού. Συνιστούν επί της ουσίας μια πρόταση για έναν καινούργιο ρόλο που θα μπορούσαν να παίξουν οι ήρωες του μπερντέ όχι μόνο πίσω από το φωτισμένο πανί αλλά και στο πάλκο της σκηνής από ζωντανούς ηθοποιούς. Αποτελούν ως θεατρική πρακτική και ως θεωρητική άπονη το επισφράγισμα της πολύχρονης σχέσης του Ρώτα τόσο με τον Καραγκιόζη όσο και με το λαϊκό θέατρο. Ταυτόχρονα δίνουν μια άμεση εικόνα του πνευματικού – ιδεολογικού αγώνα του συγγραφέα τους, μέσα από την αριστερή οπτική, για την πολιτική συνειδητοποίηση του λαού.

Βιβλιογραφία

- Ιωαννίδης Γ. Ο Καραγκιόζης στην “Τρίτη διάσταση”. Απόπειρες μεταφοράς του θεάτρου σκιών από τον μπερντέ στο πάλκο του σύγχρονου ελληνικού θεάτρου // Μορφακίδης Μ., Παπαδοπούλου Π. Θέατρο σκιών. Αυλη πολιτιστική κληρονομιά. Γρανάδα: Κέντρο Βυζαντινών, Κυπριακών και Νεοελληνικών σπουδών, 2016. Σ. 275–291.
- Καραγιάννης Θ., Κομνηνέλλη Α. (επιμ.). Αφιέρωμα Βασίλης Ρώτας // Μανδραγόρας 38, 2008. Σ. 74–105.
- Ρώτας Β. Καραγκιόζ – μπερντές, καθρέπτης νεοελληνικής πραγματικότητας // Θέατρο 10, 1963. Σ. 30–31.
- Ρώτας Β. Τα καραγκιόζικα. Τ. Α', Β', Γ', Δ'. Αθήνα: Επικαιρότητα, 1996.
- Ρώτας Β. Θέατρο και γλώσσα. Τ. Α' και Β'. Αθήνα: Επικαιρότητα, 1986.
- Χατζηπανταζής Θ. Ρωμαίικος Συβολισμός. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2018.
- Χατζηπανταζής Θ. Διάγραμμα ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2014.

«Karagkiozika» of Vassilis Rotas. Karagkiozis satirical and ideologically engaged

Th. Koutsoyannis, I. Tresorukova

*Philologist, Thessaloniki, Greece / Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
thankoutsogiannis@gmail.com / itresir@mail.ru*

The skill of this paper is to examine “Karagkiozika” by Vassilis Rotas as theatrical and political texts, which comment on the political situation in Greece at the time they were written, while they have rather strong political color. V. Rotas, a staunch supporter of the popular theater, exploits his codex, borrows from the predominantly Greek shadow theater the main characters-persons and enriches his texts with heroes of his own conception as well as other persons of the social, spiritual and political life. The texts are full of strong political, social and anti-imperialist elements and reflect the political climate in Greece after the Second World War through their author’s ideological perspective. Thus, different details, caustic humor and satire, loaned from Karagkiozis, make a picture of their author.

Keywords: *Rotas, theater, Karagkiozis, Karagkiozika, shadow theater, folk theater*

References

- Ioannidis G. O Karagkiozis stin “Triti diastasi”. Apories metaforas tou theatrou skion apo ton berde sto palko tou sinkhronou ellinikou theatrou // Morfakidis M., Papadopoulou P. Shadow Theater. Unmaterial cultural heritage. Granada: Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, 2016. P. 275–291.
- Karayannis Th., Komninelli A. (eds.). Afieroma Vasilis Rotas //Mandragoras 38, 2008. P. 74–105.
- Rotas V. Karagkioz – berdes, kathreptis neoellinikis pragmatikotitas //Theatro 10, 1963. P. 30–31.
- Rotas V. Ta karagkiozika. Vols. 1–4. Athens: Epikerotita, 1996.
- Rotas V. Theatro ke glossa. Vols. 1–2. Athens: Epikerotita, 1986.
- Khatzipandazis Th. Romeikos Sivolismos. Heraklion: Panepistimiakes ekdoseis Kritis, 2018.
- Khatzipandazis Th. Diagramma istorias tou neoellinikou theatrou. Heraklion: Panepistimiakes ekdoseis Kritis, 2014.

«Η αλήθεια είναι πράξη»; Η φιγούρα του Πόντιου Πιλάτου στο έργο του Γιώργου Θεοτοκά και του Μιχαήλ Μπουλγκάκοφ

A.M. Λάκκα

Πανεπιστήμιο της Σορβόννης, Παρίσι, Γαλλία
catherinemarielakka@gmail.com

Ο Γιώργος Θεοτοκάς και ο Μιχαήλ Μπουλγκάκοφ εξέφρασαν παρόμοιες σκέψεις πάνω σε ζητήματα μεταφυσικής, ηθικής και πολιτικής ενώ αμφότεροι προσέγγισαν τη φιγούρα του Πόντιου Πιλάτου, ο πρώτος στην *Αργώ* και στο μονόπρακτο δράμα *Πέφτει το βράδυ*, ο δεύτερος στο *Μαιτρ και τη Μαργαρίτα*. Στην παρούσα ανακοίνωση καλούμαστε να περιγράψουμε την προσέγγιση του επιτρόπου της Ιουδαίας απ' τους δύο συγγραφείς, να καταδείξουμε τους παρεμφερείς προβληματισμούς τους πάνω στην έννοια του χρέους του συγγραφέα και της ελευθερίας, αλλά και να διερωτηθούμε σχετικά με την κοσμοθεωρία τους.

Λέξεις-κλειδιά: Θεοτοκάς, Μπουλγκάκοφ, Πόντιος Πιλάτος, μεταφυσική, πολιτική

1. Οι αναπαραστάσεις του Πόντιου Πιλάτου στα έργα του Θεοτοκά και του Μπουλγκάκοφ

Στις 23 Μαρτίου 1940, ο Γιώργος Θεοτοκάς σημειώνει στο ημερολόγιό του ότι σκοπεύει να γράψει ένα θεατρικό «γύρω στη μορφή του Ποντίου Πιλάτου» [Θεοτοκάς 2005: 127]. Στις 13 Νοεμβρίου 1941, το θεατρικό έχει γραφτεί, επηρεασμένο από «διάφορα ονειροπολήματα πολύ παλιά που εκφράζονται και σε μια σελίδα της *Αργώς*» [Θεοτοκάς 2005: 316]. Πρόκειται για ένα επεισόδιο που τοποθετείται λίγο πριν το τέλος της *Αργώς*, όπου ο μεγαλύτερος γιος του Νοταρά, ο Νικηφόρος, συναντάει στο Παρίσι τον κομμουνιστή Δαμιανό Φραντζή και τον ρωτάει «τι εστίν αλήθεια;» [Θεοτοκάς 1936: 127]. Η απάντηση του Φραντζή είναι άμεση και ξεκάθαρη: «Ο Ιησούς αποκρίθηκε! [...] Μα όχι με τα λόγια. Πέρα από ένα σημείο τα λόγια δεν επαρκούν πια, τα λόγια σβήνουν, τα λόγια γίνονται στάχτη, κ' οι αλήθειες οι καμωμένες από λόγια» [Θεοτοκάς 1936: 127]. Ωστόσο, ο Νικηφόρος επιμένει σε μια διατύπωση του ορισμού της αλήθειας, αναγκάζοντας το Φραντζή να απαντήσει: «Η αλήθεια είναι Πράξη» [Θεοτοκάς 1936: 128]. Αργότερα, ο Νικηφόρος συλλογίζεται πως κανένας λαός δεν πρόκειται ποτέ να συγχωρήσει τον Πόντιο Πιλάτο [Θεοτοκάς 1936: 129].

Όπως και ο Θεοτοκάς, έτσι και ο Μπουλγκάκοφ επηρεάστηκε από τη φιγούρα του επιτρόπου της Ιουδαίας. Το πρώτο πράγμα που μαθαίνουμε για τον ήρωα του σπουδαιότερου έργου του, *Ο Μαιτρ και η Μαργαρίτα*, το Μαιτρ, είναι ότι βρίσκεται στην ψυχιατρική κλινική «εξαιτίας του Πόντιου Πιλάτου» [Μπουλγκάκοφ Α 1991: 230]. Καθώς προχωράμε προς το τέλος του μυθιστορήματος, καταλαβαίνουμε πως τα τέσσερα κεφάλαια που παρεμβάλλονται στην κύρια αφήγηση και περιγράφουν τη σύλληψη και εκτέλεση του Ιησού, καθώς και τις ενοχές του Πόντιου Πιλάτου, προέρχονται από το ανέκδοτο μυθιστόρημα του Μαιτρ, το οποίο έκαψε όταν του είπαν πως δεν πρόκειται να εκδοθεί. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Βολάντ, «τα χειρόγραφα δεν καίγονται» [Μπουλγκάκοφ Β 1991: 123] και, εφόσον το μυθιστόρημα του Μαιτρ εξακολουθεί να υπάρχει, μπορεί να συγχωρήσει, μέσω του λόγου, τον Πόντιο Πιλάτο και να του χαρίσει την ελευθερία. Οι ενοχές του Πόντιου Πιλάτου για την καταδίκη του Ιησού περιγράφονται έντονα, καθώς τον βλέπουμε να κλαίει στον ύπνο του και να ηρεμεί μόνο με την υπόσχεση του Ιησού ότι δε θα τον ξεχάσει [Μπουλγκάκοφ Β 1991: 176].

Και ο Θεοτοκάς εξετάζει το ζήτημα των ενοχών στο μονόπρακτό του που τελικά δεν ονομάζει *Λυκόφως* αλλά *Πέφτει το βράδυ*. Εκεί, όπως και στο μυθιστόρημα του Μπουλγκάκοφ, ο Πόντιος Πιλάτος βιώνει ενοχές για την καταδίκη του Ιησού αλλά και αναρωτιέται κατά πόσο ήταν ηθική [Θεοτοκάς 1966: 13]. Και στις δύο περιπτώσεις, ο επίτροπος της Ιουδαίας προσπαθεί να πείσει τον εαυτό του πως η υπόθεση είναι μικρής σημασίας, καθώς στο *Πέφτει το βράδυ* σχολιάζει: «Μεταξύ μας, νομίζω ότι ο Ναζωραίος είχε μια μεταφυσική διάθεση αξιοπρόσεχτη, χωρίς βέβαια καμία καλλιέργεια» [Θεοτοκάς 1966: 14]. Αντίστοιχα, στο *Μαιτρ και τη Μαργαρίτα*, προσπαθεί να πείσει τον εαυτό του πως ο Ιησούς δεν ήταν τίποτα παραπάνω από ένας «τρελός φιλόσοφος» [Μπουλγκάκοφ Β 1991: 155].

Το μυθιστόρημα του Μπουλγκάκοφ ολοκληρώνεται με την συγχώρεση του Πόντιου Πιλάτου από το συγγραφέα, το Μαιτρ, που τον εξιλέωσε μέσα απ' το έργο του ενώ η *Αργώ* επίσης τελειώνει με μια έμμεση αναφορά στο επεισόδιο της Καινής Διαθήκης, αυτή τη φορά μέσα απ' τα μάτια του Μανόλη Σκυριανού. Διαβάζουμε: «Η αιματωμένη εικόνα του Υιού του Ανθρώπου σπαρταρούσε μες σ' ένα ξεχείλισμα στοργής και χαράς. «Γιατί σκοτώνουν, Κύριε; Γιατί τιμωρούν; Γιατί είμαι τόσο μοναχός; Γιατί όλη αυτή η δυστυχία;» «Κάνε το χρέος σου», είπε το όραμα. Ο κόσμος γέμισε γαλήνη» [Θεοτοκάς 1936: 184]. Εντοπίζουμε κι εδώ ένα όραμα καθώς και τη μετάθεση από το μεταφυσικό στον υλικό κόσμο – ο «Υιός του Θεού» γίνεται «Υιός του Ανθρώπου» – η οποία υπάρχει και στο

τέλος του *Maiτρ και της Μαργαρίτας*, όπου ο μοναδικός άνθρωπος που μπορεί να σώσει τον Πόντιο Πιλάτο είναι ένας θνητός, ο Μαιτρ. Γίνεται, έτσι, φανερό ότι η φιγούρα του Πόντιου Πιλάτου, παρότι αρχικά χρησιμοποιείται ως κομμάτι στοχασμών που παραπέμπουν σε κλασικά μεταφυσικά ερωτήματα («Υπάρχει Θεός;», «Η συγχώρηση έρχεται από το Θεό;», «Η αλήθεια ορίζεται από το Θεό;»), καταλήγει, και στα δύο μυθιστορήματα, να είναι απόλυτα συνυφασμένη με τις πράξεις των θνητών ανθρώπων και, συγκεκριμένα, με την ηθική που υπάρχει ή όχι σε αυτές.

2. Θεμελιώδη ερωτήματα και τρόποι ερμηνείας

Οπως επισημαίνει ο Δημήτρης Τζιόβας, μέχρι τον πόλεμο του 1940, ο Θεοτοκάς «πλειοδοτεί υπέρ του νέου, ενώ μετά τον πόλεμο στρέφεται όλο και περισσότερο προς τις ρίζες» [Τζιόβας 2011: 47]. Γραμμένη ανάμεσα στο 1931 και το 1935, η *Αργώ* σαφώς περιέχει ορισμένα ζητήματα που θα απασχολήσουν το συγγραφέα στα επόμενα έργα του, σχετικά κατά βάση με τη θρησκευτικότητα, αλλά αυτά δεν παρουσιάζονται παρά σε μια πρωταρχική μορφή όπου κυριαρχεί ακόμη το πνεύμα της νεοτερικότητας. Τα τρία αδέρφια Νοταρά μοιάζουν να ενσαρκώνουν διαφορετικά πολιτικά πιστεύων, όπως και οι χαρακτήρες του Μπουλγκάκοφ. Και στις δύο περιπτώσεις, η αφήγηση ισορροπεί ανάμεσα στο «παλιό» και στο «νέο» και στο κατά πόσο μπορούν να συνυρπάξουν.

Και στις δύο περιπτώσεις, οι ήρωες καλούνται να κάνουν ηθικές επιλογές που επηρεάζουν έντονα τον περίγυρό τους: ακροβατώντας ανάμεσα στην παραδοσιακή, χριστιανική μεταφυσική και στη δική της ερμηνεία της αλήθειας και της ηθικής και στις ανάγκες ενός κόσμου απτού που είναι υπό διαμόρφωση, τόσο ο Θεοτοκάς όσο και ο Μπουλγκακόφ προβάλλουν αυτούς τους προβληματισμούς τους στη φιγούρα του Πόντιου Πιλάτου. Ο επίτροπος της Ιουδαίας μοιάζει να ενσαρκώνει όλα τα ηθικά προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίσει ένας άνθρωπος καθώς ισορροπεί ανάμεσα στο τι είναι ηθικά σωστό και με βάση ποια μεταφυσική εξουσία, αυτή του θεοποιημένου Καίσαρα ή αυτή ενός Θεού, και στο πώς η ηθική μεταφράζεται σε πράξη ή σε μη πράξη. Με το να υπογράψει τη θανάτωση του Ιησού, ο Πόντιος Πιλάτος συναινεί, κατά κάποιον τρόπο, στο να περάσει το υπόλοιπο της ζωής του βιώνοντας ενοχές, καθώς βρίσκεται αντιμέτωπος με την έννοια της ηθικής.

Τόσο ο Θεοτοκάς όσο και ο Μπουλγκακόφ προτείνουν τρόπους εξιλέωσης: για τον πρώτο, η εξιλέωση έρχεται όντως μέσα απ' την ηθική πράξη, απ' την ηθική ως στάση ζωής, που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο του Μανόλη Σκυριανού αλλά και μέσα απ' την αληθινή γραφή του Αλέξη Νοταρά ενώ για το δεύτερο, η εξιλέωση μπορεί να επέλθει μονάχα μέσα απ' τη γραφή και, συγκεκριμένα, απ' τη γραφή της αλήθειας. Τίθεται έτσι κι ένα ερώτημα γύρω από το χρέος του συγγραφέα: δεδομένου ότι αμφότεροι οι συγγραφείς αντιμετώπισαν λογοκρισία, ο Θεοτοκάς από το καθεστώς του Μεταξά [Θεοτοκάς 2005: 141] και ο Μπουλγκακόφ από τη σοβιετική λογοκρισία [Boulgakov 1989: 24], μπορούμε να προτείνουμε με ασφάλεια ότι η έννοια της ελευθερίας του λόγου παίζει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στη διατύπωση των προβληματισμών τους γύρω από την ηθική και την πολιτική.

3. Συμπεράσματα

Μπορούμε να καταλήξουμε με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι τα έργα του Θεοτοκά και του Μπουλγκακόφ περιέχουν πολλά κοινά σημεία αναφοράς. Ο Πόντιος Πιλάτος είναι ένα απ' αυτά τα σημεία και χρησιμοποιείται για να εκφράσουν και οι δύο συγγραφείς τους προβληματισμούς τους σχετικά με την έννοια της ηθικής, του χρέους του συγγραφέα και της αλήθειας.

Βιβλιογραφία

Θεοτοκάς Γ. Αργώ (2 τόμοι). Αθήνα: Εστία, 1933 και 1936.

Θεοτοκάς Γ. Τετράδια Ημερολογίου (1939–1953). Αθήνα: Εστία, 2005.

Μπουλγκάκοφ Μ. Ο Μαιτρ και η Μαργαρίτα (2 τόμοι). Αθήνα: Θεμέλιο, 1991.

Τζιόβας Δ. Ο μύθος της γενιάς του '30. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία. Αθήνα: Πόλις, 2011.

Boulgakov M. Lettres à Stalin. Malakoff: Solin, 1989.

“Action is the only truth”? The figure of Ponce Pilate in the works of Yiorgos Theotokas and Mikhail Bulgakov

A.M. Lakka

Sorbonne University, Paris, France

catherinemarielakka@gmail.com

The figure of Pontius Pilate captured the imagination of 20th-century writers Yiorgos Theotokas and Mikhaïl Bulgakov, as shown in the former's novel *Argo* and the one-act

play *Night is Falling*, and in the latter's *The Master and Margarita*. Inspired by Pontius Pilate, they posed similar questions regarding politics, ethics, and metaphysics. In our paper, we shall try to demonstrate how these questions are asked in regard to the figure of Pilate and how both writers express their thoughts concerning the concept of moral obligation and the debt of the author.

Keywords: *Theotokas, Bulgakov, Pontius Pilate, metaphysics, politics*

References

- Theotokas Y. Argo* (2 vols.). Athens: Estia, 1933 and 1936.
Theotokas Y. Tetradi Imerologiou (1939–1953). Athens: Estia, 2005.
Bulgakov M. O Maitre kai i Margarita (2 vols.). Athens: Themelio, 1991.
Tziovas D. O mithos tis genias tou 30. Neoterikotita, ellinikotita kai politismiki ideologia. Athens: Polis, 2011.
Boulgakov M. Lettres à Stalin. Malakoff: Solin, 1989.

Αρκαδία στον ρωσικό κόσμο; Κάποιες σκέψεις για το Βουκολικό είδος και την πραγματικότητα

Φ.Π. Μανακίδου

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα

fmanakid@helit.duth.gr

Ο ορισμός του Βουκολικού ή Ποιμενικού είδους μας διαφεύγει από την πρώτη του γνωστή εμφάνιση του είδους στον Θεόκριτο. Το σύνολο της βουκολικής/ποιμενικής λογοτεχνίας που ακολούθησε τον Έλληνα βουκολικό ποιητή κατ' εξοχήν όχι μόνον έλαβε υπόψη της τα ποιήματά του, αλλά στην πραγματικότητα ερμηνεύεται ως “unbroken tapestry of textual interdependence with ever-renewed declarations of visionary independence or transcendence” [Hubbard 1998: 17]. Παρόλα αυτά, οι βασικές αρχές και τα ιδιαίτερα στοιχεία του είδους που ονομάζουμε Βουκολικό ή Ποιμενικό παραμένουν ακόμα ένα ανοικτό ζήτημα συζήτησης και αντιλογίας στην κριτική, και αυτό ιδιαίτερα επειδή οι καλλιτεχνικές αντιλήψεις για το είδος παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στη μορφή, τις ιδέες και την κοσμοθεωρία.

Μια πολύ σημαντική προσέγγιση επιχειρήθηκε από τον W. Empson στο έργο του *Some versions of Pastoral* (1935), ο οποίος εξήγησε το Ποιμενικό είδος ως την επιδίωξη να γίνει το σύνθετο το απλό: το Ποιμενικό είδος πέτυχε “to imply a beautiful relation between rich and poor, ... to make simple people express strong feelings... in learned and fashionable language” [Empson 1935: 11]. Επιπρόσθετα, ο Empson επέμενε ότι οι κοινωνικές χρήσεις και σχέσεις αποτελούν τη βάση των καλλιτεχνικών δημιουργιών, τόνισε την ενοποίηση κοινωνική δύναμη και συνέδεσε το λογοτεχνικό ύφος με την εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα. Η άποψή του είναι ότι η ανθρώπινη έκφραση εξαρτάται από τις συνθήκες της, με άλλα λόγια «η λογοτεχνία είναι ένα κοινωνικό γίγνεσθαι». Κατά την άποψή του το “Pastoral process” είναι ικανό να οδηγήσει κάποιον στη συνειδητοποίηση των ορίων του, στην επίγνωση των περιορισμών του. Καθώς αποδέχεται ότι η κοινωνία διαιρείται σε τάξεις, ο Empson ισχυρίστηκε ότι το παραδοσιακό Pastoral συμφιλιώνει τις τάξεις. Σε αυτές τις παρατηρήσεις πολλοί άλλοι μελετητές (όπως οι R. Poggiali, P. Alpers and E.A. Schmidt) πρόσφεραν πολλές αποχρώσεις και προοπτικές που αναδεικνύουν τις αμφιλογίες και τις αντιφάσεις του είδους.

Σε διάφορά τη ρωσική λογοτεχνία, οι αναγνώσεις που έκανε ο Poggiali στα έργα του Γκόγκολ *Ta arχontika ton palioύ kairoύ* (1835) και του Τολστόι *Oikogeneiaκή eντυχία* (1858, δημ. 1859) ως ρωσικές εκδοχές του είδους πρόσφεραν μία διαφορετική προσέγγιση του ποιμενικού.

Η παρούσα εισήγηση σκοπεύει 1) να αναθεωρήσει τις διεισδυτικές παρατηρήσεις του Poggiali σχετικά με τα συγκεκριμένα έργα λαμβάνοντας υπόψη κάποια επανερχόμενα μοτίβα του θεοκρίτειου ποιητικού κόσμου και 2) να αξιοποιήσει κάποιες παρατηρήσεις του Vladimir Nabokov στο έργο του *Lectures on Russian Literature* (1981, ελλην. μτφρ. 2020) πάνω στο έργο του Γκόγκολ *Νεκρές Ψυχές*, οι οποίες μπορούν να διαβαστούν ως «αρκαδικά» στοιχεία σε αυτό το «επικό ποίημα σε πρόζα» (κατά τα λόγια του ίδιου του Γκόγκολ).

Σε αυτήν την έρευνα το έργο του Τσέχοφ *Τρεις αδελφές* μπορεί να ιδωθεί ως συμπληρωματική διερεύνηση της βουκολικής εικονοποίας και παράδοσης που συμβάλλει στην ανάδειξη της νοοτροπίας των ηρώων. Θα δειχθεί ότι οι επιλεγμένες περιπτώσεις ρωσικών έργων επιβεβαιώνουν τόσο το “Pastoral process” του Empson ως στενά συνδεδεμένο με την πραγματικότητα όσο και την πίστη του Ναμπόκοφ στην καλλιτεχνική ατομικότητα και στις συγκεκριμένες προτεραιότητες του συγγραφέα, ο οποίος σε τελική ανάλυση παραμένει η sine qua non δύναμη για την αναδιαμόρφωση και ανανέωση της λογοτεχνικής παράδοσης και των αντίστοιχων συμβάσεών της.

Βιβλιογραφία

Empson W. Some versions of pastoral. London: Chatto & Windus, 1935.

Hubbard T.K. The Pipes of Pan: Intertextuality and Literary Filiation in the Pastoral Tradition from Theocritus to Milton. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.

How much of *Arcadia* in Russian world? Some thoughts on Bucolics and reality

F.P. Manakidou

Democritus University of Thrace, Komotini, Greece

fmanakid@helit.duth.gr

Defining Bucolics and Pastoral is lurking since the first known to us appearance of the genre in Theocritus. The bulk of pastoral literature following the Greek bucolic poet par excellence not only takes into consideration his poems but actually has been interpreted as an “unbroken tapestry of textual interdependence with ever-renewed declarations of visionary independence or transcendence” (Hubbard 1998, 17). Nevertheless, the main principles and specific features of the genre, conceived either as Bucolic or Pastoral, still remain an ongoing issue of discussion and controversy among critics even more because artistic conceptions of the genre display a great variety in form, ideas and world view.

An influential approach has been W. Empson's *Some versions of Pastoral* (1935). He saw in Pastoral the pursuit of putting the complex into simple: Pastoral genre achieved “to imply a beautiful relation between rich and poor, ... to make simple people express strong feelings... in learned and fashionable language” (1935, p. 11). Additionally, one main point he stressed was how social usages and relations work as the basis for artistic creations. He highlighted the unifying social power and connected literary style and social realities. His idea is that human expression is bound up in its circumstances, in other words that “literature is a social process”. In his view, the *Pastoral process* is able to make one conscious of his limitations, of knowing his boundaries. By accepting that society is divided into classes he claimed that traditional Pastoral reconciles classes. Still, R. Poggiali, P. Alpers and E.A. Schmidt replies to Empson's remarks on Pastoral rightly offered more nuances and perspectives for the controversies and ambiguities of the particular genre.

When it comes to Russian literature, Poggiali's readings of Gogol's *The Old World's Landowners* (Старосветские помещики 1835) and Tolstoy's *Domestic happiness* (Семейное счастье, written 1858, edited 1859) seen as Russian versions of the genre open a different approach of pastoralism.

The present paper will venture 1) to revisit Poggiali's insightful remarks on pastoralism in the above mentioned two works by taking into account some recurrent motifs in Theocritus' poetic world; 2) to benefit from some remarks made by Vladimir Nabokov's (in his *Lectures on Russian Literature*) on Gogol's *Dead Souls* which can be read as 'Arcadian' elements in this 'epic poem in prose' (according Gogol).

In this investigation Chekhov's *Three sisters* could be seen as a complimentary exploration of bucolic imagery and tradition at work in the depiction of the heroes' mentality. It will be shown that the chosen reading cases confirm both Empson's *pastoral process* seen in close contact with reality and Nabokov's belief in artistic individuality and priorities of the author who after all remains the *sine qua non* force for remodeling and refreshing literary tradition and conventions.

References

- Empson W. Some versions of pastoral. London: Chatto & Windus, 1935.
Hubbard T.K. The Pipes of Pan: Intertextuality and Literary Filiation in the Pastoral Tradition from Theocritus to Milton. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.

Ο αφορισμός, η απόδοσή του και οι βρικόλακες σε ανέκδοτους Νομοκανόνες, μεσαιωνικά κείμενα και λειτουργίες

Στ. Μουζάκης

Αθήνα, Ελλάδα

stelmouzakis@hotmail.gr

Ο αφορισμός ως επιτίμιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, και το εξ αυτού άλιωτο λείψανο αποτελεί τη βασική αιτία της δημιουργίας των δοξασιών για τους βρικόλακες. Η ύπαρξη άλιωτων λειψάνων, αυτής της μορφής, οδήγησε στο να επιληφθεί κατά τον 15ο αι. τον ζητήματος το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η επισήμανση και ερμηνεία αυτών υπεισέρχεται στους Νομοκάνονες και τα δημοτικά τραγούδια. Από τον 17ο–18ο αι. οι ιεράρχες προχωρούν σε αφορισμούς κοσμικών και για προσωπικές υποθέσεις όπως προίκες, κληρονομιές, με την καταβολή σχετικού αντιτίμου, και ταυτόχρονα εντείνεται η δημιουργία ευχών για τη λύση του αφορισμού.

Λέξεις-κλειδιά: Βρικόλακες, αφορισμός, εξωεκκλησιασμός, άλιωτα σώματα, Νομοκάνονες, δημοτικά τραγούδια, λειτουργίες, εξαφορισμός

1. Εισαγωγή

Το επιτίμιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ο αφορισμός και το ευρισκόμενο εξ αυτού του λόγου άλιωτο λείψανο, αποτελεί τη βασική αιτία της δημιουργίας των δοξασιών για τους βρικόλακες. Το διαμέσου του εκκλησιαστικού αφορισμού ευρισκόμενο άλιωτο λείψανο θεωρείται ως βρικόλακας [Μουζάκης 1987: 157–162], έχει δηλαδή περάσει η ψυχή του θανόντος στα χέρια του διαβόλου. Από τον 12–14ο αι. χρησιμοποιείται ο αφορισμός πολύ συχνά για τη συμμόρφωση του κρινόμενου σε εκκλησιαστική απόφαση, κληρικού ή λαϊκού. Η ύπαρξη άλιωτων λειψάνων, αυτής της μορφής προκάλεσε την ανάπτυξη των σχετικών δοξασιών για τους βρικόλακες και οδήγησε στο να επιληφθεί του θέματος κατά τον 15ο αι. το Οικουμενικό Πατριαρχείο [Αραμπατζόγλου 1933: 97].

2. Μεθοδολογία

Το παλαιότερο κείμενο όπου αναφέρονται οι βρικόλακες και εμφανίζονται οι δοξασίες για την ύπαρξη, αλλά κυρίως για την αντιμετώπισή του φαινομένου, είναι οι αποκρίσεις στις ερωτήσεις τις οποίες υπέβαλε ο ιερέας Γεώργιος ο Δραζίνος κατά το 1438, στον μεγάλο πρωτοσύγκελο του πατριαρχείου Κωνσταντινούπολεως και ιεράρχη Ιωάσαφ [Παπαδάκης 1976: 146]. Άλλωστε κοινός ήταν ο φόβος όλων των Ορθοδόξων Ελλήνων για τον αφορισμό, για τον οποίο δεν υπάρχει εκκλησιαστικό τυπικό απόδοσής του, γιατί αν αφοριστεί κάποιος εγκαταλείπεται από την οικογένειά του αλλά και από τον κοινωνικό του περίγυρο: «ὅποιος συνέρχεται καὶ συμψάλλει μὲ τὸν ἀφορισμένον ἡ εἰς ἐκκλησίαν ἦ εἰς ὁσπίτιον καὶ αὐτὸς ἀφορίζεται» [Ιερομόναχος Ιάκωβος 2000: 787–788].

Ο αφορισμός μαζί με τον εξωεκκλησιασμό, διαμόρφωσαν μια έντονη εκκλησιαστική παράδοση η οποία πέρασε και στην θρησκευτική εικονογραφία. Ανάμεσα στις απεικονίσεις της Δευτέρας Παρουσίας, όπου απεικονίζεται η Κόλαση, συμπεριλαμβάνεται και η μεταθανάτια τιμωρία των αμαρτωλών [Ξιόδουλος 2012]. Οι παραστάσεις αυτές, με τη φιλολογική παράδοση, θα αναπτυχθούν και θα δώσουν, κυρίως στη δυτική τέχνη θαυμάσια έργα, όμως θα περιοριστούν, τελικά, στα επτά θανάσιμα αμαρτήματα. Αντίθετα στην ανατολική τέχνη, επεκτείνονται και εικονογραφούνται χωριστά στους χώρους των εκκλησιών [Μαδεράκης 1978: 185–236], ήδη από τον 12ο αιώνα [Πανσελήνου 1987–1988: 148–157], εμφανίζοντας μια ιδιαίτερα πλούσια εξατομίκευση των ανθρώπινων αμαρτημάτων. Παραστάσεις οι οποίες υπενθυμίζουν την αποφυγή, αλλά και την αναγκαία μετάνοια του πιστού. Η σκηνή είναι άλλωστε που τρομάζει τον πιστό, ενώ συναντώνται και πολλές έμμετρες μαρτυρίες [Wagner 1874: 32–52, Ζώρας 1949: 6–23].

Στις αρχές του 16ου αι., το εκκλησιαστικό επιτίμιο επιβάλλει «..αφορισμό αλύτω και αιωνίω..». Από το τέλος του αιώνα και μετά σκληραίνει η ρητορική του αφορισμού. Η επισήμανση και ερμηνεία αυτών υπεισέρχεται στους Νομοκάνονες, αλλά και τα δημοτικά τραγούδια (Νεκρού αδελφού) [Μουζάκης 1987: 70, Πολίτης 1885–1889: 193–229]. Με τις επελθούσες επιδημίες πανώλης αρχίζουν να εξαπλώνονται οι δοξασίες περί βρικολάκων με αναφορές σε πλήθος κείμενα, χαρακτηριστική μαρτυρία το κείμενο του Μάρκου μοναχού Σερρών [Λάμπρος 1904: 337–352], για να φθάσουν σε κορύφωση κατά τον 17ο–18ο αι.

Το 1628 ο Αλλάτιος, χρησιμοποιεί τις ονομασίες *burculaca*, *bulcolacca*, και *τυμπανιάιος*. Για τους πρώτους θεωρεί ότι προέρχονται ετυμολογικά από τις λέξεις *βούρκος* και *λάκκος*. Ενώ για το *τυμπανιάιος* ότι είναι το πτώμα ενός άνδρα τον οποίον έχει αφορίσει ο επίσκοπός του. Το 1655 ο Ιησουΐτης ιεραπόστολος Richard αφιερώνει ένα

κεφάλαιο στους ψευδοαναστημένους που οι Έλληνες ονομάζουν βρικολάκους, όπου περιγράφει τρόπους διάκρισης της μορφής των αλλά και πραγματικά γεγονότα καταστροφής βρικολάκων που παρακολούθησε στη Σαντορίνη [Richard 1658: 208–216]. Αργότερα ο Γάλλος Tournefort παραθέτει ένα αντίστοιχο περιστατικό από τη Μύκονο του 1700 [Tournefort 1741: 52–53]. Σχετικές μαρτυρίες συναντώνται σε πλήθος Νομοκάνονες [Μουζάκης 2018: 115–199].

Αποκτώντας η Ορθόδοξη Εκκλησία σχετική αυτονομία [Federici 2011: 14–17] σε έναν πολυπολιτισμικό πληθυσμό των Βαλκανίων, σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης του κύρους της αναλαμβάνει ενεργό ρόλο και στην καταστροφή των βρικολάκων. Με τον τρόπο αυτό η διαχείριση των δύο τύπων βρικολάκων, του εκκλησιαστικού τυμπανιαίου και του απλού λαϊκού βρικόλακα, την βοήθησε εξαιτίας των διώξεων και του εξισλαμισμού, στο να στηρίξει τη θέση της [Hartnup 2004: 226–227] μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία, προστατεύοντας τελικά και τους πιστούς της. Ουσιαστικά επέβαλε και διατήρησε για τον εαυτόν της το δικαίωμα δημιουργίας και καταστροφής του άλιωτου σώματος ως και της εξάλειψης των δοξασιών των βρικολάκων [Braccini 2011: 192]. Αποτέλεσμα αυτών υπήρξε η δημιουργία εξορκιστικών ευχών, που αποδίδονται από επισκόπους αλλά και λειτουργίες απόδοσης αφορισμού ως και αντίστοιχες εξαφορισμού [Μουζάκης 2018: 193]. Ακόμα αναπτύχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν διάφορα λαϊκά φυλακτήρια και αποτρεπτικά των βρικολάκων [Μουζάκης 2018: 297–329].

Ακολουθούν αφορισμοί από ιεράρχες, κυρίως κοσμικών για προσωπικές υποθέσεις όπως προίκες, κληρονομιές, διαθήκες, με την καταβολή, σχετικού αντίτιμου. Επίσης σε Νομοκάνονες συναντάται, η αναφορά και η αντιμετώπιση ενός σημαντικού προβλήματος, ως αποτέλεσμα του αφορισμού. «Περὶ ἀφωρισμένων, ὃπου τοὺς ἀφορίζουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ μετὰ θάνατον εὐρίσκονται λελυμένα τὰ σώματα αὐτῶν» [Μουζάκης 2008: 89–90], δηλαδή, γιατί συμβαίνει και πως αντιμετωπίζεται το λιώσιμο των αφορισμένων λειψάνων μετά το θάνατο.

3. Συμπεράσματα

Η προσπάθεια της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην καταστολή των δοξασιών των βρικολάκων περιορίζεται, να αντιμετωπίζει το συγκεκριμένο πρόβλημα κυρίως διαμέσου του διασκορπισμού των Νομοκανόνων που περιέχουν και προτείνουν σε κάθε περίπτωση, αμφίβολα επιτίμια και ευχές από τα πατερικά κείμενα για την απόδοσή τους από τους ιερωμένους, σε νεκρούς και ζωντανούς. Με τον τρόπο αυτό όμως επιβεβαίωνε ότι η πίστη στους βρικόλακες ήταν αρκετά διαδεδομένη και ισχυρή. Τελικά πρέπει να αποδεχθούμε, ότι η διασύλευση της φυσικής τάξης, ως και των φυσικών και κοινωνικών κανόνων, όπως η μη σωστή πραγμάτωση των αναγκαίων για την κηδεία, επιφέρει ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα την αντιμετώπιση των αντίστοιχων συνεπειών.

Βιβλιογραφία

- Αραμπατζόγλου Γ. Φωτίειος Βιβλιοθήκη. Μέρος Α'. Εν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις Φαζιλέτ Τάσσου Βακαλοπούλου, 1933.
- Πανταζόπουλος Ν. Έκκλησία και δίκαιον εις τήν Χερσόνησον του Αἴμου επί Τουρκοκρατίας // Αντιχάρισμα 3, 1986. Σ. 139–235.
- Ζώρας Γ.Θ. Πένθος θανάτου, ζωής μάταιον και προς Θεόν Επιστροφή // Επιθεώρησις (Ρώμης), 4, 1940. Σ. 6–23.
- Ιάκωβος, ιερομόναχος, αρχιμανδρίτης και επίτροπος Ιωαννίνων. Βακτηρία Αρχιερέων (1645). Τόμος 2. Επιμ.-σχόλια: Π.Ι. Ακανθόπουλος. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς Π.Σ., 2000.
- Λάμπρος Σ.Π. Μάρκου Μοναχού Σερρών, Ζήτησις περί βουλκολάκων // Νέος Ελληνομήμων 1, 1904. Σ. 337–352.
- Μαδεράκης Στ.Ν. Η κόλαση και οι ποινές των κολασμένων σαν θέματα της Δευτέρας Παρουσίας στις εκκλησίες της Κρήτης // 'Υδωρ εκ Πέτρας 2, 1978. Σ. 185–236.
- Μιχαηλάρης Π.Δ. Αφορισμός. Η προσαρμογή μιας ποινής στις αναγκαίότητες της Τουρκοκρατίας. Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, 2004.
- Μουζάκης Στ. Οι βρικόλακες στους βιζαντινούς και μεταβυζαντινούς Νομοκάνονες και τις παραδόσεις του Ελληνικού λαού. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο των Βιβλιόφιλων, 1987.
- Μουζάκης Στ. Παρατηρήσεις και σχόλια σε ανέκδοτο εξομολογητάριο (Νομοκάνονας) του 1820 από την Ύδρα // Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε. (επιμ.). Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας-Αρχαιολογίας Αργοσαρωνικού, Πόρος 26–29 Ιουνίου 1998, 3, 2008. Σ. 321–340.
- Μουζάκης Στ. Ο αφορισμός, οι βρικόλακες και η αντιμετώπισή τους. Ανέκδοτοι εξορκισμοί από χειρόγραφους Νομοκάνονες. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2018.
- Πανσελήνου Ν. Αγιος Πέτρος Κουβαρά // Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας Δ/14, 1987–1988. Σ. 148–157.
- Πολίτης Ν. Το δημοτικόν άσμα του νεκρού αδελφού // Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας 2, 1885–1889. Σ. 193–261.
- Braccini T. Prima di Dracula. Archeologia del vampiro. Bologna: Il Molino, 2011.
- Federici S. Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα. Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση. Μετάφρ.: Γραμμένου Ι., Γκιόκα Λ., Μπίκας Π., Χασιώτης Λ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των Ξένων, 2011.
- Hartnup K. On the Beliefs of the Greeks: Leo Allatios and Popular Orthodoxy. Leiden: Brill, 2004.
- Richard P.F. Relation de ce qui s'est passé de plus remarquable à Sant-Erini, isle de l'Archipel, depuis l'établissement des Pères de la Compagnie de Jésus en icelle. Paris: S. Cramoisy, 1658.
- Tournefort J.P. de. Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy: contenant l'histoire ancienne et moderne de plusieurs isles de l'Archipel, de Constantinople, des côtes de la mer Noire, de l'Arménie, de la Géorgie, des frontières de Perse et de l'Asie mineure. Vol. 1. London: Midwinter, 1741.
- Wagner G. Carmina Graeca medii aevi. Lipsiae: B.G. Teubneri, 1874.

The aphorism, and the vrikolakes (vampires) in unpublished Nomokanones, medieval texts and liturgies

S. Mouzakis

Athens, Greece

stelmouzakis@hotmail.gr

The ecclesiastical punishments of the Orthodox Church, the excommunication and, because of these, the incorruptible corpse of the dead, are the main causes of the creation of beliefs on Vrikolakes (vampires). All the relevant references are based on the constant and timeless fear of death. The existence of intact corpses of this type led, in the 15th century, the Orthodox Patriarchate to take care of it. The highlight and interpretation of these are intertwined with the Nomocanons and the folk songs. Since the 17th–18th c., bishops proceeded with excommunication of lay persons on private matters such as dowry, inheritance, testament, usurpation of money, against the payment of a fee, thus intensifying the development of the blessings for the dissolution of excommunication.

Keywords: *Vrikolakes, excommunication, Nomokanones, folk songs, unmelted relic, dead bodies undamaged*

References

- Arambatzoglou G.* Fotios Vivliothiki. Part 1. Constantinople: Fazilet T. Vakalopoulos, 1933.
- Pantazopoulos N.* Ekklesia ke dikaios tin Khersonison tou Aimou epi Tourkokratias // Anticharisma 3, 1986. P. 139–235.
- Zoras G.Th.* Penthos thanatou, zois mateon kai pros Theon epistrofi // Epitheosis (Romis) 4, 1940. P. 6–23.
- Iakovos, Ieromonachos, archimandritis kai epitropos Ioanninon.* Vaktiria Archiereon (1645). Vol. 2. Ed., commentary: P.I. Akanthopoulos. Thessaloniki: Pournaras P.S., 2000.
- Lambros S.P.* Markou Monakhou Serron, Zitisis peri voulkolakon // Neos Ellinomimon 1, 1904. P. 337–352.
- Maderakis S.* I kolasi kai i poines ton kolasmeyon san themata tis Deuteras Parousias stis ekliissies tis Kritis // Idor ek Petras 2, 1978. P. 185–236.
- Michailaris P.D.* Aphorismos. I prosarmogi mias pinis stis anagkeotites tis Tourkokratias. Athens: Centre for Modern Greek Studies, 2004.
- Mouzakis S.* I vrikolakes stous vyzantinou kai metavyzantinou Nomokanones kai tis paradosis tou Ellinikou laou. Athens: Vivlio-poleio ton Vivlio filon, 1987.
- Mouzakis S.* O aphorismos, i vrikolakes kai i antimetopisi tous. Anekdoti exorkismi apo khirographous Nomokanones. Athens: Irodotos, 2018.
- Mouzakis S.* Paratirisis kai scholia se anekdoto exomologitaro (Nomokanonas) tou 1820 apo tin Ydra // Proceedings of the First International Conference for History-Archeology of the Argo-Saronic Gulf, Poros, June 26-29, 1998, 3, 2008. P. 321–340.
- Panselinou N.* Avios Petros Kouvara // Deltion Khristianikis Arkhaioloyikis Etairias D/14, 1987–1988. P. 148–157.
- Politis N.* To dimotikon asma tou nekrou adelphou // Deltion Istorikis kai Ethnoloyikis Etairias 2, 1885–1889. P. 193–261.
- Braccini T.* Prima di Dracula. Archeologia del vampiro. Bologna: Il Molino, 2011.
- Federici S.* O Kalimpan kai i mayissa. Yinaikes, soma kai protarkhiki sissorefsi. Transl.: Grammenou I., Gkioka L., Bikas P., Khasiotis L. Thessaloniki: Ekdosis ton Xenon, 2011.
- Hartnup K.* On the Beliefs of the Greeks: Leo Allatios and Popular Orthodoxy. Leiden: Brill, 2004.
- Richard P.F.* Relation de ce qui s'est passé de plus remarquable à Sant-Erini, isle de l'Archipel, depuis l'établissement des Pères de la Compagnie de Jésus en icelle. Paris: S. Cramoisy, 1658.
- Tournefort J.P. de.* Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy: contenant l'histoire ancienne et moderne de plusieurs isles de l'Archipel, de Constantinople, des côtes de la mer Noire, de l'Arménie, de la Géorgie, des frontières de Perse et de l'Asie mineure. Vol. 1. London: Midwinter, 1741.
- Wagner G.* Carmina Graeca medii aevi. Lipsiae: B.G. Teubneri, 1874.

Μετάφραση κειμένων του “ρωσικού Διγενή” στη Νέα Ελληνική γλώσσα: εμπειρία ερμηνευτικής ανάγνωσης του Μεσαιωνικού Ρωσικού έργου

T.I. Samoilenko

Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Μόσχα, Ρωσία

Tatiana_samoilenko@list.ru

Επιχειρούμε ύστερα από πολυετή ενασχόληση με πρώιμα νεοελληνικά δημώδη κείμενα και ανάμεσά τους επικά ακριτικά τραγούδια όπως εκείνα του Αρμούρη, του Πόρφυρα και άλλα, να δημιουργήσουμε μια πλήρη μετάφραση των παλαιορωσικών ιστοριών του Δευγένιου, στη νέα ελληνική. Για την απόδοση χρησιμοποιούμε γλωσσική ύλη, λεξιλόγιο, φράσεις, ονόματα, ακόμα και σύνταξη και μορφολογία που απαντώνται στο ελληνικό ακριτικό έπος. Η μεταφραστική μας στρατηγική υπήρξε η ad verbum ερμηνεία, κατ’αναλογίαν με εκείνη των Ρώσων μεταφραστών του Μεσαίωνα.

Λέξεις-κλειδιά: *перевод, древнерусский, греческий, ad verbum, средневековый, полныи, lingua franca*

1. Εισαγωγή

«Πράξις των του περασμένου καιρού των ανδρειωμένων περί του θάρρους και περί της ανδρείας και περί της ισχύος του ωραίου Δευγένιου», «Βίος Δευγένιου», «Περί του γάμου του Δευγένιου και της απαγωγής της Στρατηγοπούλας», «Διήγησις, πως ενίκησε ο Δευγένιος τον Βασίλειο τον βασιλέα» – είναι η ad verbum μετάφρασή μας τίτλων πεζών μεσαιωνικών κειμένων στην παλαιά ρωσική γλώσσα, τα οποία συνήθως αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως “Девгениево Деяние”, «Le Digenis Russe», “ο ρωσικός Διγενής”, ‘η ρωσική παραλλαγή του έπους του Διγενή’ χωρίς να δίδεται πλήρης μετάφραση ολόκληρων των έργων αυτών σε μία γλώσσα κοινή για τους ελληνιστές του διεθνούς χώρου, και όσους Έλληνες ενδιαφερόμενους να μάθουν περισσότερα για την ιστορία των γραμμάτων και τις ρωσοελληνικές σχέσεις. Εννοούμε τα γνωστά μεσαιωνικά έργα ρωσικής λογοτεχνίας, τα οποία σώζονται σε τρία χειρόγραφα του ΙΖ’ αιώνα [Τυρογόβ 2000: 364] με τις ως εξής επικεφαλίδες: «Деяние прежних времен и храбрых человек о дерзости и о бодрости прекрасного Девгения», «Житие Девгения», «О свадьбе Девгееве и о всхищении Стратиговны», «Сказание, како победи Девгений Василия царя».

Παρουσιάζουμε εδώ δική μας μετάφραση μέρους του Μεσαιωνικού ρωσικού κειμένου του “Devgenijevo dejaniye”, συγκεκριμένα του «Деяние прежних времен и храбрых человек о дерзости и храбрости и о бодрости прекрасного Девгения», που σώζεται στο χειρόγραφο 1773, συλλογής Πογκόντιν, της Ρωσικής Εθνικής βιβλιοθήκης στη Μόσχα, χρονολογούμενο κατά το μεταίχμιο του ΙΗ’–ΙΖ αιώνα.

2. Μετάφραση αποσπάσματος μεσαιωνικού ρωσικού κειμένου

«Και ήλθε η χήρα εκείνη από την εκκλησία του Θεού, και δέν ήβρε την πανώριαν της θυγατέρα, και άρχισε ερωτάν εις τον οίκον τον ειδικόν της από τους δούλους της και τις δούλες της δια την πανώριαν της θυγατέρα, και ἐλεγαν της όλοι οι δούλοι του οίκου της : «Ουχὶ εξεύρουμε, κυρά, της θυγατρός σου της πανώριας». Μα μόνον μονάχη γυνὴ γραία του οίκου αυτού είδε και και είπε της κυράς της της χήρας: «Ηλθε, κυρία, της Αραβίας χώρας Αμιράς ο βασιλεύς και αρπάσας την θυγατέρα σου, και ημών κυρία, δια της σοφίας του, και αόρατος ἤταν εις την χώραν ημών».

Και ακούσασα γαρ αυτά η χήρα εκ της δούλης της και άρχισε να τραβά τας τρίχας της κεφαλής της και το πρόσωπον, και άρχισε θρηνείν δια την πάγκαλον την θυγατέρα της και είπε: «‘Οιμέ, την καημένην την χήραν, εάν θε να ήσαν τα τέκνα μου εις τον οίκον, ίνα πηγαίνοντες, ἔφτασαν αν τον Αμιρά βασιλέα και ἔπαραν αν το αδέλφιν τους ». Εν ολίγῳ δε χρόνῳ ήλθον στον οίκον τα τέκνα της και ειδότες τον θρήνον της μητέρας τους, ἥρξαντο ερωτάν της μητρός των: «Εἰπές μας, η μάνα μας, ποίος σε προσέβαλεν, βασιλειός αν μήτε ἀρχων της πόλεως ταύτης; Μόνον ημείς ου μη ἡμεθα αν εις ζωή, τότε εσύ προσβεβλήμενή υπάρχεις αν». Έφη δε αυτών η μάνα τους: «Τέκνα μου ηγαπημένα, κανενός ου προσβεβλήθην της πόλεως ταύτης, παρά είχατε εεσίς μόνην αδελφήν, και εκείνη νυν ηρπάγη από χειρών Αμιρά του βασιλέως της Αραβίας χώρας, και εξέκοψε μου την ρίζαν της καρδιάς μου και ἐσπασέ με ωσάν ἀψυχον κάλαμον. Και νυν ομνύω εσάς τέκνα μου ηγαπημένα, ου μη παρακούσαι υμάς την παρακαταθήκη μου: Υπάγετε υμείς, και προφτάσετε τον Αμιρά βασιλέα και πάρετε το αδέλφι μημάν το πάγκαλον. Εάν μη γε το αδέρφι μημάν πάρετε, και υμείς οι ίδιοι εκείθε τας κεφαλάς σας θέσετε υπέρ της αδελφής σας, και εγώ θρηνήσω όλους υμάς, ωσάν ἀτεκνος ούσα». Και είπαν οι νιοί της: «Μάνα ημών ηγαπημένη, ου μη στενοχωρηθείς περί τούτου, δόσε μας την ευλογία σου και την ευχή: σύντομα καλύψωμεν το δρόμο μας».

Και εζώσθησαν τα άρματά των και εκάθησαν εις τους ύππους των, και επήγαν, ωσάν χρυσόφτεροι ιέρακες, τα δε φαρία των ως αν επέτουντο. Και εφτάσαν τα σύνορα της των Σαρακηνών χώρας και απάντησαν κάποιον Σαρακηνό, φυλακήν κρατούντα, και ἡρχισαν τα αδέρφια ερωτάν τον: «Εἰπέ μας, αδέλφι, πόσον ἔως την οικίαν του Αμιρά του βασιλέ;» Ο Σαρακηνός τε ετράβηξε το σπαθί του και επήγε κατ' αυτών θαρραλέα, δοκούσε δε φευγάτους είναι, και μη γνων το θάρρος τους. Επήγε δε ο αυτών ο μικρότερος αδελφός και πιάσας τε τον Σαρακηνό από το λαιμό, ἔφερε τον εις τα αδέρφια του, και ἤθελε τον σκωτώσει. Ἐφη δε ο μεγάλος ο αδελφός: «Αδέλφια μου ηγαπημένα, παρά ημείς το σπαθί ημών στον Σαρακηνό να μαγαρίζομεν, είθε ημείς μαγαρίσωμέν το εις τον ίδιον τον Αμιρά τον βασιλέ, κείνος γαρ μας είναι ἐνοχος». Και ετούτον τον Σαρακηνόν τον ἔδεσαν στο βουνό επί δένδρου, και οι ίδιοι επήγαν το δρόμο εκείνο, και απάντησαν ἄλλους πολλούς φρουρούς Αμιρά του βασιλέως επί του μεγάλου ποταμού του λεγόμενου Ξάνθου: ἡσαν δε αυτοί τον αριθμόν 3000. Είδον τε τα αδέλφια την μεγάλην φρουράν Αμιρά του βασιλέ, και ἔφη των ο μεγάλος αδελφός: «Αδέλφια μου ηγαπημένα! Εις μόνον αν μέρος ημείς υπάγονυμεν επί την φυλακήν Αμιρά του βασιλέ;» Και ἔφη ο ο μέσος αδελφός: «Αδέλφια μου ηγαπημένα! Εκείνη εστί η φρουρά η μεγάλη Αμιρά του βασιλέ, και εμείς χωρισθούμε εις τρία» Ο μεγάλος αδελφός επήγε από της δεξιάς χειρός, ο μέσος εις το μέγα το στράτευμα, και ο μικρότερος εις το αριστερό το χέρι, και επήγαν επί τους του Αμιρά τους φρουρούς, και κίνησαν να τους κτυπούν, ωσάν οι καλοί οι θερισταί τον χόρτον θερίζουσι: ἄλλους κατέκοψαν, και ἄλλους ἔδεσαν και επήγαν τους εις ὁρός υψηλόν, και τους εδίωκαν εμπροστά τους, ωσάν ο ποιμήν ο καλός τα πρόβατα, και τους ἤγαγον εις το ὄρος και τους ἐκοψαν. Μόνον τριών ἀντρών ζωὴν ἔδοσαν προβοδήσεως χάριν προς τον Αμιρά τον βασιλέ. Και αρχίσασι τους ερωτάν: «Εἰπέτε μας Σαρακηνοί, εντός αν της πόλεως ο υμών Αμιράς ο βασιλές ευρίσκεται ή εκτός της πόλεως;» Αποκρίνοντο δε τους οι Σαρακηνοί: «Κύριοι κύριοι τρία αδελφια! Αμιράς ο βασιλείας μας εκτός της πόλεως ευρίσκεται, εις επτά στάδια από της πόλεως, και επί εκείνης της πόλεως πολλές τέντες του στημένες, και εις τένταν μίαν πολλές χλιαρές μπαίνουσι δυνατών και ανδρειωμένων πολεμιστών: ἔνας είσε εκατόν επιτίθεται» Και είπον τους οι αδελφοί: «Αδέλφια Σαρακηναίοι! Θε να εμείς ου φοβούμεθα ἀν τον Θεόν, από καιρόν θε να σας θανάτω παραδίδομεν, αλλά ερωτώμεν σας: εἰπέτε μας, ποία εστί η τέντα του Αμιρά του βασιλέα υμών;» Είπον τε τους οι Σαρακηναίοι: «Αμιρά του βασιλέως η τέντα είναι κόκκινη, και εις τον ποδόγυρον πράσινη, και ανά την τένταν δια χρυσίου και αργυρίου και μαργαρίτου κεντημένη και δια πολυτίμου λίθου κεκοσμημένη: και του αδελφού του η τέντα βένετη, και εις τον ποδόγυρον πράσινη, και κατά την τέντα το ίδιο δια χρυσίου και αργυρίου κεκοσμημένη, και άλλες διάφορες πολλές τέντες είναι, και εις αυτές εβρίσκονται πολλοί πολεμισταί, και παίρνουν εις τον βασιλέα ἔσοδον το χρόνο από 1000 και από 2000, δυνατοί και ανδρειωμένοι εστί: ἔνας επί εκατό ανθρώπους επιτεθείν» Τα αδέλφια δε αφήσασιν τους τρεις σαρακηναίους εις τιν Αμιρά το βασιλέ των. Και είπον τους: «Αναφέρετε ρητά τα μαντάτα εις τον Αμιρά τον βασιλέ, ου μη είπεν αν εκείνος ἔτσι ο Αμιράς ο βασιλές, πως εμείς επήλθαμεν εις αυτόν κρυφίως». Και είπαν στους Σαρακηναίους τα αδέλφια: «΄Αμετε εσείς εις τα δικά σας». Σαρακηναίοι δε χαιράμενοι ἡσαν τη αφήσει τους, είπον του βασιλέα τους».

3. Συμπέρασμα

Παρατηρούμε ότι η μεταφορά του μεσαιωνικού ρωσικού έργου, που έχει το σχήμα πεζού λόγου, στη Νέα Ελληνική, με την επιλογή της ad verbum μεταφραστικής στρατηγικής, όταν σκόπιμα αποδίδονται όλες ανεξαιρέτως οι λέξεις του πρωτοτύπου, διευκολύνεται σημαντικά μέσα από την χρησιμοποίηση εκ μέρους του αναγνώστη-ερμηνευτή γλωσσικού υλικού προερχόμενου από τα αντίστοιχα κείμενα του Ακριτικού ἐπονού, αλλά και από τα εκκλησιαστικά κείμενα, που ιδίως τα τελευταία δεν είναι σπάνιο να αποτελούν σημείο αναφοράς για τους δημιουργούς όσο ελληνικών τόσο και ρωσικών δημωδών κειμένων.

Βιβλιογραφία

Творогов О.В. Девгениево Деяние. Подготовка текста, перевод и комментарии // Библиотека литературы Древней Руси. Подготовка текстов, переводы, комментарии: коллектив авторов. СПб: Наука, 2000. Т.3. С. 58–92, 364–366.

The translation of “Devgenijevo dejaniye” to the Greek language as an interpretation experience

T.I. Samoilenco

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

Tatiana_samoilenko@list.ru

This paper presents our translation from ancient Russian language to Greek of one of the texts of so named “Devgenijevo dejaniye”. This one is a Russian medieval text, which is

saved in three manuscripts of the 17–18 centuries and generally is believed that it is a short prose Russian translation of an unknown medieval Greek version of the byzantine Digenis Akritas poem. Any full translation of the medieval Russian text to other language does not exist. Our target is to construct a full *ad verbum* interpretation of the medieval Russian text to the Greek such a lingua franca of the Hellenists in the world. The basis of our interpretation is the linguistic material, phrases, names, just syntax and morphological elements which content the medieval Greek epic texts about Akrites, the Byzantium terms defenders.

Keywords: *interpretation, ad verbum, Russian, Greek language, medieval, Akrites songs, lingua franca*

References

Tvorogov O.V. Devgenijevo dejaniye. Podgotovka teksta, perevod I kommentarii. // Biblioteka literatury Drevnej Rusi. Saint-Petersburg: Nauka, 2000. Vol. 3. P. 58–92, 364–366.

Η μουσική προσφορά των καλλιτεχνών της Ρωσικής Επικράτειας στην Ελλάδα

I. Σαραντάκης

Υπουργείο Υγείας, Αθήνα, Ελλάδα

ioannissarantakis@gmail.com

Ο «Αργυρός αιώνας» της ρωσικής κουλτούρας υπήρξε μια σημαντική περίοδος για την πολιτισμική ανάπτυξη της Ρωσίας. Αυτή η πολιτισμική ανάπτυξη θα επηρεάσει κατά ένα μεγάλο ποσοστό την ελληνική κουλτούρα της δεκαετίας 1920–1930. Αξιόλογοι μουσικοί καλλιτέχνες λόγω της Οκτωβριανής Επανάστασης θα εγκαταλείψουν την ρωσική επικράτεια και θα μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες. Αυτό το «κύμα» μετανάστευσης θα αλλάξει τα δεδομένα της ελληνικής κουλτούρας. Η εκπαίδευση των Ρώσων καλλιτεχνών άλλαξε την μουσική παιδεία της Ελλάδας και δημιούργησε καλλιτέχνες παγκόσμιας εμβέλειας.

Λέξεις-κλειδιά: Ρωσική μουσική, τέχνες, Ελλάδα, εκπαίδευση, πολιτισμός, Αργυρός αιώνας, μεσοπόλεμος

1. Εισαγωγή

Οι σχέσεις και οι πρώτες επαφές ανάμεσα στον ελληνικό και ρωσικό κόσμο έχουν ξεκινήσει έντεκα αιώνες πριν. Το Βυζάντιο ήρθε σε επαφή με την αρχαία χώρα των Ρώσων και το επηρέασε κατά την πορεία των ετών [Κιτρομιλήδης: 139–165]. Οι σχέσεις των Ελλήνων και των Ρώσων υπήρξαν καλές κατά τα έτη που πέρασαν. Η ορθοδοξία και η χριστιανική πίστη ήταν ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία που κράτησαν ενωμένους τους δύο λαούς. Οι αλληλεπιδράσεις τους λαούς υπήρξαν σε πολλούς τομείς όπως για παράδειγμα στις τέχνες, στην μουσική, την λογοτεχνία και αλλού. Στην παρούσα εργασία θα αναφέρουμε με ποιον τρόπο οι μουσικοί ρωσικής επικράτειας προσέφεραν καλλιτεχνικά, εκπαιδευτικά και πολιτισμικά στην Ελλάδα του 20ού αιώνα.

2. «Αργυρός» αιώνας Ρωσίας

Σκόπιμο κρίνω πριν να γίνει λεπτομερής αναφορά στο έργο των μουσικών καλλιτεχνών στην Ελλάδα, θα πρέπει να αναφερθεί ο «Αργυρός Αιώνας» της Ρωσικής Κουλτούρας. Τον 19ο αιώνα και των 20ό η συγκεκριμένη περίοδος ονομάζεται Αργυρός αιώνας της ρωσικής κουλτούρας διότι εκείνη την περίοδο υπήρξε πολιτισμική ανάπτυξη σε όλους τους τομείς του πολιτισμού [ΒασινσκιЙ, Φεδγκιν 2000: 7]. Η ονομασία “Αργυρός Αιώνας” έχει προέλευση την αρχαία Ελλάδα όπου πρώτη αναφορά κάνει στο έργο “Εργα και Ήμέραι” του ποιητή Ησίοδου. Ο Αργυρός αιώνας άρχισε στη Ρωσία τη δεκαετία του 1890 και διήρκησε για πάνω από 20 χρόνια μέχρις τερματίστηκε από την Επανάσταση του 1917.

Την περίοδο που αναφέρουμε υπάρχει και μία άνθηση προς τη φιλοσοφία η οποία έπαιξε ένα ρόλο προβληματισμού γενικά στην τέχνη της Ρωσίας. Η κουλτούρα που δημιουργήθηκε τον Αργυρό αιώνα έχει μεγάλη ποικιλία τάσεων σε όλες τις μορφές της τέχνης. Επιπροσθέτως υπάρχει και η καλλιτεχνική αντιπαράθεση η οποία θεωρείται γόνιμη διότι γέννησε καινούργιες στάσεις πρωτοποριακού περιεχομένου. Η ανάπτυξη στους χώρους της ζωγραφικής και της ποίησης επέδρασαν καταλυτικά στη μουσική παιδεία των Ρώσων. Οι κορυφαίοι Ρώσοι συγγραφείς που ξεπήδησαν εκείνο τον αιώνα ήταν ο Τσέχοφ, Τολστόι, ο Μπούνιν και Κουπρίν. Οι παραπάνω συγγραφείς ήταν αυτοί που δέχτηκαν ισχυρότατη επίθεση λόγω των πρωτοποριακών τάσεων και του ρεαλισμού διατηρούσαν στα έργα τους. Παρόλα αυτά όμως θεωρούνται κορυφαίοι σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι ζωγράφοι της Ρωσίας επηρεάστηκαν από τις τάσεις της ευρωπαϊκής ζωγραφικής και δημιούργησαν πρωτοποριακές τάσεις πολλών αποχρώσεων. Πολλές στάσεις ιμπρεσιονισμού, φουτουρισμού, κυβισμού και αφηρημένης τέχνης. Αξιόλογοι ζωγράφοι εκείνης της εποχής Κορόβιν, Λεντούλοφ, Φαλκ, Καντίνσκι.

Στον μουσικό τομέα της περιόδου αυτής σηματοδοτήθηκε η εμφάνιση πολλών Ρώσων συνθετών οι οποίοι είχαν βεληνεκές καθώς και πλούσιο συνθετικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι την εποχή που αναφέρουμε συνυπάρχουν παλιές και νεότερες τάσεις της μουσικής. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι οι καλλιτεχνικές κατευθύνσεις στη ρώσικη μουσική επηρεάστηκαν είτε σε μικρό βαθμό, είτε σε μεγάλο από τους Ρώσους συμβολιστές. Με το πέρασμα των αιώνων μουσική στην Ρωσική επικράτεια άνθισε. Πολλά μουσικά θέατρα, ιδιωτικές επιχειρήσεις, καθώς και ιδιωτικές όπερες ξεφύτρωσαν σε όλη την επικράτεια. Σημαντικό στοιχείο σε αυτή την άνθιση αποτελεί η εκπαίδευση που λάμβανε χώρα στη Ρωσία και προσέδιδε στους μαθητευόμενους την μουσική κουλτούρα. Στην Αγία Πετρούπολη υπάρχουν κονσερβατούρα και ιδρύονται νέα στις μεγάλες πόλεις της Ρωσικής επικράτειας όπως στο Σαρατόφ, Κίεβο, Οδησσό.

Η Ρωσική τέχνη παρουσιάστηκε σε παγκόσμιο επίπεδο στις αρχές του 20ού αιώνα και κέρδισε την αναγνώριση. Με περιοδείες σε Ευρώπη και Αμερική η θέση της Ρωσίας στην μουσική αλλά και τη μουσική εκτέλεση παγιώθηκε, διότι είχε δημιουργήσει πιανίστες συνθέτες παγκόσμιου βεληνεκούς. Σημαντικό ρόλο στον παγκόσμιο πολιτισμό υπήρξαν και οι ρωσικές σεζόν που πραγματοποιήθηκαν στο Παρίσι από το 1907 έως το 1913.

3. Η Επανάσταση του 1917

Το έτος 1917 πραγματοποιήθηκε η Οκτωβριανή επανάσταση η οποία προκάλεσε ισχυρό ρεύμα μετανάστευσης προς το εξωτερικό. Τα γεγονότα που εξελίχθηκαν στη Ρωσία προκάλεσαν ριζικές κοινωνικές αλλαγές διότι υπήρχε εμφύλιος πόλεμος λόγω της ξένης εισβολής. Επιπλέον το 1920 και 1921 την Ρωσία έπληξε ο τύφος και η ξηρασία. Σε εκείνα τα χρόνια πολλοί Ρώσοι έγιναν πρόσφυγες και εγκατέλειψαν τη Ρωσία πάνω από 2 εκατομμύρια άνθρωποι. Αυτή η αναγκαστική μετανάστευση είχε ως συνέπεια την αλλαγή στην κοινωνική και πνευματική ζωή της Ρωσίας. Η επανάσταση του 1917 περιόρισε την πνευματική κουλτούρα και τις πολιτιστικές παραδόσεις του Αργύρου αιώνα. Η αιτιολογία ήταν ότι «το πνεύμα ως εμπόδιο για την πραγματοποίηση του κομμουνιστικού καθεστώτος, ως αντεπανάσταση...». Τα κέντρα της μετανάστευσης ήταν συνήθως η Κωνσταντινούπολη, το Παρίσι, το Βελιγράδι, η Πράγα, το Βερολίνο.

4. Η κουλτούρα της Ελλάδας κατά την δεκαετία του 1920

Η κουλτούρα άρχισε να ανανεώνεται στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Αυτή η άποψη αιτιολογείται στο σημείο ότι πολλοί πρόσφυγες που ήρθαν στην Ελλάδα έφεραν νέες πνοές, νέες ιδέες που προέρχονταν από κύρια εμπορικά κέντρα της Ευρώπης. Μεγάλη σημασία στη διαμόρφωση κουλτούρας υπήρξαν οι αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας, το έτος 1924. Ακόμη ένα σημαντικό στοιχείο ήταν ότι οι εφημερίδες εκείνης της εποχής δημοσίευαν λογοτεχνικά έργα οι λογοτεχνικές στήλες δημοφιλών έργων συγγραφέων είτε Ελλήνων είτε ξένων [Χατζηιωσήφ 2003: 298–302]. Ανάμεσα στα έργα τα οποία δημοσιεύονταν υπήρξαν και των Ρώσων συγγραφέων Πούσκιν, Τσέχοφ, Γκόρκι, Ντοστογιέφσκι, Τουργκιένεφ, Λέρμοντοφ.

Η άνοδος του πολιτισμού στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε όπως αναφέραμε και παραπάνω κατά τη δεκαετία ανάμεσα στο 1920 και 1930. Εκείνη τη δεκαετία ιδρύεται η Εθνική Μουσική Σχολή η οποία δημιούργησε ανάγκες αναζήτησης στη μουσική τέχνη, στη μουσική παιδεία και γνώση. Η Μουσική Σχολή της Ελλάδας είχε εκπροσώπους την Επτανησιακή Σχολή και την Εθνική Σχολή. Διαφορές ανάμεσα στην Εθνική Σχολή και την Επτανησιακή Σχολή υπήρξαν πολλές και οξύνθηκαν περισσότερο μετά από τις δηλώσεις του Έλληνα μουσουργού, Μανώλη Καλομοίρη. Ο Μανώλης Καλομοίρης είχε εκφράσει έντονα ότι η Επτανησιακή Σχολή έχει τάσεις “ιταλομανίας”. Με πρωτοβουλία του ίδιου έγινε ευρεία διάδοση της μουσικής Παιδείας και κουλτούρας σε όλη την Ελλάδα και ανοίχτηκαν παραρτήματα του Ελληνικού Ωδείου και Εθνικού Ωδείου. Στον Πειραιά 1921, στην Κόρινθο το 1923, στη Χαλκίδα το 1924, στο Ηράκλειο 1925, στα Χανιά το 1925, στο Βόλο το 1928, στην Λευκωσία το 1929 [Ρωμανού 2006: 217]. Σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση και στη μουσική ζωή διαδραμάτισαν οι συμφωνικές ορχήστρες που οργάνωναν τα δύο παραπάνω ωδεία.

5. Η εμφάνιση των Ρώσων μουσικών στην ελληνική επικράτεια

Το κύριο κύμα των Ρώσων εκπροσώπων της τέχνης εμφανίστηκε στην Ελλάδα ήταν το έτος 1920. Επιπροσθέτως μερικοί καλλιτέχνες είχαν ήδη επισκεφτεί την Ελλάδα από τις αρχές του 20ου αιώνα και εμφανίζονταν σε μουσικές σκηνές. Επιπλέον Έλληνες του εξωτερικού που είχαν λάβει εκπαίδευση στην Ρωσική επικράτεια επισκέπτονταν και αυτοί την Ελλάδα για να πραγματοποιήσουν εμφανίσεις σε μουσικές σκηνές. Ελληνικοί τραγουδιστές οι οποίοι είχαν ελληνική καταγωγή ήταν η Σ. Κοκκίνη, η Ε. Θεοδωρίδου-Βλαχοπούλου, ο Η. Πασχαλίδης. Η έδρα αυτού με καλλιτεχνών ήταν η Ρωσία και ειδικότερα η Οδησσός.

Μετά την επανάσταση 1917 οι μουσικοί της ρωσικής επικράτειας μετανάστευσαν μαζικά και αναγκαστικά. Αξιόλογοι μουσικοί ρωσικής καταγωγής που ήρθαν στην Ελλάδα ήταν Ι. Μπούτνικωφ, Β. Φρήμαν, Α. Αρντάτοφ, Θ. Σαμπανίεβα, Ιγκ. Χίλσμπεργκ, Ι. Μπούτνικωφ και Β. Φρήμαν. Το 1920 ο φόνος πληθυσμός στην Ελλάδα είχε αυξηθεί. Εκείνη την περίοδο αρκετές συναυλίες έγιναν από πιανίστες, τραγουδιστές, χορωδίες Κοζάκων. Οι κατάλογοι καθηγητών παρουσίαζαν πολλά ρωσικά παραδοσιακά τραγούδια και έργα Ρώσων συνθετών για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Η αγάπη και η λατρεία για τις μελωδίες των ρωσικών τραγουδιών είτε των σοβιετικών ήταν μεγάλη. Πιθανότατα όλοι οι άνθρωποι εκείνης της εποχής είχαν επηρεαστεί από την καινούργια ρωσική μόδα και για αυτό το λόγο οι επιταγές της κοινωνίας έκαναν τους Έλληνες καλλιτέχνες να εντάξουν αυτά τα τραγούδια στο ρεπερτόριο τους.

Η Ρωσία εκπροσωπήθηκε στην Ελλάδα επάξια και ευρύτατα μέσω των πνευματικών ανθρώπων και καλλιτεχνών. Πολλές ειδικότητες μουσικών αφίχθησαν στην Ελλάδα όπως πιανίστες, λυρικοί τραγουδιστές, συνθέτες, μουσικοκριτικοί, εκτελεστές εγχόρδων, μαέστροι, τραγουδιστές ελαφριάς μουσικής, αρτίστες ελαφρού μουσικού θεάτρου. Ειδικότερα σχέση ποιότητας και επιπέδου η πιανιστική σχολή ήταν η ισχυρότερη που εκπροσωπήθηκε από ρωσική κουλτούρα. Έξι καθηγητές και πιανίστες: Β. Φρήμαν, Ιγκ. Χίλσμπεργκ, Μ. Βαργάνσκι, Μ. Μπαράτς, Α. Πλότνικωφ και Δ. Μαρή, επτά λυρικοί τραγουδιστές Σ. Κοκκίνη, Ε. Θεοδωρίδου-Βλαχοπούλου, Η. Πασχαλίδης, Θ. Σαμπανίεβα, Δ. Κριωνάς, Α. Μυταράκη και η Κ. Κοκκινάκη-Κρασνόβα.

Η δεκαετία του 1920 έως και το 1930 θεωρείται μία εκπαιδευτική δεκαετία όπου το Ωδείο Αθηνών εξασφάλισε την διάδοση της ρωσικής εκπαίδευσης μέσω των πιανιστών-καθηγητών της ρωσικής πιανιστικής σχολής. Οι εκπρόσωποι της μουσικής τέχνης που ήρθαν στην Ελλάδα από την ρωσική επικράτεια ήταν ήδη αναγνωρισμένοι καλλιτέχνες στη χώρα τους και έζω από αυτήν. Σημαντικό στοιχείο δεν θα έπρεπε να αγνοήσουμε είναι και τα παιδιά τα οποία ήρθαν από την ρωσική επικράτεια. Αυτά τα παιδιά γαλουχήθηκαν σύμφωνα με τις παραδόσεις της χώρας τους και άρχισαν μία επιτυχή σταδιοδρομία στο μουσικό χώρο. Δημιουργήθηκαν καταξιωμένοι καλλιτέχνες στους οποίους η ρωσική αύρα τους είχε επηρεάσει.

5. Συμπεράσματα

Η Ελλάδα της δεκαετίας του 1920 αναπτύχθηκε μουσικά λόγω των μουσικών και μουσικών πνευματικών δημιουργών από τις χώρες της ρωσικής επικράτειας. Κάποιοι από τους δημιουργούς θεώρησαν την Ελλάδα ως δεύτερη πατρίδα τους και βρήκαν αυτό το ευνοϊκό περιβάλλον για να αναπτύξουν το δικό τους έργο. Μεταλαμπάδευσαν τις παραδόσεις τους στη ρωσική μουσική αλλά ταυτόχρονα δημιούργησαν έργο για τον ελληνικό μουσικό πολιτισμό.

Οι μουσικοί που ήρθαν από τη Ρωσία διακρίθηκαν και πρωταγωνίστησαν στον εμπλουτισμό της ελληνικής μουσικής κουλτούρας. Η μουσική παιδεία επηρεάστηκε σημαντικά και άφησε ιδιαίτερο αποτύπωμα στην ανάπτυξη και πιανιστικής Σχολής στην Ελλάδα. Οι πιανίστες Β. Φρήμαν και Δ. Μαρής υπήρξαν ηγέτες στο παιδαγωγικό έργο της Ελλάδας. Οι ίδιοι συνέβαλαν στην παγκόσμια αναγνώριση του ελληνικού μουσικού πολιτισμού. Ιδιαίτερα σημειώθηκαν στο διδακτικό έργο των παιδαγωγών πιανιστών. Τα σπουδαίοτερα επιτεύγματα στη διδασκαλία των Ελλήνων μαθητών αποτυπώνονται στα παρακάτω στοιχεία από τα Ωδεία της Ελλάδας.

Ωδείο Αθηνών: Αικατερίνη Παρασκευά (1921), Αικατερίνη Μοιροπούλου (1924), ο Χαράλαμπος Κρητικός (1924), η Μαρία Ιωαννίδου (1925), η Τζίνα Μπαχάουερ (1926). Όλοι οι προαναφερθέντες έλαβαν πτυχίο και βραβείο. Ο Δ. Μαρής άρχισε το διδακτικό έργο του το 1925 ως Διδάσκαλος Α' ταξεως. Το διδακτικό του έργο υπήρξε σημαντικό και η μουσική παιδεία αποτυπώνεται στους μαθητές που εκπαιδεύσε. Αυτοί ήταν: Μ. Βούρτση, Λ. Ψωμιάδης, Β. Βατικιώτη, Θ. Μοίρα, Α. Οικονόμου, Μ. Ρώτα, Φ. Μάτου, Χ. Παρθενιάδου-Φλώρου, Γ. Ζουφρέ, Ρ. Παπαλάμπρου-Ανδρέου, Σ. Αργύρης, Ε. Οικονομίδου-Παπακώστα, Χ. Ανδρεάδης, Α. Κουνάδης, Γ. Κουρουπός κ.α.

Εθνικό Ωδείο: έτος 1928 η Μαρία Κούρτοβικ, η Ναταλία Κόλια, η Μαρία Μεταξά. Οι τρείς προαναφερθέντες κοπέλες έλαβαν πτυχίο σολίστ και Α' Βραβείο. Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι με παρέμβαση του Β. Φρήμαν, η Ν. Κόλια και η Μ. Μεταξά έλαβαν Β' Βραβείο.

Οι μαθητές των Ρώσων μουσικών συνέχισαν τις σπουδές τους σε ανώτατα μουσικό-εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ευρώπης. Επιπροσθέτως η συμβολή των μουσικών υπήρξε μεγάλη διότι αναπτύχθηκε το Ελληνικό Λυρικό Θέατρο, προπόργιο του πολιτισμού της Ελλάδας. Το 1927 ιδρύεται η Ένωση Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών.

Όπως παρατηρούμε από τα παραπάνω το έργο των μουσικών καλλιτεχνών παραμένει ανεξίτηλο μέχρι τις ημέρες μας. Η αντανάκλαση και η αναγνώριση της ρωσικής μουσικής Σχολής χαίρει εκτίμησης και σεβασμού διότι αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι στον μουσικό πολιτισμό της Ελλάδας.

Βιβλιογραφία

Κιτρομιληλίδης Π.Μ. Από την ορθόδοξη κοινοπολιτεία στις εθνικές κοινότητες: Το πολιτικό περιεχόμενο των ελληνορωσικών πνευματικών σχέσεων κατά την Τουρκοκρατία // Χίλια χρόνια Ελληνισμού-Ρωσίας. Αθήνα: Γνώση, 1994. Σ. 139-165.

Ρωμανού Κ. Έντεχνη Ελληνική Μουσική στους Νεότερους Χρόνους. Αθήνα: Κουλτούρα, 2006.

Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.). Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Μεσοπόλεμος 1922-1940. Τ. Β', 2ο μέρος. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003.
Басинский П.В., Федякин С.Р. Русская литература конца XIX-начала XX в. и эмиграции первой волны. М.: Academia, 2000.

The musical offer of the artists of the Russian territory in Greece

I. Sarantakis

Ministry of Health, Athens, Greece
ioannissarantakis@gmail.com

The “Silver Age” of Russian culture was an important period for Russia's cultural development. This cultural development will significantly affect Greek culture of the 1920s and 1930s. Notable music artists due to the October Revolution will leave Russian territory and migrate to other countries. This “wave” of migration will change the events of Greek cul-

ture. The education of Russian artists changed the music education of Greece and created world-class artists.

Keywords: *Russian music, arts, Greece, education, culture, Silver century, middle war*

References

- Kitromilidis P.M.* Apo tin orthodoxi kinopolitia stis ethnikes kinotites: To politiko periekhomeno ton ellinorosikon pnevmatikon skheseon kata tin Tourkokratia // Khilia khronia Ellinismou-Rosias. Athens: Gnos, 1994. P. 139–165.
- Romanou K.* Entekhni Elliniki Mousiki stous Neoterous Xronous. Athens: Koultoura, 2006.
- Khatziiosiph Kh. (ed.)*. Istoria tis Elladas tou 20ou aiona. Mesopolemos 1922–1940. Vol. 2, part 2. Athens: Vivliorama, 2003.
- Basinskij P.V., Fedjakin S.R.* Russkaja literatura konca XIX–nachala XX v. i jemigracii pervoij volny. Moscow: Academia, 2000.

Ο «Ελληνικός» Δανιήλ Χαρμς

Κ.Λ. Σχοινά, Μ. Ζωγραφάκη

Διεύθυνση Β/Θμίας Εκπ/σης Ροδόπης, Κομοτηνή, Ελλάδα /
Περιφερειακό Κέντρο Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Αν. Μακεδονία-Θράκη, Κομοτηνή, Ελλάδα
schinakaterina@yahoo.gr /mariazografi@yahoo.gr

Ο Δανιήλ Χαρμς κερδίζει καθημερινά δημοφιλία στην Ελλάδα: η λογοτεχνία του μεταφράζεται στα ελληνικά και κείμενά του δραματοποιούνται και ανεβαίνουν στο ελληνικό θέατρο σε ποικίλες παραστάσεις που αποκαλύπτουν διαφορετικές ειδοχές πρόσληψης του έργου του. Η εισήγηση ερευνά τον Χαρμς στο ελληνικό θέατρο του 21^{ου} αιώνα.

Λέξεις-κλειδιά: αναγνωστική ανταπόκριση, πρόσληψη, λογοτεχνικά είδη, δραματοποίηση,
Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος

Στην περίπτωση ενός λογοτέχνη σαν τον Δανιήλ Χαρμς και τα ειδολογικώς «ανυπάκουα» κείμενά του επιβεβαιώνεται εν πολλοίς η ρευστότητα των ειδολογικών προσεγγίσεων και ο ερμηνευτικός πλουραλισμός. Η σύγχρονη λογοτεχνική θεωρία υποστηρίζει, εξάλλου, ότι η ειδολογική ταυτότητα ενός κειμένου δεν μπορεί παρά να μένει ανοιχτή, εφόσον οι διαδοχικές προσλήψεις των κειμένων συνδέονται με τις εκάστοτε ιστορικές αλλαγές που μεταβάλλουν συχνά τα ταξινομικά κριτήρια. Άλλα ακόμα και στη συγχρονία, ένα κείμενο μπορεί να μετέχει σε περισσότερα του ενός είδη, χωρίς να ανήκει ουσιαστικά σε κανένα από αυτά [Derrida 1980: 176–232], διαθέτοντας τη δική του μοναδικότητα. Βέβαια ένα λογοτεχνικό έργο δεν μπορεί να τοποθετεί τον εαυτό του χωρίς ειδολογική ταυτότητα σε ένα «πληροφοριακό κενό» [Jauss 1982: 76–109], δεν μπορεί, δηλαδή, παρά να φέρει εντός του τη μνήμη κάποιου είδους, που παρέχει στον συγγραφέα δυνατότητες προς αξιοποίηση. Όμως, όχι μόνον οι δημιουργοί αλλά και οι αναγνώστες συνδέονται με τις συνθήκες που απορρέουν από τα εκάστοτε λογοτεχνικά είδη και διαμορφώνουν αναγνωστικές προσδοκίες.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και μετά τις θεωρητικές καταθέσεις των Hans Robert Jauß και Wolfgang Iser¹⁶, ο ρόλος της αναγνωστικής ανταπόκρισης και του ορίζοντα προσδοκιών και εμπειριών του εκάστοτε αναγνώστη της λογοτεχνίας τίθενται στο προσκήνιο της λογοτεχνικής πρόσληψης, συμπεριλαμβανομένης και της ειδολογικής. Στην περίπτωση των πειραματικών κειμένων του Δανιήλ Χαρμς, κινουμένων, λόγου χάριν, μεταξύ πεζογραφίας, ποίησης, θεατρικού παιχνιδιού ή σύντομου πολιτικού σχολίου¹⁷, η ειδολογική τους «ανοικτότητα» (όρος του Umb. Eco) συνάδει και με την ίδια την επαναστατική και απειθαρχη φύση του Χαρμς και της μοντερνιστικής καλλιτεχνικής του ομάδας *OBERIU* («Ενωση Πραγματικής Τέχνης»)¹⁸, της οποίας τις δημόσιες διακαλλιτεχνικές εκδηλώσεις (δραματοποιημένες αναγνώσεις ποιημάτων με τη συνοδεία χορευτών, μουσικών και ταχυδακτυλουργών) ο Τύπος της εποχής χαρακτήρισε «καλλιτεχνικό χουλιγκανισμό»¹⁹ αλλά αρκετοί εξετίμησαν. Θέατρο, ποίηση, πεζογραφία, μουσική, συναρθρωμένα κατεδείκνυαν πόσο ξένη υπήρξε η ταξινομική στεγανοποίηση προς την καλλιτεχνική ελευθερία της ομάδας και τη ρηξικέλευθη διάθεσή της.

Η συχνή θεατρική παρουσία κειμένων του Χαρμς στο σύγχρονο ελληνικό θέατρο αποδεικνύει τη θεατρική τους πρόσληψη, ακόμα κι όταν επελέγησαν να δραματοποιηθούν μη θεατρικά κείμενα (π.χ. *H Γριά*). Ο (φύσει διακαλλιτεχνικός) Χαρμς προσλαμβάνεται στην Ελλάδα ως θεατρικός συγγραφέας, συνδέομενος έτσι με μια σύνθετη τέχνη που εμπεριέχει τις άλλες. Η ελληνική του πόλη είναι η Θεσσαλονίκη που τον πρωτοσύστησε στο ελληνικό κοινό

¹⁶ Βλ. Θεωρία της Πρόσληψης και Ανταπόκρισης, με την οποία το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τη συγγραφική προθετικότητα στην πράξη της ανάγνωσης και από το κείμενο στον αναγνώστη, δυναμικό αποδέκτη του και σημαντικό παράγοντα στην αλυσίδα παραγωγή κειμένου-μετάδοση-κατανάλωσή του (ενδεικτικά: [Jauss 1995] και [Iser 1978]).

¹⁷ Η ειδολογική «ανοικτότητα» των κειμένων του Χαρμς και η ειδολογική ρευστότητα της κατάταξής τους αποδεικνύει τις ενδιαφέρουσες ποικίλες εκδοχές της πρόσληψής τους. Μερικά παραδείγματα: η κύπρια σκηνοθέτις Έλενα Αγαθοκλέους διαβάζει τα έργα του ως «ποιητική διαμαρτυρία», ο Graham Roberts ως συγγενή προς τη *Menippeia σάτιρα*, η σκηνοθέτις Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου ως συγγενή προς το μπεκετικό θέατρο, ως *Φουτουριστικό Καμπαρέ* οι εμπνευστές του αφιερώματος το 2017 στην Αθήνα κ.π.ά.

¹⁸ Πρόκειται για το τελευταίο κίνημα Ρώσων πρωτοπόρων λογοτεχνών για μια νέα εναλλακτική και πειραματική δημιουργία, το τέλος της ρωσικής πρωτοπορίας, που θα επισυμβεί απότομα από την επιβολή του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Γι' αυτό και ο Χαρμς θα χαρακτηρίστει ο «τελευταίος Ρώσος πρωτοπόρος λογοτέχνης» [Τσαντσάνογλου 2000: 7]. Συνιδρυτές στην ομάδα και ομοιδεάτες υπήρξαν συγγραφείς όπως ο Aleksander Vedensky (1900–1941), φίλος και στενός συνεργάτης του Χαρμς, και ο σημαντικός ποιητής Nikolay Zabolotsky (1903–1958).

¹⁹ Ο Χαρμς έγραψε παιδική λογοτεχνία, θέατρο, ποίηση και πεζογραφία, αλλά και ανέκδοτα, μεταξύ των οποίων και λογοτεχνικά.

και συνεχίζει να τον αγαπά, ενώ η θεατρική του παρουσίαση προηγείται της εκδοτικής του παρουσίας. Η ανατρεπτική, συχνά προκλητική γραφή του κερδίζει δημοφιλία στην Ελλάδα νωρίς, λίγο μετά την «ανακάλυψη» του στη χώρα του στα τέλη της δεκαετίας του 1980 (τα εξάτομα *Απαντά* του εκδόθηκαν αργότερα, μεταξύ 1997 και 2002²⁰). Είναι αξιοσημείωτο ότι μόλις το 2000 το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος ανεβάζει στη Θεσσαλονίκη την παράσταση *H γριά*, σε σκηνοθεσία Ισαβέλλας Μαρτζοπούλου και πρωτότυπη μετάφραση Δέσποινας Μαυρομουστάκου. Η μεταφρασμένη στα ελληνικά έκδοση με επιλεγμένα κείμενα του Χαρμς (*Περιστατικά*, εκδόσεις Νεφέλη, μτφρ. Ροδούλας Παππά, 2009) είναι μεταγενέστερη, ενώ τον επόμενο χρόνο οι ίδιοι συντελεστές συνεχίζουν με πληρέστερη επιλογή στο *Γαλάζιο Τετράδιο*. Νέα επιλογή του έργου του Χαρμς σε νέα μετάφραση από τα ρωσικά του Γιώργου Μπλάνα θα εκδοθεί το 2019 (*Βρέχει γριές και άλλες ιστορίες*, Κοβάλτιο)²¹. Ισως να μην είναι τυχαίο ότι κάθε νέα ελληνική έκδοση έπεται μιας θεατρικής παρουσίασης του Χαρμς, αποτελεί πιθανή εκροή της.

Η παραστασιολογία του Χαρμς στη Θεσσαλονίκη είναι η εξής:

- 2000, ΚΘΒΕ, *H γριά*, σκην. Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου, μτφρ. Δέσποινα Μαυρομουστάκου
- 2000, «Θεατρικό Εργοτάξιο» Δήμου Σταυρούπολης, *Ένα ταξίδι στη Βραζιλία*, σκην. Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου, μτφρ. Δέσποινα Μαυρομουστάκου
- 2001–2002, «Θεατρικό Εργοτάξιο» Δήμου Σταυρούπολης, *Ποιος είναι ο καθηγητής Τρουμπότσκιν;*, σκην. Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου, μτφρ. Μαρία Τσαντσάνογλου
- 2002, «Θεατρικό Εργοτάξιο» Δήμου Σταυρούπολης, *Φάκελος Χαρμς*, δραματουργική επεξεργασία-σκηνοθετική διδασκαλία Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου, δραματολογική συμβολή και μτφρ. Μαρία Τσαντσάνογλου²²
- 2016, *H πρώτη βόμβα που θα πέσει θα βρει το σπίτι μας*, θεατρικό αναλόγιο με κείμενα του Χαρμς και (μήπως να βάλουμε από αυτί για και;) επιλογή / σύνθεση ηθοποιών του ΚΘΒΕ, συμπαραγωγή ΚΘΒΕ και Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης στη Μονή Λαζαριστών, στο πλαίσιο του εορτασμού της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων
- 2018, ΚΘΒΕ, *H εξέγερση της μύτης*, σκην. Φούλης Μπουντούρογλου, μτφρ. Ροδούλα Παππά
- 2019, ΚΘΒΕ, *Ζωή σαν έργο τέχνης*, σκην. Θάνος Φερετζέλης, μτφρ. Ροδούλα Παππά (θεατρικό βιογραφικό αφήγημα του Χαρμς με αποσπάσματα από το *Γαλάζιο Τετράδιο*, στα εγκαίνια της έκθεσης για την Λιουμπόβ Ποπόβα, MOMus-Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη, Μονή Λαζαριστών)

Η παρούσα περίληψη περιορίζεται αναγκαστικά στην εντυπωσιακή θεατρική διαδρομή του Χαρμς στη Θεσσαλονίκη²³, που παραβάλλεται με καλλιτεχνική σκυταλοδρομία: η σκηνοθέτις Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου συστήνει τον Χαρμς στο ελληνικό θεατρόφιλο κοινό το 2000 μέσω ΚΘΒΕ, επανερχόμενη αργότερα σε αυτόν. Η παράσταση του ΚΘΒΕ το 2018 υπογράφεται από τον «μαθητή» της Μαρτζοπούλου Φούλη Μπουντούρογλου, πρωταγωνιστή στην παράσταση του 2000. Ο νεότερος Θάνος Φερετζέλης, «ψυχή» της performance του ΚΘΒΕ *Ζωή σαν έργο τέχνης*, συμμετείχε ως ηθοποιός στην παράσταση του 2018. Και οι τρεις καλλιτέχνες σε συνομιλία μας μαζί τους παραδέχθηκαν τη δια βίου σχέση τους με τον Χαρμς, ο οποίος «νιοθετείται» από δύο σημαίνοντες καλλιτεχνικούς οργανισμούς της Θεσσαλονίκης: το ΚΘΒΕ και το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη (μέσω της διευθύντριάς του Μαρίας Τσαντσάνογλου, αφανούς συν-εισηγήτριας του Χαρμς στην Ελλάδα).

Η Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου δείχνει πρωτεργάτρια αυτών. Η ίδια και η ομάδα της «Θεατρικό Εργοτάξιο» στην Σταυρούπολη διαβέθουν στο ιστολόγιό τους μια εξαιρετικά ενημερωμένη ενότητα για τον Χαρμς, ενδεικτικότατη της πρόσληψής τους: εκεί ο Χαρμς συνδέεται με την πολυσχιδία, την πολυειδία, την έλλειψη περιχαρακώσεων, την τόλμη, την πρωτοπορία και την προδρομική δύναμη της γραφής του²⁴. Αναζητούνται οι πνευματικοί του συγγενείς σε πρωτοποριακά κινήματα «μοντερνιστικά, νταντοϊστικά, σουρεαλιστικά, του παραλόγου» (του οποίου προηγήθηκε!), στους Μπόρχες, Κάφκα, Μπέκετ και Meyrink, στους πειραματικούς Σοβιετικούς συγγραφείς του Φουτουριστικού Φορμαλιστικού Κινήματος της δεκαετίας του '20· αναφέρονται ως προπάτορές του οι Γκόγκολ, Προύτκωφ, Χάμσουν, Γκαίτε, Μπλέηκ, Λομονόσοφ, Εντοναρντ Ληρ και Λιούνις Κάρολ. Ο Χαρμς θεωρείται σύγχρονος και «μεταμοντέρνος»,

²⁰ Οι πληροφορίες για την έκδοση του έργου στο: [Χαρμς 2010].

²¹ Εντοπίζονται και μεμονωμένες μεταφράσεις κειμένων του Χαρμς (π.χ. Ελένης Κατσιώλη, «Το σεντούκι» στον λογοτεχνικό ιστόποτο «Περί ου»).

²² Η παράσταση εκπροσώπησε την Ελλάδα στο 14ο Διεθνές Φεστιβάλ Πειραματικού Θεάτρου του Καΐρου.

²³ Εκτός Θεσσαλονίκης ο Χαρμς είναι επίσης αγαπητός στο θέατρο. Ενδεικτικά: *Ένα ταξίδι στη Βραζιλία*, σκην. Ισαβέλλα Μαρτζοπούλου, μτφρ. Μαρία Τσαντσάνογλου στο ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Β. Αιγαίου (Χίος, Μυτιλήνη, 2005), η ομάδα Roswitha ανεβάζει στην Αθήνα το 2016–2017 την παράσταση με κείμενα του Χαρμς *Στο μναλό του Δανιήλ Χαρμς* (ιστορίες από το γαλάζιο τετράδιο) στην Αθήνα το 2017 εντάσσεται στην εκδήλωση *Δράμα στο Φουτουριστικό Καμπαρέ* από την Πρωτοβουλία *To 2017 για το 1917* και τον Οργανισμό Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας του Δήμου Αθηναίων, η σκηνοθέτις Νάνσυ Μπούκλη δύο συνεχόμενες χρονιές (2017–2018) παρουσιάζει τα *Περιστατικά* (στα θέατρα Bios και Tempus Verum – Εν Αθήναις αντίστοιχα), το Κέντρο Πάραστατικών Τεχνών ΜΙΤΟΣ ανεβάζει για πρώτη φορά στην Κύπρο Χαρμς σε σκηνοθεσία Έλενας Αγαθοκλέους το 2019 στην παράσταση *Συμβάντα*, στο Παλιό Ξυδάδικο της Λεμεσού. Σημαντικότατη και πολυσυζητημένη παράσταση στο έργο του Χαρμς *Old Woman* είναι αυτή που το ελληνικό κοινό παρακολούθει στο Φεστιβάλ Αθηνών το 2013, σε σκηνοθεσία και διασκευή του Rómpert Gouίlson και με πρωταγωνιστές τους Μιχάηλ Μπαρίσινκοφ και Ονίλιαμ Νταρόφ.

²⁴ Ενδεικτικά: «Τα όρια μεταξύ των λογοτεχνικών ειδών είναι ρευστά για τον Χαρμς, όπως είναι και οι διακρίσεις μεταξύ του αποσπάσματος και του συνόλου, των τελειομένων και ατελείωτων καταστάσεων».

καθώς η συντομία και η «ασυνεπής ασυνέπεια» στις διαρκώς αυτούπονομευόμενες και αυτοκαταστρεφόμενες ιστορίες του προσιδιάζουν στη σύγχρονη λογοτεχνική συνθήκη.

Την πρόσληψη της Μαρτζοπούλου στον Χαρμς δείχνει να υιοθετούν και οι άλλοι σκηνοθέτες, που συνενώνουν μάλιστα κειμενικά σπαράγματα του έργου του σε συνθέσεις ειρωνικά αμφίβολης συνοχής. Τα προγράμματα των δύο παραστάσεων του ΚΘΒΕ (2000 και 2018) περιλαμβάνουν σχεδόν τα ίδια θεωρητικά κείμενα, προσυπογράφοντας την ίδια αντίληψη για τη βιοθεωρία του συγγραφέα: «ο Χαρμς αντιλαμβανόταν την ζωή, μόνο ως θαύμα (δηλαδή ως ανατροπή!) και πάσχισε να μετατρέψει την ίδια του τη ζωή σε θαύμα». Και ο Θάνος Φερετέλης στο θεατρικό του βιογράφημα του 2019 την ίδια αντίληψη δείχνει να υιοθετεί, παραδεχόμενος, σε συνομιλία μας μαζί του, την ελευθερία της πρόσληψης στα κείμενα του Χαρμς, συνδεδεμένου, άλλωστε, με την ελεύθερη φαντασία της παιδικής λογοτεχνίας που υπηρέτησε²⁵. Ο Μιχάλης Σιώνας, από τη δημιουργική ομάδα του θεατρικού αναλογίου του 2016, μας ανέφερε τη γοητεία της ειδολογικής ελευθερίας που διαθέτει το έργο του Χαρμς (μεταξύ ποίησης, θεάτρου και πεζογραφίας, εικαστικών τεχνών). Τοποθετημένος ιστορικά στην εποχή του ο ελληνικός Χαρμς συνδέθηκε με την εικαστική Ρωσική Πρωτοπορία και ιδίως με τον απειθάρχητο, πολύμορφο ρωσικό φυντουρισμό: για παράδειγμα, η σκηνογράφηση των Χεγκ βαν Λούνεν και Αρτέμιδος Φλέσσα (παραστάσεις ΚΘΒΕ 2000 και 2018) συνομιλεί εικαστικά με τα παραπάνω, ενώ το αναλόγιο του 2016 και η περφόρμανς του Φερετέλη, στα εγκαίνια της έκθεσης για την Λιουμπόβ Ποπόβα, πλαισιώνονται σκηνικά από τους πίνακες του MOMus²⁶.

Αντλώντας από τις συμβάσεις του θεατρικού είδους οι καλλιτέχνες της Θεσσαλονίκης προσλαμβάνουν, λοιπόν, θεατρικά τον Χαρμς, υπογραμμίζοντας, όμως, εμφαντικά την «ανοικτότητα» του έργου του, επιδεικτικού διακαλλιτεχνικών αναγνώσεων, με την ελευθερία εκείνη με την οποία ο Χαρμς και οι συν αυτών ανανέωσαν τη γλώσσα της Τέχνης, μετήλθαν το γκροτέσκο και την ποιητική του παραλόγου, προκειμένου να εκφράσουν, ρητά και υπόρρητα, τις σαρωτικές αλλαγές της εποχής τους: βγάζοντας – σαν τα παιδιά – τη γλώσσα στην ομοιομορφία του σοσιαλιστικού ρεαλισμού που θα απέκλειε στο εξής κάθε απειθαρχία. Αυτή φαίνεται να είναι η συνακόλουθη προσδοκία του θεατή και αναγνώστη του Χαρμς στη σύγχρονη Ελλάδα. Και μάλλον γι' αυτό ο «καλλιτεχνικός χουλιγκανισμός» του συγγραφέα είναι ιδιαίτερα αγαπητός στους νέους²⁷.

Βιβλιογραφία

- Τσαντσάνογλου Μ. Για τη ζωή και το έργο του Δανιήλ Χαρμς // Πρόγραμμα της παράστασης Δανιήλ Χαρμς Η γριά, Θεσσαλονίκη: Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, 2000.
- Χαρμς Δ. Γαλάζιο Τετράδιο. Επιλογή, μετάφραση, χρονολόγιο, σημειώσεις; Παππά Ρ. Αθήνα: Νεφέλη, 2010.
- Derrida J. The Law of Genre // Glyph: Textual Studies 7, 1980. P. 176–232.
- Iser W. The Act of Reading. A Theory of the aesthetic Response. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
- Jauss H.R. Η Αισθητική της Πρόσληψης και η λογοτεχνική επικοινωνία // Jauss H.R. Η θεωρία της πρόσληψης. Τρία μελετήματα. Μτφρ.: Πεζλιβάνος Μ. Αθήνα: Εστία, 1995.
- Jauss H.R. Theory of Genres and Medieval Literature // Jauss H.R. Toward an Aesthetic of Reception. Transl.: Bahti T. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.

A “Greek” Daniel Harms

K.D. Schoina, M. Zografaki

Directorate of Secondary Education, Komotini, Greece /

Regional Center of Educational Planning, East Macedonia-Thrace, Komotini, Greece

schinakaterina@yahoo.gr / mariazograf@ yahoo.gr

Daniel Harms is gaining popularity in Greece every day: his literature is translated into Greek and his works are dramatized and aired in Greek theater in a variety of performances that reveal different perceptions of his work. The presentation explores Harms in 21st century Greek theater.

²⁵ Ο Φερετέλης είπε για την παράστασή του: «ήταν ένα παιχνίδι», «ο Χαρμς δεν θέλει κλασική ματιά, αλλά πείραγμα», μόνο με «κέφι, διάθεση μπορείς να τον αντιμετωπίσεις, αλλιώς δεν έχει νόημα να ασχοληθείς».

²⁶ Ενδεικτική είναι η υπογράμμιση στην ιστοσελίδα του Κρατικού Θέατρου Βορείου Ελλάδος (με αφορμή το θεατρικό αναλόγιο του 2016) ότι ο Χαρμς «επηρεάστηκε από τον Καζιμίρ Μαλέβιτς και τον Πάβελ Φιλόνοφ και συμψειτείχε σε κοινές πρωτοποριακές ομάδες με συγγραφείς, ζωγράφους και ηθοποιούς, την εποχή της ρωσικής πρωτοπορίας» [<https://www.ntng.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=2&production=44301>], τελευταία επίσκεψη 14.02.2020).

²⁷ Οι υπόλοιπες παραστάσεις του έργου του εντός και εκτός Θεσσαλονίκης υπογράφονται από νέους δημιουργούς.

Keywords: reading response, reception, literary genres, dramatization, State Theater of Northern Greece

References

- Tsantsanoglou M.* Gia ti zoi kai to ergo tou Daniel Harms // I gria, Thessaloniki: State Theater of Northern Greece, 2000.
- Harms D.* Galazio Tetroadio. Selection, transl., notes: Pappa R. Athens: Nefeli, 2010.
- Derrida J.* The Law of Genre // Glyph: Textual Studies 7, 1980. P. 176–232.
- Iser W.* The Act of Reading. A Theory of the aesthetic Response. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
- Jauss H.R.* I aisthitiki tis Proslipsis kai i logotekhniki epikoinonia // Jauss H.R. I theoria tis proslipsis. Tria meletimata, Transl.: Pehlivanos M. Athens: Estia, 1995.
- Jauss H.R.* Theory of Genres and Medieval Literature // Jauss H.R. Toward an Aesthetic of Reception. Transl.: Bahti T. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.

Για το ζήτημα των «ψευδόφιλων λέξεων»: η περίπτωση του γλωσσικού ζεύγους ελληνικά – ρωσικά

I. Τρεσορούκοβα, E. Σαρτόρι

Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Μόσχα, Ρωσία /

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα

esariori@slavstud.uoa.gr / itresir@mail.ru

Работа посвящена случаям так называемых «ложных друзей переводчика», которые нередко вызывают трудности в переводческой и преподавательской практике, возникающие в результате расхождений в грамматических, синтаксических и лексических структурах языков. На материале русского и греческого языков рассматриваются терминологические и методологические аспекты данного языкового явления, предлагаются критерии для дальнейшей каталогизации и анализа подобных лексических единиц, исходя из их формальных, семантических и стилистических характеристик.

Ключевые слова: «ложные друзья переводчика», русский язык, греческий язык, переводоведение, контрастивная лингвистика

1. Εισαγωγή

Ψευδόφιλες (ή ψευδοφίλιες²⁸) λέξεις ονομάζονται οι λεξιλογικές μονάδες που ανήκουν σε διαφορετικές γλώσσες, έχουν όμοιες φωνολογικές μορφές (το επίπεδο του σημαίνοντος), σε κάποιες περιπτώσεις μπορούν να χαρακτηρίζονται από ετυμολογική συγγένεια, διαφοροποιούνται όμως ως προς την σημασία (το επίπεδο του σημαίνομένου). Η μελέτη τέτοιου είδους παραδειγμάτων κείται στα θεωρητικά πεδία της αντιπαραβολικής γλωσσολογίας, των μεταφραστικών σπουδών, καθώς και της διδασκαλίας ξένων γλωσσών – της ρωσικής και της ελληνικής στη δική μας περίπτωση, ενώ η συλλογή και ταξινόμηση τέτοιων στοιχείων συμβάλλει στην επάρκεια των αντίστοιχων επαγγελματικών δεξιοτήτων, αλλά και γενικότερα στην ομαλή επιτέλεση της διαγλωσσικής επικοινωνίας.

2. Για τον όρο «ψευδόφιλες λέξεις»

Η πρώτη συστηματική έρευνα του συγκεκριμένου φαινομένου σημειώνεται το 1928 από τους Maxime Koessler και Jules Derocquigny, με γλώσσες αναφοράς την αγγλική και την γαλλική [βλ. Koessler, Derocquigny 1928]. Χάριν αυτής της συνεργασίας εμφανίστηκε ο κοινός πια όρος «faux amis du traducteur», καθώς και η διάσπαση των εν λόγω φαινομένων σε δύο κατηγορίες: στην πρώτη οι λέξεις των δύο γλωσσών μοιάζουν στην γραφή τους, αλλά διαφέρουν σημασιολογικά, ενώ στην δεύτερη, οι λέξεις έχουν παρόμοια γραφή και κοινές σημασίες. Πρέπει επίσης να σημειωθεί, ότι ο όρος «ψευδόφιλες λέξεις» εφαρμόζεται όχι μόνο σε διαγλωσσικά περιβάλλοντα, αλλά και σε ενδογλωσσικά φαινόμενα (π.χ. περιπτώσεις παρωνυμίας), τα οποία και χρήζουν ειδικής προσοχής²⁹.

Επιχειρώντας να αναδείξουν και να περιγράψουν το συγκεκριμένο φαινόμενο, η ερευνητική κοινότητα έχει προβεί σε μερικές ορολογικές προτάσεις και έχει εισαγάγει αντίστοιχους ορισμούς. Στην ελληνική βιβλιογραφία, εκτός από τον όρο ψευδόφιλες / ψευδοφίλιες λέξεις, εντοπίζονται επίσης οι προσδιορισμοί: «ψευδοδιαφανείς» [Κασάπη-Ζωντανού 1997: 38], «ψευδό-διαγλωσσικά ομότυπα» [Κυριαζή-Παπακωνσταντίνου 2005: 4]. Στη ρωσική, ο Καρλ Γκότλιμπ, συντάκτης του λεξικού των «ψευδόφιλων λέξεων» στο γλωσσικό ζεύγος γερμανική – ρωσική, επισήμανε ότι αυτές οι λέξεις, δύο ή περισσότερων γλωσσών, με παρεμφερή μορφή και περιεχόμενο, ενδέχεται να προσλαμβάνονται εσφαλμένα, μέσω παραπλανητικών συνειρμών, με αποτέλεσμα την αλλοίωση της πληροφορίας και αστοχίες κατά την απόδοση, στο επίπεδο του περιεχομένου και της γλωσσικής μορφής του κειμένου-στόχου [Γοτλιβ 1972: 439], ενώ είχε αφιερώσει ένα προγενέστερό του άρθρο στις περιπτώσεις της διαγλωσσικής ομωνυμίας [Γοτλιβ 1967: 242–251]. Την έννοια του «ψευδούς ισοδυνάμου» («ложный эквивалент») επικαλείται ο ρώσος μεταφραστεολόγος Αντρέι Φιόντοροφ [Φεδόρος 2002 (1983): 184–194]. Από τις πιο πρόσφατες προσεγγίσεις, ο Ντάνιελ Μπούντσιτς (Πανεπιστήμιο της

²⁸ Στην ελληνική βιβλιογραφία προτείνεται και η εκδοχή «ψευδοφίλιες λέξεις». Επιλέγεται από τους Σ. Γραμμενίδη και Γ. Φλώρο στην μετάφραση του βιβλίου των J. Delisle, H. Lee-Jahnke και M. Cormier (επιμ.) «Ορολογία της Μετάφρασης»: «Θεωρήθηκε ότι η σύνθετη λέξη ψευδόφιλες παραπέμπει στο φίλο του ψεύδους (κατά π.χ. το υδρόφιλος), και όχι στην ψευδή φιλία, η οποία αποδίδεται καλύτερα με τη σύνθεση των επιθέτων ψευδής + φίλος» [Γραμμενίδης, Φλώρος 2009: 39].

²⁹ Ακόμη και ανάμεσα στις γλώσσες που βρίσκονται σε στενή συγγένεια (όπως λ.χ. οι ανατολικοσλαβικές) η πλήρης ταυτοσημία των λέξεων που έχουν την ίδια φωνολογική μορφή παρατηρείται σπανίως, εφόσον δεν πρόκειται για επιστημονική και τεχνική ορολογία. Λεξιλογικές μονάδες, των οποίων οι σημασίες συμπίπτουν σε διγλωσσα λεξικά, μπορούν να διαφοροποιούνται στο επίπεδο της συνδήλωσης [Συπρυ 1983: 30].

Κολωνίας) μιλάει για την «ψεύδο-αναλογωνυμία» («πσευδο-αναλογονιμία») [Бунчич 2000: 14–18]. Ωστόσο, παρά την πολλαπλότητα των όρων, οι ορισμοί και οι ερμηνείες συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό, και συνάγονται στην αρχική μας διατύπωση.

3. Οι «ψευδόφιλες λέξεις» στην ελληνική και την ρωσική γλώσσα

Η ύπαρξη των «ψευδόφιλων λέξεων» οφείλεται, κατά πρώτον, στις αλληλοεπιδράσεις των γλωσσών και στην διαπολιτισμική επικοινωνία. Κατά δεύτερον, σε κάποιες περιπτώσεις αυτή η λεξιλογική κατηγορία προκύπτει απλώς από τυχαίες συμπτώσεις. Εάν πρόκειται για γλώσσες που ανήκουν στην ίδια γλωσσική οικογένεια και, ιδίως, στην ίδια ομάδα, τότε το φαινόμενο αυτό μπορεί να εξηγείται από το γεγονός της κοινής τους προέλευσης από μία κοινή γλώσσα-πρόγονο, όπως στην περίπτωση των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών ή της ομάδας των σλαβικών γλωσσών.

Τα ελληνικά και τα ρωσικά είναι γλώσσες ινδοευρωπαϊκές, η ιστορική δε συνάφεια μεταξύ των δύο πολιτιστικών και γλωσσικών οντοτήτων συνέβαλε σημαντικά στην δημιουργία πολλών τέτοιων λεξιλογικών παραδειγμάτων, ιδίως στο εκκλησιαστικό / θρησκευτικό πεδίο. Επίσης, συχνά οι «ψευδόφιλες λέξεις» αυτού του γλωσσικού ζεύγους ανάγονται σε δάνεια από μια τρίτη κοινή πηγή – για παράδειγμα, τα επίθετα ολικός και χολιγυρικοί. Εδώ συνήθως πρόκειται για όρους από άλλες γλώσσες (κυρίως δυτικοευρωπαϊκές), αρχαιοελληνικής και λατινικής προέλευσης, που μετέπειτα υπήρξαν δάνειες από την νεοελληνική και την ρωσική και που μορφολογικά αποτελούν παράγωγες ή σύνθετες λέξεις. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν τα ελληνικά δάνεια από όμορες σλαβόφωνες περιοχές (ντόμπρος – δούριαν).

Στα γαλλικά, οι «ψευδόφιλες λέξεις» αναφέρονται ενίστε και ως «mots pièges» («λέξεις-παγίδες»). Πράγματι, οι μορφολογικές συμπτώσεις σε λεξικές μονάδες δύο γλωσσών μπορούν να οδηγήσουν σε παρανοήσεις σε αρχάριους, με χαμηλό επίπεδο γλωσσομάθειας. Το θέμα, όμως, είναι πιο σύνθετο, διότι ενδέχεται ακόμη και οι προχωρημένοι χρήστες της ξένης γλώσσας να παραπλανηθούν από τις επιφανειακές ομοιότητες των δύο γλωσσών, ιδιαίτερα εάν δεν πρόκειται για προφανείς περιπτώσεις ομωνυμίας, και να ακολουθήσουν λανθασμένες αντιστοιχίσεις και σημασιολογικές μετατοπίσεις, με επιπτώσεις στο γνωσιακό και γλωσσικό επίπεδο της γλώσσας-στόχος, αλλά και της γλώσσας-πηγής. Και αυτό, ανεξάρτητα από την παραδοχή ότι μία απ’ αυτές τις γλώσσες πιθανότατα είναι η μητρική, και πολύ περισσότερο εφόσον βρισκόμαστε στο «ασφαλές» περιβάλλον της διγλωσσίας. Δεοντολογική δέσμευση ενός μεταφραστή / διερμηνέα, αλλά και διδάσκοντος, είναι η διαρκής εμβάθυνση και ο εμπλουτισμός της γνωσιακής του βάσης, η βελτίωση των δεξιοτήτων του και στις δύο γλώσσες εργασίας. Η επίγνωση της χρηστικής διάστασης των λεξιλογικών μονάδων και η αξιοποίηση των σχετικών πηγών πρέπει να βοηθήσουν τους εκπροσώπους των γλωσσικών επαγγελμάτων να κατανοήσουν τους τρόπους απόδοσης των αποκλειστικά μορφολογικώς όμοιων μονάδων, ώστε να μην «παγιδεύονται» από οικεία μορφήματα, όπως π.χ. στην περίπτωση των νεοελληνικών αντιδανείων.

4. Είδη «ψευδόφιλων λέξεων»: παραδείγματα στο γλωσσικό ζεύγος ελληνικά – ρωσικά

α) Παρόμοιες προφορά και γραφή

panagia — εγκόλπιο

Панагия — Пресвятая дева

лампада — καντήλι

лаупада — толстая свеча

καδιλο — θυμιατήρι

καντήλι — лампада

финик — χουρμάς

φοίνικας — пальма

хурма — λωτός

χουρμάς — финик

λωτός — лотос

β) Διαφορετική σημασία, μερική διαφορά στη μορφή

енергетикός — энергетический

энергичный — energētikos

θεραπευτής — лечебный персонал

врач-терапевт — паθολόγος

αισθητικός-κοσμητολόγος — косметолог (эстетик)

γ) Παρόμοια μορφή, διαφορετικές σημασίες

μαγαζί — помещение, где располагается торговое или профессиональное предприятие (*магазин*)
τράπεζα — банк (*транзакция*)
νέφτι — скипидар (*нефть*)
εθνικός — национальный (*этнический*)
πολίτικος — константинопольский (*политический*)

δ) Παρόμοια μορφή, μερική διαφορά στη σημασία

κοινότητα, κοινοτικός — 1) община, общинный 2) сообщество, европейский
κοινοτική νομοθεσία — европейское законодательство (*общинный закон*)
στάδιο — 1) стадия 2) стадион 3) стадий

ε) Κύρια ονόματα, ονομασίες, συντομογραφίες, τοπωνύμια

Άρειος Πάγος — Верховный суд Греции (*Ареопаг*)
Ηιζ — Нікаїа (*Ніс*)
Σαλονίκι — Θεσσαλονίκη (*Салоники*)
Χριστίνα — Христина (*Кристина*)
Νατάσα — Анастасия (*Наталия*)
ΟΒΣΕ — ΟΑΣΕ (*ОМНИСЕ*)

στ) Λανθασμένη επιλογή του πλαισίου του λόγου

Я хотел бы особо остановиться на тех усилиях, которые предпринимают трудящиеся вашей страны...
Θα ήθελα να επισημάνω την διακονία του ποιμάνου σας... (Κατά λέξη: Я бы хотел подчеркнуть служение вашей наставы...)

5. Κατακλείδα

Σ' αυτή τη σύντομη έρευνα επιχειρήθηκε μια πρώτη προσέγγιση στο θέμα των «ψευδόφιλων λέξεων» στο γλωσσικό ζεύγος ελληνικά – ρωσικά, και ανιχνεύθηκαν οι βασικές προϋποθέσεις και τάσεις στην δημιουργία αυτού του σημαντικού φαινομένου, για την θεωρία, όσο και την πράξη της μετάφρασης. Από μεθοδολογική άποψη, ως προς την περαιτέρω καταγραφή, ανάλυση και ταξινόμηση των εν λόγω γλωσσικών ευρημάτων, κρίνεται σκόπιμη η εξέταση και η αντιπαραβολή των εξής παραμέτρων: της μορφής (ομοιότητες μορφολογικές, με πιθανές διαφορές σε προσφύματα, και φωνολογικές, με διαφορές στην γραφή, καθώς και αντιστοιχίες στην γραφή με φωνολογικές διαφορές) της σημασίας (μηδενική ή μερική σημασιολογική) της συνδήλωσης (σημασιολογικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με το περικείμενο) των υφολογικών στοιχείων του λόγου.

Βιβλιογραφία

- Γραμμενίδης Σ., Φλώρος Γ. Μεταφέροντας την ορολογία της μετάφρασης στα ελληνικά: προβλήματα και δυσκολίες // 2η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφραστεολόγων «Η Μεταφραστεολογική έρευνα και η μεταφραστική πρακτική στον ελληνόφωνο χώρο». Θεσσαλονίκη, 2009. Σ. 21–46.
- Κασάπη-Ζωντανός Ε. Κατανόηση κειμένου από μη-φυσικούς ομιλητές και ψευδοδιαφανείς λέξεις: Μια έρευνα συσχέτισης για τα μεταφραστικά τους λάθη. Διδακτορική διατριβή στην περιοχή της γλωσσολογίας στη μετάφραση. Α.Π.Θ., Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας. Θεσσαλονίκη, 1977.
- Κυριαζή-Παπακωνσταντίνου Μ. Διαγλωσσικά ομότυπα της ελληνικής και αγγλικής ειδικής γλώσσας ηλεκτρολογίας – ηλεκτρονικής. Γλωσσοδιδακτική πρόταση // ЕЛЕТО – 5ο Συνέδριο «Ελληνική γλώσσα και ορολογία». Λευκωσία, 2005.
- Бунчич Д. Псевдо-аналогонимия. «Ложные друзья переводчика» как единица сопоставительной лексикологии // Иващенко Л.И., Лутовинова И.С. (ред). Материалы XXIX межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. Вып. 11: Секция лексикологии и лексикографии (русско-славянский цикл). СПб., 2000. С. 14–18.
- Готлиб К.Г.М. К вопросу о так называемых междуязычных омонимах // Германские языки. Новосибирск, 1967. С. 242–251.
- Готлиб К.Г.М. Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика». М.: Советская энциклопедия, 1972.
- Супрун А.Е. Лексическая типология славянских языков. Минск: Изд-во БГУ, 1983.
- Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002 (1983).
- Koessler M., Derocquigny J. Les faux amis, ou les trahisons du vocabulaire anglais (conseils aux traducteurs). Paris: Vuibert, 1928.

On the question of “false friends”: the case of the Greek – Russian language pair

I. Tresorukova, E. Sartori

*Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia /
National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece*

The subject of this paper is the case of the so-called “false friends of the translator”, on an attempt to trace, describe and clarify the function of such an entity, towards its potential side effects in translation and language teaching practices. These side-effects appear as phenomena of discrepancy in the grammatical, syntactic and lexical structures of language. Our case study focuses on the Greek – Russian language pair, where the terminological and methodological aspects of this linguistic phenomenon are discussed. Also, criteria are proposed to be established for further cataloging and analysis of such lexical units, based on their formal, semantic and stylistic characteristics.

Keywords: “*false friends of the translator*”, *Russian language, Greek language, translation studies, contrastive linguistics*

References

- Grammenidis S., Floros G.* Metaferontas tin orologia tis metafrasis sta ellinika: provlimata kai dyskolies // 2i Synantisi Ellinofonon Metafraseologon «I Metafraseologiki erekna kai i metafrastiki praktiki ston ellinofono choro». Thessaloniki, 2009. P. 21–46.
- Kasapi-Zontanou E.* Katanoisi keimenou apo mi-fysikous omilites kai psevdodiasfaneis lexeis: Mia erekna syschetisis gia ta metafrastika tous lathi. Doctoral Dissertation in Translation. A.U.Th. Department of Italian Language and Literature. Thessaloniki, 1977.
- Kyriazi-Papakonstantinou M.* Diaglossika omotyta tis ellinikis kai anglikis eidikis glossas ilektronikis. Glos-sodidaktiki protasi // ELETO – 5th Conference «Hellenic language and terminology». Nicosia, 2005.
- Bunčić D.* Psevdo-analogonimija: «Lozhnye druz'ia perevodchika» kak edinitsa sopostavitel'noi leksikologii // Ivaško L.I., Lutovi-nova I.S. (eds.). Materialy XXIX mezhevuzovskoi nauchno-metodicheskoi konferencii prepodavatelei i aspirantov. Vol. 11. Saint Petersburg: Faculty of Philology, 2000. P. 14–18.
- Gotlib K.G.M.* K voprosu o tak nazyvaemykh mezhduiazychnykh omonimakh // Germanskie iazyki. Novosibirsk, 1967. P. 242–251.
- Gotlib K.G.M.* Nemetsko-russkii i russko-nemetskii slovar' «lozhnykh druzei perevodchika». Moscow: Sovetskaia entsiklopediia, 1972.
- Suprun A.E.* Leksicheskaia tipologii slavianskikh iazykov. Minsk: Belarusian State University, 1983.
- Fedorov A.V.* Osnovy obshchei teorii perevoda (lingvisticheskie problemy). Saint Petersburg: Faculty of Philology / Moscow: FILOLOGIIA TRI, 2002 (1983).
- Koessler M., Derocquiny J.* Les faux amis, ou les trahisons du vocabulaire anglais (conseils aux traducteurs). Paris: Vuibert, 1928.

Σταμάτης Πολενάκης – Αρσένι Ταρκόφσκι: ένας διαχρονικός διάλογος πάνω στο πώς η ιστορία συνομιλεί με τη ζωή

B. Τσάιτα-Τσιλιμένη

Πανεπιστήμιο της Γενεύης, Γενεύη, Ελβετία

Vasiliki.Tsaita-Tsilimeni@unige.ch

Πώς οι *Aθάνατοι θνητοί* του Πολενάκη τρυπώνουν αθόρυβα μέσα στο ποίημα *Ζωή, ζωή* του Ταρκόφσκι, αψηφώντας τη φαινομενική, του χρόνου, διαδοχική ροή (παρελθόν – παρόν – μέλλον); Ποιος είναι ο ρόλος τους στην αντίληψη της Ιστορίας – με την ευρύτερη έννοια: συλλογικής, ατομικής; Πώς καταφέρνουν να διαμορφώσουν ισχυρές και ενεργές συνειδήσεις γύρω από ζητήματα ταυτότητας και κοινωνικής ευθύνης; Χάρη στην ανάλυση αυτών των δύο ποιημάτων, καθώς και στον υποβόσκοντα διάλογο που πραγματώνεται ανάμεσά τους, θα επιχειρήσω ν' απαντήσω στα παραπάνω ερωτήματα αναδεικνύοντας τους τρόπους με τους οποίους η ποιητική φόρμα συμβάλλει στη δράση του ποιητικού περιεχομένου, καθώς και το πώς ο Ρώσος ποιητής Αρσένι Ταρκόφσκι καταφέρνει να είναι παρόν, να ενσαρκώσει έναν από τους *Aθάνατους θνητούς* του Έλληνα ποιητή Σταμάτη Πολενάκη, 48 χρόνια μετά τη συγγραφή του *Ζωή, ζωή*.

Λέξεις-κλειδιά: ποίηση, ιστορία, χρονική διαδοχή, κοινωνική συνείδηση, Πολενάκης, Ταρκόφσκι, επικαιρότητα

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα ανακοίνωση θα πραγματοποιήσω μια συγκριτική ανάλυση δύο ποιημάτων, το *Mη μιλάτε ποτέ σε αγνώστους* του Σταμάτη Πολενάκη και το *Ζωή, ζωή* (Жизнь, жизнь) του Αρσένι Ταρκόφσκι. Μελετώντας τα συγκεκριμένα δύο ποιήματα, διαπίστωσα ότι πραγματοποιείται μεταξύ τους ένας έξυπνος, διακριτικός διάλογος που μοιάζει να αμφισβητεί τη χρονική διαδοχή (παρελθόν – παρόν – μέλλον) και να τη χρησιμοποιεί ως μέσο κοινωνικής και υπαρξιακής αφύπνισης του ατόμου.

2. Μεθοδολογία

Θα με απασχολήσουν ζητήματα φόρμας και ερμηνευτικής σ' ό, τι αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι δύο ποιητές διαλέγονται πάνω στην έννοια της Ιστορίας και της Ζωής. Πώς η μία επηρεάζει την άλλη, τι χώρο διαθέτει η μία για την άλλη, ποια (θα έπρεπε να) είναι η σχέση τους με το κάθε άτομο / υποκείμενο, και ποια με το συλλογικό υποσυνείδητο. Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο «η αφίγγηση του εγώ είναι μια μορφή δράσης» [Butler 2007: 82], όπως επίσης και το ότι με το να αντιτιθέμεθα στο παρόν, εξετάζοντας το παρελθόν, δεν αρνούμαστε το παρόν αλλά φροντίζουμε το μέλλον [Nietzsche 2011: 122], θα επιχειρήσω ν' αναδείξω τους τρόπους με τους οποίους οι δύο αυτοί ποιητές ενεργοποιούν την ανθρώπινη συνείδηση πάνω σε θέματα που συνοδεύουν κοινωνικές και υπαρξιακές αναζητήσεις.

Πραγματοποιώντας επίσης έναν νοητό διάλογο με ορισμένες από τις σκέψεις της *Αρνητικής Διαλεκτικής* του Αντόρνο, σκέψεις που παρουσιάζουν υπό ποιες προϋποθέσεις ένα άτομο μπορεί να διεκδικήσει την έννοια του υποκειμένου [Adorno 2003: 335] επιχειρώ να εμβαθύνω στον τρόπο με τον οποίο ο Ταρκόφσκι διαπραγματεύεται μια σειρά από ζητήματα ταυτότητας τα οποία αφορούν την επινόηση της ατομικής ανθρώπινης συνείδησης καθώς και το πώς αυτή συνδέεται με την κοινωνική θέση / δράση (όπως αυτό διαγράφεται εντονότερα στο ποίημα του Πολενάκη). Σε ένα αντίστοιχο πλαίσιο, θα εξηγήσω το πώς το ποιητικό υποκείμενο του Ταρκόφσκι, ως ένας *Angelus Novus* αντίστοιχος με εκείνον του Klee και κατ' επέκταση του Benjamin [Benjamin 2013: 65–66] μετακινείται προς το μέλλον, έχοντας προηγούμενως στηρίζει με τα κλειδοκόκαλά του, σαν σφίνα, κάθε μέρα των περασμάτων [Ταρκόφσκι 1965]. Το βλέμμα αυτό, το πεισματικά στραμμένο προς το παρελθόν, την ίδια στιγμή που ο άγγελος μετακινείται προς το μέλλον, έρχεται να συμπληρώσει με διαφορετικό τρόπο – εκείνον την προειδοποίησης και μεθοδολογικά, της επανάληψης – την ποιητική φωνή στο ποίημα του Πολενάκη. Εκεί, η δράση λαμβάνει χώρα με έναν άλλο, αδιόρατο ρυθμό: η ουσιαστική παρατήρηση του παρελθόντος έχει επιτευχθεί και ταυτόχρονα γίνεται σημείο αναφοράς για κάθε πιθανή συναναστροφή του ατόμου με την Ιστορία [Πολενάκης 2013].

3. Συμπεράσματα

Ο Πολενάκης προειδοποιεί, κουνά το δάχτυλο, αφηγείται και με ειρωνική γλύκα καταφέρνει να ταρακουνήσει κάθε συνείδηση. Ο Ταρκόφσκι απαντά, πιάνει τον αναγνώστη από το χέρι, ξεναγεί και με αποφασιστικότητα ανοίγει

νέους δρόμους στην ατομική αντίληψη. Όλα αυτά πραγματώνονται μέσα από ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών, των οποίων βασικό χαρακτηριστικό είναι η λεπτότητα, η διαύγεια και η αμεσότητα. Στον διάλογο που ανοίγουν ο Πολενάκης και ο Ταρκόφσκι, η ποιητική φόρμα διεκδικεί τη δική της σημασία και βρίσκει έξυπνο τρόπο να στηρίξει το περιεχόμενο των στίχων.

Βιβλιογραφία

Polenakis St. Μη μιλάτε ποτέ σε αγνώστους // Περιοδικό Φάρμακο 2, 2013. Διαθέσιμο στο: <https://frmk.gr/2013/12/02/polen/>.

Tarkovski A. Ζωή, Ζωή // Περιοδικό Στέπα, Μάρτιος 2017. Διαθέσιμο στο: <http://www.stepamag.com/2017/03/02/833/>.

Adorno W.Th. Dialectique négative. Paris: Petite Bibliothèque Payot, 2003.

Benjamin W. Sur le concept d' histoire. Suivi de Eduard Fuchs, Le collectionneur et l'historien et de Paris, la capitale du XIXe siècle. Trad. inédite de l'allemand par Olivier Mannoni. Paris: Petite Bibliothèque Payot, 2013.

Butler J. Le récit de soi. Paris: Presses Universitaires de France, 2007.

Nietzsche F. Considérations inactuelles I et II. Paris: Gallimard, 2011.

Stamatis Polenakis – Arseni Tarkovsky: a timeless dialogue on how history engages in conversation with life

V. Tsaita-Tsilimani

University of Geneva, Geneva city, Switzerland

Vasiliki.Tsaita-Tsilimani@unige.ch

How do Polenakis' *Immortal mortals* (*Αθάνατοι θνητοί*) immerse themselves quietly in the Tarkovsky's poem *Life, life*, defying time's apparent and successive flow (past – present – future)? Which is their role in the collective and individual conception of History? How do they manage to form strong and active consciousness around issues of identity and social responsibility? Thanks to the analysis of these two poems, as well as to the underlying dialogue which takes place between them, I will attempt to answer the above questions by highlighting the ways in which poetic form contributes to the action of poetic content, as well as how Tarkovsky manages to be present, to incarnate one of the Polenakis' immortal mortals, 48 years after having written his poem *Life, life*?

Keywords: poetry, history, time, social consciousness, Polenakis, Tarkovsky, actuality

References

Polenakis St. Mi milate pote se agnostous // Periodiko Farmako 2, 2013. Available at: <https://frmk.gr/2013/12/02/polen/>.

Tarkovski A. Zoi, Zoi // Periodiko Stepa, March 2017. Available at: <http://www.stepamag.com/2017/03/02/833/>.

Adorno W.Th. Dialectique négative. Paris: Petite Bibliothèque Payot, 2003.

Benjamin W. Sur le concept d' histoire. Suivi de Eduard Fuchs, Le collectionneur et l'historien et de Paris, la capitale du XIXe siècle. Trad. inédite de l'allemand par Olivier Mannoni. Paris: Petite Bibliothèque Payot, 2013.

Butler J. Le récit de soi. Paris: Presses Universitaires de France, 2007.

Nietzsche F. Considérations inactuelles I et II. Paris: Gallimard, 2011.

Ρώσοι συγγραφείς στα εγχειρίδια Λογοτεχνίας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα

X. Χαρακόπουλος, T. Τσιλιμένη

Πανελλήνιος Όμιλος Φίλων Αφήγησης, Βόλος, Ελλάδα / Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, Ελλάδα
charakopoulos811@gmail.com / tsilimeni@uth.gr

Το σώμα της παγκόσμιας λογοτεχνίας είναι ένας ανθρωπογεωγραφικός άτλαντας, μέσω του οποίου ο αναγνώστης μπορεί να γνωρίσει την κουλτούρα και τον πολιτισμό άλλων λαών. Στην Ελλάδα ο επίσημος φορέας του κράτους εκδίδει Ανθολογίες με λογοτεχνικά κείμενα τόσο Ελλήνων, όσο και συγγραφέων άλλων χωρών, προκειμένου οι μαθητές να αποκτήσουν γνώση του σώματος της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Στην παρούσα ανακοίνωση διερευνάται η ύπαρξη Ρώσων συγγραφέων (ποιητών και πεζογράφων) στα εγχειρίδια Λογοτεχνικών Κειμένων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Μέσα από τη μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων τους, αναμένεται να αναδειχτούν χρήσιμα δεδομένα που αφορούν στην εκπροσώπηση των ειδών, των ρευμάτων, στις επιλογές των συγγραφέων, στη χρονική και ιστορική περίοδο που εκπροσωπούν, καθώς και στην προβολή αξιών, θεμάτων και άλλων στοιχείων που σκιαγραφούν τη χώρα.

Αξέσις-κλειδιά: Ρώσοι συγγραφείς, σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας, δευτεροβάθμια εκπαίδευση

1. Εισαγωγή

Στην Ελλάδα υπάρχουν συνολικά εννιά σχολικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Σύμφωνα με τις «Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων» για το σχολικό έτος 2019–2020, στο Γυμνάσιο χρησιμοποιούνται τα τρία τεύχη των «Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» (Υ.ΠΑΙ.Θ.³⁰143773/Δ2/17–09–2020). Στο Λύκειο χρησιμοποιούνται έξι βιβλία, τρία τεύχη «Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» ως μάθημα Γενικής Παιδείας για κάθε τάξη, ένα επιλεγόμενο «Νεότερης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας» Β' Λυκείου, ένα βιβλίο «Νεοελληνικής λογοτεχνίας, Γ' Λυκείου, Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών» και το πρόσφατο «Λογοτεχνία, Φάκελος Υλικού» Γ' Λυκείου (Υ.ΠΑΙ.Θ. 143300/Δ2/16–09–2019). Με τα παραπάνω βιβλία οι μαθητές εκτός από Έλληνες διδάσκονται και ξένους συγγραφείς. Παρακάτω, παρουσιάζονται οι Ρώσοι συγγραφείς, κείμενα των οποίων περιλαμβάνονται στα εγχειρίδια Λογοτεχνίας Γυμνασίου και Λυκείου.

2. Οι Ρώσοι συγγραφείς στο Γυμνάσιο

Στα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας και των τριών τάξεων Γυμνασίου περιλαμβάνονται κείμενα του Λέοντος Τολστού και του Άντον Τσέχωφ.

Πιο συγκεκριμένα, στο Ανθολόγιο «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Γυμνασίου» υπάρχει το μικρό αφήγημα «Ο παππούς και το εγγονάκι» του Τολστού και το διήγημα «Ο Βάνκας» του Τσέχωφ. Ο Τολστόι στο αφήγημά του σκιαγραφεί το θέμα της περιφρόνησης που βιώνει ένας γέρος πατέρας από το γιο και τη σύζυγό του, ενώ ο Τσέχωφ προβάλει το θέμα της παιδικής βιοπάλης [Πυλαρινός κ.ά. 2019: 43, 190].

Κείμενο του Τσέχωφ περιλαμβάνεται και στα «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου». Στο σύντομο αφήγημα «Ένας αριθμός», η άβουλη ηρωίδα πέφτει θύμα οικονομικής εκμετάλλευσης [Γαραντούδης κ.ά. 2019: 106].

Στον Τσέχωφ ανήκει και το διήγημα «Ο Παχύς και ο Αδύνατος» που περιλαμβάνεται στα «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου». Θέμα του κειμένου αποτελεί η αλλοτρίωση των ανθρώπινων σχέσεων στην Τσαρική Ρωσία [Καγιαλής κ.ά. 2019: 106].

3. Οι Ρώσοι συγγραφείς στο Λύκειο

Στα «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Τάξης Ενιαίου Λυκείου» δεν υπάρχει κανένα κείμενο Ρώσου συγγραφέα [Γρηγοριάδης κ.ά. 2019].

Στη Β' Τάξη Ενιαίου Λυκείου, στο Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων, περιλαμβάνονται αποσπάσματα από τα μυθιστορήματα «Οι αδελφοί Καραμάζοφ» του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι και «Πόλεμος και Ειρήνη» του Λέοντος

³⁰ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Τολστόι. Πιο αναλυτικά, από το πρώτο μυθιστόρημα διδάσκεται απόσπασμα από τη συνάντηση των τριών ενήλικων με διαφορετικό χαρακτήρα αδελφών με τον έκλυτο πατέρα τους με σκοπό τη συμφιλίωσή τους. Από το «Πόλεμος και Ειρήνη» του Λέοντος Τολστού διδάσκονται δύο αποσπάσματα. Στο πρώτο, ο δόκιμος αξιωματικός Νικολάι Ροστόβ αποκτά την πρώτη του πολεμική εμπειρία, ενώ στο δεύτερο ο Νικολάι και η αδελφή του Νατάσα φιλοξενούνται στο σπίτι ενός μακρινού τους θείου, στο οποίο διαφαίνονται η εύθυμη διάθεση, οι ψυχικοί δεσμοί, αλλά και οι χάρες της Νατάσα [Γρηγοριάδης κ.ά. 2019: 520, 531].

Στη Β' Λυκείου διδάσκεται κατ' επιλογήν και το μάθημα «Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία – Ανθολόγιο μεταφράσεων». Στο βιβλίο αυτό υπάρχουν το διδακτικό ποίημα του Βλάντιμιρ Μαγιακόφσκι «Ξελάσπωσε το μέλλον», το διήγημα «Ο Αλιόσα το τσουκάλι» του Λέοντος Τολστού και το διήγημα «Έργο τέχνης» του Τσέχωφ [Βαγενάς κ.ά. 2019: 144, 190, 209].

Στη Γ' Λυκείου υπάρχουν τρία βιβλία για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας, το «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' τεύχος», «Νεοελληνική λογοτεχνία, Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών» και το «Λογοτεχνία – Φάκελος Υλικού, Δίκτυα Κειμένων». Στο πρώτο υπάρχει το φουτουριστικό ποίημα «Σύγνεφο με παντελόνια» του Μαγιακόφσκι και απόσπασμα από το μυθιστόρημα «Ο ήρεμος Ντον» του Μιχαήλ Σολόχοφ [Γρηγοριάδης κ.ά. 2019: 442, 444]. Στο δεύτερο βιβλίο δεν υπάρχει κανένα κείμενο ξένης λογοτεχνίας [Ακρίβος κ.ά. 2019], ενώ στο τρίτο δεν υπάρχει κανένα κείμενο Ρώσου συγγραφέα.

4. Συμπεράσματα

Στα εγχειρίδια Λογοτεχνικών Κειμένων Γυμνασίου υπάρχουν τέσσερα κείμενα Ρώσων συγγραφέων, είναι όλα πεζά και δεν υπάρχει κανένα ποιητικό. Οι μαθητές διδάσκονται μόνο τον Τσέχωφ και τον Τολστόι. Στο Λύκειο υπάρχουν εφτά κείμενα Ρώσων συγγραφέων, πέντε πεζά και δύο μόνο ποιητικά. Δύο κείμενα είναι του Τολστού, δύο του Μαγιακόφσκι, ένα του Ντοστογιέφσκι, ένα του Τσέχωφ και ένα του Σολόχωφ. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι έντεκα κείμενα κλασικών Ρώσων συγγραφέων περιλαμβάνονται στα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Παρατηρείται, όμως, η απουσία σύγχρονων Ρώσων ποιητών και πεζογράφων, γεγονός που καθιστά την ένταξη των κειμένων τους επιτακτική για τη γνωριμία των μαθητών με τη σύγχρονη ρωσική λογοτεχνία και τον πολιτισμό.

Βιβλιογραφία

- Ακρίβος Κ., Αρμάος Δ., Καραγεωργίου Τ., Μπέλλα Ζ., Μπεζλικούδη Δ. Νεοελληνική λογοτεχνία. Γ' Γενικού Λυκείου. Ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών. Αθήνα: ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», 2019.
- Αλεξιάδη Κ. Γαλανός Α., Γερακίνη Α., Κωττούλα Μ., Μπίστα Π., Ντελλής Α., Παπαγεωργάκης Δ., Ραντοπούλου Α., Ρούσσου Β. Λογοτεχνία, Φάκελος Υλικού – Δίκτυα Κειμένων. Αθήνα: ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», 2019.
- Βαγενάς Ν., Καγιαλής Τ., Πόλκας Α., Ταραράς Ν., Φραγκόγλου Γ. Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία. Ανθολόγιο μεταφράσεων. Β' ενιαίου λυκείου (επιλογής). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2019.
- Γαραντούδης Ε., Χατζήδημητρίου Σ., Μέντη Θ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2019.
- Γρηγοριάδης Ν., Καρβέλης Δ., Μηλιώνης Χ., Μπαλάσκας Κ., Παγάνος Γ., Παπακώστας Γ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Α' Τεύχος. Α' Τάξη Ενιαίου Λυκείου. Αθήνα: ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», 2019.
- Γρηγοριάδης Ν., Καρβέλης Δ., Μηλιώνης Χ., Μπαλάσκας Κ., Παγάνος Γ., Παπακώστας Γ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Β' Τεύχος. Β' Τάξη Ενιαίου Λυκείου. Αθήνα: ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», 2019.
- Γρηγοριάδης Ν., Καρβέλης Δ., Μηλιώνης Χ., Μπαλάσκας Κ., Παγάνος Γ., Παπακώστας Γ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Γ' Τεύχος. Γ' Τάξη Ενιαίου Λυκείου. Αθήνα: ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», 2019.
- Καγιαλής Π., Ντουνιά Χρ., Μέντη Θ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2019.
- Πυλαρινός Θ., Χατζήδημητρίου Σ., Βαρελάς Α. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Γυμνασίου. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2019.

Russian writers in Literature textbooks of Secondary Education in Greece

Ch. Charakopoulos, T. Tsilimeni

Panhellenic Storytelling Association, Volos, Greece / University of Thessaly, Volos, Greece
charakopoulos811@gmail.com / tsilimeni@uth.gr

In Greece the State Official Institute publishes Anthologies with literary works written as much by Greeks, as authors from other countries in order students to acquire knowledge of the corps of international literature. The present announcement investigates the existence of Russian authors (both poets and prose writers) in the textbooks of Literature in the Secondary Education. Through the study of their literary works it is expected to extract useful data concerning the representation of the kinds, literary currents, choices of authors, the time

and historic period they represent, as well as the projection of the values, topics and other elements that outline the country.

Keywords: Russian writers, Literary textbooks, Secondary Education

References

- Akrivos K., Armaos D., Karageorgiou T., Bella Z., Bechlikoudi D. Neoelliniki logoteknia. G' Genikou Lukeiou. Omada Prosanatolismou Antropistikou Spoudon. Athens: DIOFANTOS, 2019.
- Aleksiadi K., Galanos A., Gerakini A., Kottoula M., Bista P., Dellis A., Papageorgakis D., Raftopoulou A., Roussou V. Logoteknia, Fakelos Ylikou –Dictia Keimenon. Athens: DIOFANTOS, 2019.
- Vagenas N., Kagialis T., Polkas L., Tararas N., Fragoglou G. Neoteri Evropaiki Logoteknia. Antologio metafraseon. B' enieou lukeiou (epilogis). Athens: O.E.D.V., 2019.
- Garandoudis E., Hatzidimitriou S., Menti Th. Keimena Neoellinikis Logoteknias B' Gimnasiou. Athens: O.E.D.V., 2019.
- Grigoriadis N., Karvelis D., Milionis Ch., Balaskas K., Paganos G., Papakostas G. Keimena Neoellinikis Logoteknias. A' Tefhos. A' Taksi Enieou Lukeiou. Athens: DIOFANTOS, 2019.
- Grigoriadis N., Karvelis D., Milionis Ch., Balaskas K., Paganos G., Papakostas G. Keimena Neoellinikis Logoteknias. B' Tefhos. B' Taksi Enieou Lukeiou. Athens: DIOFANTOS, 2019.
- Grigoriadis N., Karvelis D., Milionis Ch., Balaskas K., Paganos G., Papakostas G. Keimena Neoellinikis Logoteknias. C' Tefhos. C' Taksi Enieou Lukeiou. Athens: DIOFANTOS, 2019.
- Kagialis P., Dounia Ch., Menti Th. Keimena Neoellinikis Logoteknias G' Gumnasiou. Athens: O.E.D.V., 2019.
- Pylarinou Th., Chatzidimitriou S., Varelas L. Keimena Neoellinikis Logoteknias A' Gumnasiou. Athens: O.E.D.V., 2019.